

ПОНЯТТЯ ПРО РЕАЛІЗМ ТА ІСТОРІЯ ЙОГО ФОРМУВАННЯ. ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ РЕАЛІЗМУ ЯК ЛІТЕРАТУРНОГО НАПРЯМУ (ЗВ'ЯЗОК ІЗ ДІЙСНІСТЮ, АНАЛІТИЗМ, ТИПОВІСТЬ ОБРАЗІВ І СИТУАЦІЙ, РОЗКРИТТЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ЛЮДИНУ, КРИТИЧНИЙ ПАФОС, ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА, ПСИХОЛОГІЗМ ТА ІН.). ВЗАЄМОДІЯ РЕАЛІЗМУ З ІНШИМИ НАПРЯМАМИ ХІХ СТ. (РОМАНТИЗМОМ. НАТУРАЛІЗМОМ)

Мета (формувані компетентності): предметні (знання про реалізм та історію його формування; уміння характеризувати реалізм як літературний напрям, пояснювати його взаємодію з рештою літературних напрямів; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; потребу в саморозвитку й самовдосконаленні); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; комунікативні: навички роботи в групі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: навички роботи із джерелами інформації; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: літературний напрям, його ознаки; реалізм; романтизм; натуралізм.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, образотворче й музичне мистецтва.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрети письменників-реалістів, видання їхніх творів, ілюстрації до них; репродукції творів образотворчого мистецтва, написаних у реалістичному стилі; роздавальний матеріал¹ за темою уроку; медіазасоби.

¹ Тут і далі: за можливості — відеопрезентація.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Дев'ятнадцяте століття — одна з найцікавіших і найяскравіших сторінок у розвитку літератури світу: наприклад, реалізм як літературний напрям (особливо у прозі) розквітнув саме в середині цього століття. Письменники-реалісти вивчали мотиви поведінки та приватне життя різних людей, для того щоб зображати це життя об'єктивно й неупереджено, показуючи як позитивні, так і негативні його ознаки, порушуючи у своїх творах «низькі» та «брудні» теми — гроші, злочини, аморальні вчинки. Одним із найважливіших принципів реалістичного мистецтва є показ літературного героя в тісному зв'язку з оточенням, яке впливає на формування його характеру. Ретельно аналізуючи дійсність, різну соціальну поведінку, митці-реалісти створювали типи — узагальнені образи людей, характерні для певної групи суспільства чи соціальної групи (своєрідний аналог видів і підвидів у біології). Сьогодні ми спробуємо з'ясувати історію виникнення цього літературно-мистецького напрямку та визначити його характерні ознаки.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Евристична бесіда

ï Назвіть асоціації, які викликає у вас слово реалізм (або доберіть до нього синоніми, епітети). (Дійсність, життєвість, справжність, правдивість та ін.)

ï Які твори художньої літератури з-поміж вивчених на уроках зарубіжної та української літератур ви вважаєте реалістичними або такими, що містять реалістичні ознаки? Дж. Олдрідж «Останній дюйм», В. В. Биков «Альпійська балада», І. К. Карпенко-Карий «Сто тисяч» тощо.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Слово вчителя

— Своїх класичних форм реалізм набув у Франції у 1830-ті рр., а згодом поширився рештою країн Європи. Сам термін реалізм з'явився значно пізніше, ніж саме явище: уперше його застосували маловідомі французькі письменники Шанфльорі та Л. Е. Е. Дюранті, утверджуючи принципи реалізму в збірці «Реалізм» (1857) та однойменному журналі (1850-1857).

Теоретично обґрунтували новий напрям Стендаль (у трактаті «Расін і Шекспір») та О. де Бальзак (у передмові до «людської комедії»).

На формування реалістичного світогляду вплинули філософія позитивізму, розвиток природничих і суспільних наук (економіки, соціології, психології).

У творах деяких письменників романтизм і реалізм тісно переплетено (наприклад, в «Айвенго» Вальтера Скотта гармонійно співіснують фольклорні елементи, інтерес до Середньовіччя, романтичні сюжети і герої та водночас конкретно-історичний підхід до зображуваного).

2. Словникова робота (запис до зошитів)

Реалізм (латин. *realis* — речовий, дійсний) — літературно-мистецький напрям, який полягає у всебічному відображенні взаємин людини й середовища, впливу соціально-історичних обставин на формування особистості.

Позитивізм (латин. *positivus* — позитивний) — напрям філософії, у якому єдиним джерелом знань вважали конкретні науки. Виник у Франції у 1830-ті рр. Його започаткував французький філософ і соціолог Огюст Конт (Комт). Позитивісти не визнавали абстрактних теоретичних міркувань, вважаючи неможливим за їхньої допомоги відображати справжнє життя. Своєю філософією вони оголосили конкретні науки, що спиралися на досвід людини.

Натуралізм (латин. *natura* — природа) — назва течії в європейській літературі та мистецтві, що виникла в 1870-ті рр. й особливо поширилася в 1880-1890-ті.

3. Робота з підручником (евристична бесіда; запис до зошитів)

ï Самостійно опрацюйте статтю підручника про реалізм. Складіть опорний конспект — схеми або таблиці «Найвідоміші представники літератури реалізму XIX ст.» та «Ознаки реалістичної літератури XIX ст.».

Очікувані відповіді

Найвідоміші представники літератури реалізму XIX ст.

Франція	Англія	Росія	Україна
Стендаль, О. де Бальзак, Г. Флобер, Гі де Мопассан, П. Меріме, Е. Золя	В. М. Теккерей, Ч. Діккенс, Ш. Бронте	О. С. Пушкін («Євгеній Онегін», прозові твори), М. Ю. Лермонтов («Герой нашого часу»), М. В. Гоголь («Мертві душі»), Ф. М. Достоевський, Л. М. Толстой, І. С. Тургенев, І. О. Гончаров, А. П. Чехов, М. С. Лєсков, М. Є. Салтиков- Щедрін	Т. Г. Шевченко, Панас Мирний, І. С. Нечуй-Левицький, Б. Д. Грінченко та ін.

4. Інтерактивний прийом «Мозковий штурм»

Ї Опрацюйте таблицю «Реалізм у різні часи». Чому, на вашу думку, ознаки реалізму присутні в багатьох попередніх літературних течіях?

Реалізм у різні часи

Літературна доба, течія	Дійсність, яку зображено	Герой та прийоми його зображення	Проблема, конфлікт
Відродження (XVI ст.)	Вільне царство природи, суспільство без забобонів	Красу тіла гармонійно поєднано з багатством душі й розуму. Самоцінність людини, її поетизація	Між гуманістичним та середньовічним ідеалами
Просвітництво (XVIII ст.)	Природні обставини, умовно правдоподібні	людина розумна, практична;	Між раціональним і стихійним,

	ситуації	піднесення сили розуму; критика нерозумних дій у сатиричних образах	негативним у людині й суспільстві
Літературна доба, течія	Дійсність, яку зображено	Герой та прийоми його зображення	Проблема, конфлікт
Критичний реалізм (XIX ст.)	Типові умови, типові обставини	Типовий представник певного суспільного прошарку, поведінка якого зумовлена соціальними обставинами	Між особистістю й суспільними протиріччями
Соціалістичний реалізм (XX ст.)	Дійсність із позицій партійного врядування	Ідеалізована людина соціалістичного суспільства; будівник нового суспільства	Між буржуазними й соціалістичними ідеями

Очікувані відповіді

- Література в усі часи свого розвитку не була відстороненою від дійсності, зображувала її й намагалася вплинути на неї.
- У центрі реалістичної літератури перебуває людина.
- Завжди існував конфлікт людини й суспільства, залежність людини від соціальних, природних і біологічних умов.

5. Міні-лекція вчителя (запис до зошитів)

ÿ За міні-лекцією вчителя продовжте складати опорний конспект уроку.

— Буржуазне суспільство потребувало інших форм художнього мислення і вираження, що зумовило перехід літератури в середині XIX ст. від романтизму до реалізму. Тепер письменники зосередили увагу на зображенні різних сфер буржуазного побуту, що породжував інший менталітет і вимагав іншого, реалістичного художнього вираження. Тому в європейських літературах XIX ст. поряд із романтизмом як художньою системою великого значення набуває реалізм: хоча деякий час ці течії розвивалися паралельно, проте романтизм домінував у першій половині століття, а реалізм — у другій. Золота доба багатосторінкової прози XIX ст. відбилася в соціально-психологічному, історичному, автобіографічному, філософському та інших реалістичних романах.

Принципи реалізму, звісно, не поділяли романтичного захоплення культом уяви, фольклором, історією та природою, звернення до надприродного й фантастичного, але відмежуватися взагалі від цього не могли, адже в житті завжди присутнє щось незбагненне й таємниче.

реалізм збагатив різноманітні стилі, одним із яких наприкінці XIX ст. став натуралізм (Еміль Золя). Натуралісти вважали, що витвір мистецтва має бути справжнім «людським документом» — вичерпним описом того чи іншого суспільного явища. Доля персонажів, їхня психологія залежать від спадковості (життєвий шлях, характер героя обумовлені його генами, спадковістю), середовища (персонаж є продуктом середовища, у якому формувався) й історичного часу. Натуралісти позбулися заборони на багато тем, які доти не заведено було описувати в літературі.

Ще в 1850-ті рр. у Великій Британії та Франції поширився естетизм («парнасці» Д. Г. Россетті, Дж. Рьоскін, В. Х. Пейтер та ін.). Письменники-естети проголосили красу головною цінністю, писали лише про вишукане, досконале, прекрасне і навіть вважали, що краса є вищою за мораль (найяскравіший представник — Оскар Уайльд).

У 1870-1880-ті рр. у деяких країнах набув поширення неоромантизм — повернення письменників до таких романтичних образів, як сильна самотня особистість, а також до тем екзотичних країн, пригод, таємниць (найяскравіші представники — Р. Л. Стівенсон, Р. Кіплінг, Е. Ростан та ін.). Автори неоромантичних творів багато чого запозичили у реалізму (наприклад, мистецтво психологічного аналізування у зв'язку з оточенням).

Як бачимо, реалізм у ХІХ ст. не тільки посідав панівні позиції, а й значною мірою впливав на інші напрями літератури, готуючи ґрунт для появи нових стилів і течій.

Із найвидатнішими художніми творами ХІХ ст. ми ознайомимося в 10-му класі. Для того щоб зрозуміти та сприйняти будь-який мистецький твір, необхідні співпраця читача й автора, вдумливе літературознавче аналізування цього твору в історичному й естетичному контекстах, а також погляд із позицій загальнолюдських цінностей.

Історичний контекст передбачає визначення місця й ролі твору в історико-культурному, літературному процесах доби, його актуальність для свого часу, співзвучність сюжету історичній епосі. Естетичний контекст передбачає розкриття естетичних ідеалів автора, визначення художньої цінності літературного твору, його художньо-емоційної природи, особливостей поетики. Філософський контекст ґрунтується на ідеях позитивізму.

У ХІХ ст. література стає засобом пізнання людьми себе і навколишнього світу, набуває ідеологічного значення. Однією з ознак реалізму є тяжіння до правдоподібності, що виявляється в зображенні характерів, обставин, побутових подробиць. Важливу роль відіграє мотивація вчинків героя. Об'єктивована манера оповіді справляє враження саморозвитку подій і характерів, невтручання автора в їхній перебіг. Реалісти підкреслюють соціальну зумовленість суспільних відносин, тому й досліджують зв'язок людини із середовищем. Зрозуміло, що художній твір успішно витримує випробування часом, якщо сповідує загальнолюдські цінності, звучить актуально в різні часи та для різних народів.

реалізму як мистецькому напрямі також відповідає певна система жанрів. Провідну роль у ній відігравали прозові твори (роман, повість, фізіологічний нарис), хоча розвивалася й поезія. У цей період з'являється соціально-психологічна проза, для якої є характерним зображення історії людської душі: коли письменник досліджує психологічну еволюцію героя, усі драматичні зміни його почуттів тісно пов'язані з тими соціальними умовами, у яких цій особистості доводиться жити.

6. Сприйняття творів інших видів мистецтва

Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

1-й учень. Піднесення реалізму як художнього методу почалося в графіці. Неабияку роль відіграла у цьому творчість Оноре Дом'є, чиє мистецтво споріднене реалізмові О. де Бальзака. Дом'є зажив слави нещадною сатирою на короля Луї-Філіппа I і панівну буржуазну верхівку Франції. Його карикатури друкували в періодичних виданнях і розповсюджували окремими ліногравюрами. Виставлена у вітрині літографія Дом'є «Гаргантюа» (карикатура на Луї-Філіппа I, який ковтає золото і «віддає» натомість ордени й чини) збирала цілі натовпи. Саме через цю гравюру художника покарали 6 місяцями в'язниці та великим штрафом. 1834 року в літографіях «Законодавче черевко», «Всі ми люди, обіймемось!», «Цього можна відпустити на волю» Дом'є зобразив колективний

портрет палати депутатів, викривши бездарність і жадібність, жорстокість і лицемірство влади заможних. Він же створив пронизане глибоким трагізмом зображення кривавої розправи влади над робітниками — «Вулиця Транснорен 15 квітня 1834 року». Заборона 1835 р. політичної карикатури змусила митця обмежитися побутовою сатирою.

2-й учень. Позиції реалізму в живописі середини сторіччя зміцнив Гюстав Курбе. Довкола його творів «Каменярі» та «Похорон в Орнані» розгорнулися бурхливі суперечки. На першій картині фігури старого і молодого робітників, уся колірنا гама полотна створюють враження сумного, безрадісного життя, заповненого одноманітною, виснажливою працею. На другій зображене «товариство» невеликого провінційного містечка Орнан, батьківщини художника, під час поховання на місцевому кладовищі. Контраст урочистості траурної церемонії й нікчемності людських пристрастей навіть перед обличчям смерті викликав і в критики, і в публіки бурю протестів, що зробило Курбе «знехтуваним»: 1875 року його картини не прийняли для експонування на Всесвітній виставці. Тоді художник власним коштом збудував скромне приміщення, назвавши його «Павільйон реалізму», і розмістив там 40 робіт, зокрема свою програмову картину «Майстерня художника». У каталозі до цієї виставки митець так обґрунтував принципи реалізму в мистецтві: «Бути спроможним виразити звичаї, ідеї, обличчя епохи, бути не тільки художником, а й людиною, отже, творити живе мистецтво — таким є моє завдання». Він став членом Паризької комуни, а після її розгрому був вимушений емігрувати до Швейцарії.

3-й учень. жанр тематичної картини, написаної на сучасному матеріалі, стає основним для художників-реалістів, розвиваються також пейзаж і портрет. У другій половині XIX ст. центр реалістичного напрямку в образотворчому мистецтві перемістився із Франції до Росії. Величезний внесок у реалізм зробили російські передвижники — учасники демократичного об'єднання Товариства пересувних художніх виставок, створеного 1871 р.: І. М. Крамської, І. Ю. Рєпін, В. І. Суриков, В. Г. Перов, О. К. Саврасов, І. І. Шишкін, І. І. Левітан, А. І. Куїнджі. Вони збагатили образотворче реалістичне мистецтво психологізмом, майстерністю соціального узагальнення й поетизацією рідної природи.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

1. Аналітична робота

й За прослуханою міні-лекцією вчителя та повідомленнями однокласників складіть тези за темою «Принципи реалізму в мистецтві XIX ст.».

Очікувана відповідь

Принципи реалізму в мистецтві XIX ст.:

- тяжіння реалізму до об'єктивності, достовірності;
- втілення в реалізмі як літературному напрямові діалектичного зв'язку між закономірно-загальним та індивідуально-особливим;
- переважання індивідуальних стилів над загальними;
- відмова від поділу стилю на «високий» та «низький» залежно від сфер зображення, а також від розмежування явищ на «естетичні» та «неестетичні»;
- пізнавальне спрямування (зв'язки з історією, природознавством, соціологією, психологією);

- аналітичний підхід до дійсності, намагання відтворити світ як складну єдність;
- увага до проблем взаємодії людини і середовища, до типових характерів за типових обставин;
- перенесення центру уваги на соціальну сферу;
- переважання епічного першоджерела;
- психологізація всієї атмосфери твору, його предметно-емоційного світу (портрет, інтер'єр, пейзаж тощо).

2. Евристична бесіда

- ü Назвіть хронологічні межі літератури ХІХ ст.
- ü Які суспільно-політичні події впливали на розвиток культури цього періоду?
- ü Назвіть напрями, що існували в літературі ХІХ ст.
- ü Що таке реалізм?
- ü Які роботи є теоретичним підґрунтям цього напрямку?
- ü Назвіть провідні ознаки реалізму.
- ü Що вважають філософським підґрунтям цього напрямку?
- ü Як ви розумієте поняття соціально-психологічна проза?
- ü Назвіть представників реалізму в літературі й образотворчому мистецтві.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Інтерактивний прийом «мікрофон»

- ü Продовжте речення: «У реалістичних творах мене приваблюють такі ознаки, як...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: уміти характеризувати реалізм як літературний напрям, називати найвідоміших його представників, наводити приклади реалістичних творів.

Індивідуальне (творче): підготувати повідомлення про О. де Бальзака або монолог від його імені; про символіку складових пам'ятника О. де Бальзака в м. Агд (Франція) роботи З. К. Церетелі; про екранізацію твору «Гобсек».

УРОК 36 ОСНОВНІ ВІХИ ТВОРЧОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ СВІТОГЛЯДУ ОНОРЕ ДЕ БАЛЬЗАКА

Мета (формування компетентності): предметні (знання про життя та творчість О. де Бальзака, роль України в долі митця; навички сприйняття інформації на слух; уміння знаходити потрібну інформацію та подавати її, визначати головне, висловлювати свою думку й відстоювати її; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне

мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; оптимістичне світосприйняття; естетичний смак); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; комунікативні: навички роботи в парі та в колективі; інформаційні: навички роботи з підручником і вміння критично оцінювати теоретичний матеріал; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: біографія, світогляд, епопея.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, образотворче мистецтво.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрети письменника роботи різних художників, видання його творів, ілюстрації до них; фотозображення пам'ятника О. де Бальзаку (скульптор З. К. Церетелі) в м. Агд (Франція); роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Учитель. Андре Моруа, дослідник творчості Оноре де Бальзака, писав: «Бальзака вивчали в минулому й досліджуватимуть у майбутньому, як вивчають і досліджують світ, тому що він і є цілий світ». У справедливості цих слів ми переконуємося, ближче ознайомившись із біографією письменника та грандіозною епопеєю, справою всього його життя — «людською комедією».

III. актуалізація опорних знань

Перевірка домашнього завдання

1) Аналітична робота

ü Схарактеризуйте реалізм як літературний напрям.

2) Літературна гра «Третій зайвий»

ü Знайдіть третє зайве у кожному рядку.

а) Стендаль, Бальзак, Гете;

б) Діккенс, Шиллер, чехов;

в) Свіфт, Шевченко, Гоголь.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Слово вчителя

— XIX століття — це тривожний час в історії Франції. Відбувається різка зміна політичних режимів. їх було 7. Змінюються не тільки політичні режими, а й цінності

людей. Відбувається становлення нового суспільства — буржуазного. Сліпа влада золота та грошей руйнує людські душі. І це не могло не хвилювати митців.

2. Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

1) Ознайомлення із життєвим і творчим шляхом письменника¹

1-й учень. Уявіть, що ми перебуваємо в Парижі, на перехресті бульварів Розпай та Монпарнас. Тут височіє пам'ятник Бальзаку, встановлений до сторічного ювілею митця. Автор цієї статуї — відомий скульптор Огюст Роден.

Триметровий витвір мистецтва вражає своєю величчю. Скульптор працював над ним, наче одержимий: Бальзак був його улюбленим письменником, а головне — близьким за духом. Митців пера та різця споріднювала надзвичайна працелюбність, невичерпна творча пристрасть. Саме у Бальзака скульптор вчився мистецтва спостерігати життя й віднаходити справжню сутність речей.

Під час роботи над цим пам'ятником Роден неодноразово перечитував «свою Біблію» — «Людську комедію» Бальзака, приміряв на себе життя її героїв.

О. Роден представив Бальзака мислителем і творцем, який урочисто-задоволено споглядає на створений ним світ. Гордовито відкинута голова письменника нагадує голову лева; домініканська ряса, що довгі роки слугувала Бальзаку робочим одягом, сповиває тіло (саме в ній скульптор вирішив представити письменника світові). Усе це спрямовує фігуру вгору й надає їй величі. Хоча критики не зрозуміли задуму Родена, скульптор несамовито захищав свою роботу й пишався нею. Він казав: «Якщо істина має загинути — усі прийдешні покоління розламають на шматки мого Бальзака...». Проте пам'ятник стоїть і до сьогодні.

¹ Другий варіант ознайомлення учнів із життям і творчістю О. де Бальзака — виступ учня від імені письменника (монолог митця).

Оноре де Бальзак

2-й учень. Творчість Оноре де Бальзака витримала перевірку часом. Про це свідчать масові накладки видань, численні екранізації його творів. Проте життя самого письменника виявляється не менш захопливим і повчальним, аніж його твори. Книгою Андре Моруа «Прометей, або Життя Бальзака» зачитувалося не одне покоління.

Вражає надзвичайна всеохопність таланту та працьовитість письменника: наприклад, 1829 р. Бальзак видав 5 романів, 1830-го — 11, 1831-го — 8, 1832-го — знову 11. Звичайна людина не встигне за цей час навіть переписати такий обсяг текстів, а потрібно ще й придумати та продумати кожен деталь, сюжет і загальну композицію. Як це йому

вдавалося? Секрет — у розкладі дня. Сам митець зізнавався: «Працювати — це означає вставати опівночі, писати до 8-ї години ранку, поспіяти за 15 хвилин і знову працювати до 5-ї, пообідати, лягти спати і завтра все почати спочатку. <...> Пишу весь час, а коли не сиджу за рукописом, обміркову план, а коли не думаю над планом, то виправляю гранки. Оце і все моє життя». Насправді Бальзак певною мірою лукавив: він устигав усюди й усе: бувати у світі, підкорювати серця чарівних жінок, навіть зазнав слави дещо кумедного «денді».

3-й учень. Почнімо спочатку. Оноре де Бальзак народився 20 травня 1799 року в м. Тур у родині чиновника військового відомства, вихідця із селян. Його дитинство та юність минули поза рідною домівкою: спочатку в селі у годувальниці, потім у різних закритих пансіонах і школах, про які в нього залишилися найсумніші спогади. Родину пам'ятав мало, батькові на той час виповнилося вже 53 роки, мати ж, молода, енергійна, вродлива, на 32 роки молодша за батька, з головою поринула у вир кохання й аристократичного життя. Однак зі своїм сином була дуже суворою, що дошкуляло самолюбству Оноре, змушуючи жадати незалежності, грошей і визнання. До речі, батько змінив дідове селянське прізвище Бальса на аристократичне Бальзак. Утіху юнак знаходив лише в книжках, які, усупереч суворим правилам, він примудрявся діставати й уважно вивчати. Це були вільнодумні твори видатних просвітителів XVIII ст. й античних філософів.

Коли Бальзакові виповнилося 15, його родина переїхала до Парижа. Оноре навчався у школі правознавства та працював писарем в адвокатській конторі, тому що батько твердо вирішив зробити з нього успішного юриста.

Зламани долі, несправедливість, людські вади в хитромудрому переплетінні — чого він тільки не надивився в адвокатській конторі! Згодом цей неабиякий життєвий досвід виллється в яскравий образ Дервіля з повісті «Гобсек».

Бальзака зовсім не приваблювала юридична кар'єра, і він, здобувши диплом бакалавра, повідомив про це батьків, заявивши, що хоче стати літератором. Після тривалих суперечок і сварок батьки надали синові дворічний випробувальний термін із мінімальною матеріальною підтримкою.

Бальзак починає писати з усім жаром серця. Перші твори виявилися невдалими. Молодий письменник спробував свої сили в різних жанрах, навіть у видавничому бізнесі, але закінчив із сумними результатами.

Тільки в 30 років, завдяки історичному роману «Шуани...», він стає відомим. А 2 роки потому — завдяки філософському роману «Шагренева шкіра» — Бальзак заживає європейської слави: тепер перед ним відчинені двері всіх аристократичних салонів.

«Для Бальзака, — писав ще один його біограф, Стефан Цвейг, — Мідаса навпаки (усе, чого він торкався, перетворювалося не на золото, а на борги) — все і завжди закінчувалося фінансовим крахом.» Бальзак ще неодноразово пускався в авантюри (видавав газети й журнали, купував акції занедбаних срібних копалень, працював для театру), і все з однаковим наслідком: замість золота — борги, що поступово зросли до справді астрономічних сум.

Твори Бальзака один за одним виходять друком. І в письменника виникає задум об'єднати їх у грандіозну епопею «Людська комедія» (як «Божественна комедія» Данте), що увібрала б «усі типи людей, усі суспільні стани». Письменник хотів «утілити всі соціальні зрушення у такий спосіб, щоб жодна життєва ситуація, жодна особа, жоден характер, чоловічий і жіночий, жоден образ, жодна професія не опинилися в забутті!»

4-й учень. 1832 року, після опублікування роману «Тридцятирічна жінка», Бальзак отримав листа від шанувальниці. лист було надіслано з Одеси, і підпис «Іноземка» заінтригував митця. Почалося листування, і згодом письменник дізнався, що таємнича особа — родовита й багата польська поміщиця, власниця маєтку в Бердичеві, російська піддана — Евеліна Ганська.

Листування тривало до 1848 р. Бальзак за цей час написав Ганській 444 листи. Це листування принесло письменникові велике кохання, але існувала й перешкода — Евеліна була заміжньою.

Покинути свого чоловіка вона не могла, адже Ганський був хворий. Та й після того, як овдовіла, вона зволікала зі шлюбом, боячись утратити свої багаті володіння. 18 років тривали чекання й поодинокі зустрічі закоханих то у Швейцарії, то у Відні, то у Дрездені, то у Санкт-Петербурзі. Двічі Бальзак відвідав Україну (1847, 1848-1850), жив у маєтку Ганських. Мальовничі села, родючі ниви, веселі селяни надихнули письменника на написання роману «Селяни», а також «Листів про Київ». «Усюди я бачив групи селян і селянок, які йшли на роботу або поверталися додому дуже весело, безтурботно і майже завжди з піснями»,— писав Бальзак.

5- й учень. Надмірна праця, нескінченні турботи та хвилювання підірвали здоров'я Оноре де Бальзака, і через 5 місяців після щасливого вінчання з Евеліною Ганською його не стало. Про цю сумну подію В. Гюго, його товариш, написав так: «Добродій де Бальзак був одним із перших поміж великих, одним із кращих поміж обраних... Усі його твори складають одну книгу, сповнену життя, яскраву, глибоку, де рухається й діє вся наша сучасна цивілізація, втілена в образах цілком реальних.»

2) Сприйняття творів інших видів мистецтва (евристична бесіда)

6- й учень. Розгляньте зображення пам'ятника О. де Бальзаку, створене З. К. Церетелі. У центрі скульптурної композиції письменник сидить у кріслах посеред грандіозної піраміди в три яруси, що височіють один над одним та символізують три частини «Людської комедії»:

0р>«Етюди про звичаї», «Філософські етюди» й «Аналітичні етюди». Спрямований на глядачів погляд митця проникає в душу, закликає до роздумів. У центрі першого ярусу — сам Бальзак, його книги, герої цих книг і шпилі сучасних письменникові будівель, ніби огляд тогочасного суспільства: це — «Етюди про звичаї». Другий ярус — також твори й літературні герої, що міцно тримаються на ногах, стоячи на книгах: це — «Філософські етюди». Третій ярус поступово ущільнюється та зменшується: це — романи й повісті з «Аналітичних етюдів», що ось-ось упадуть додолу, адже їхнім героям складно втримати рівновагу.

Пам'ятник Оноре де Бальзаку

7-й учень. Про неабияку популярність «Гобсека» Оноре де Бальзака свідчать кілька кінострічок, створених за цією повістю: художні фільми «Гобсек» (СРСР, 1936, реж. К. В. Еггерт), «Помилка Оноре де Бальзака» (СРСР (Київська кіностудія ім. Олександра Довженка), 1989, реж. Т. В. Левчук), «Бальзак» (Франція—Італія—Німеччина, 1999, реж. Ж. Дайан), «Гобсек» (СРСР (Молдовафільм) — Франція, 1987, реж. О. С. Орлов).

ü Розгляньте портрети О. де Бальзака, створені різними художниками. Яке враження про письменника у вас склалося?

ü Що найбільше привернуло вашу увагу?

ü На вашу думку, чи вдалося живописцям і графікам зобразити вдачу письменника?

3. Складання опорного конспекту уроку (запис до зошитів)

ü За роздавальним матеріалом (схема подій, що відбувалися у Франції XIX ст.) та повідомленнями однокласників складіть опорний конспект.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Асоціативний диктант (або інтерактивна вправа «Сонечко»)

ü На вашу думку, які риси характеру були притаманні Бальзакові?

Очікувана відповідь (за асоціативним диктантом)

Талановитий, гуманний, пасивний, високоморальний, працелюбний, непрактичний, марнотратний, наполегливий, патріот, оптиміст, невтомний діяч, шукач шляхів досягнення мети.

Очікувана відповідь (за інтерактивною вправою «Сонечко»)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Інтерактивний прийом «займи позицію»

ü Чи мав рацію Андре Моруа, який назвав свій твір про письменника «Прометей, або життя Бальзака»? Свою думку обґрунтуйте.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: уміти розповідати про О. де Бальзака та його час; прочитати твір «Шагренева шкіра» (до уроку позакласного читання).

Індивідуальне: підготувати ідейно-художній аналіз «Шагреневої шкіри».

УРОК 37 ОНОРЕ ДЕ БАЛЬЗАК «ЛЮДСЬКА КОМЕДІЯ»: ІСТОРІЯ НАПИСАННЯ, ХУДОЖНЯ СТРУКТУРА, ТЕМАТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА, ОБРАЗИ. ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ: «ШАГРЕНЕВА ШКІРА» О. ДЕ БАЛЬЗАКА

Мета (формувати компетентності): предметні (розуміння значення місця «Людської комедії» о. де Бальзака у світовій літературі; уміння характеризувати цей твір як вершину творчості письменника; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність і критичне мислення; комунікативні: навички спілкування в колективі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: навички самостійної роботи з книгою; загальнокультурні: естетичний смак; вишукані читацькі вподобання; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок; урок позакласного читання.

Основні терміни й поняття: тематика, проблематика, художні образи, художні засоби.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, етика, естетика.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Учитель. 1834 року Бальзак дійшов принципово важливого рішення: написати величезний твір, що відображав би французьке життя післяреволюційного періоду й містив би пов'язані одне з одним романи, повісті, оповідання. Написані ним раніше твори після відповідної обробки Бальзак зробив складовими цього гігантського циклу, який здобув назву «Людська комедія» (1841). Епопея містить 96 творів, хоча автор планував понад 100. Що об'єднує таку величезну кількість творів, даючи їм право називатися епопеєю, енциклопедією французького життя I половини XIX ст.? Про це поговоримо сьогодні.

III. актуалізація опорних знань

Перевірка домашнього завдання

й Складіть анкету-характеристику О. де Бальзака, зазначивши роки його життя, місце народження, відомості про батьків, навчання, рід занять і захоплення, риси характеру, основні твори, улюблені теми творчості та ін.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Міні-лекція вчителя

— Оскільки план бальзаківської епопеї визрівав поступово, то й принципи класифікації творів, які ввійшли до неї, багаторазово змінювалися. Спочатку митець планував назвати головну працю свого життя «Соціальні етюди», але грандіозний твір вимагав величної назви; згодом «Божественна комедія» Данте підказала Бальзакові оригінальну назву його епопеї. Так трагедія XVIII ст. змінилася комедією середини XIX ст. Сам письменник так пояснював обрану назву: «Величезний розмах плану, що водночас охоплює історію і критику суспільства, аналіз його вад та обговорення його основ дозволяє, я вважаю, дати йому той заголовок, під яким він з'явиться, — «Людська комедія». Чи претензійний він, чи тільки правильний? Це вирішать самі читачі, коли працю буде завершено».

Першим кроком на шляху до «Людської комедії» стало звернення Бальзака до жанру «фізіологічного нарису», який не мав нічого спільного з фізіологією в медичному тлумаченні цього слова. То було своєрідне дослідження певних соціальних явищ. Фізіологічний нарис — художня публіцистика, яка висвітлювала сучасні для письменника теми й розробляла багатий матеріал соціально- побутових і психологічних спостережень.

Перші начерки грандіозної праці з'явилися 1833 р. («Шагренева шкіра»), робота над останніми сторінками тривала аж до смерті автора («Зворотний бік сучасної історії», 1848). 1845 року письменник склав перелік усіх творів «Людської комедії»: їх було 144, проте реалізувати свій задум у повному обсязі він не встиг.

В одному з листів він писав: «Мій твір має увібрати всі типи людей, усі суспільні стани, він має втілити всі соціальні зрушення так, щоб жодна життєва ситуація, жодне обличчя, жоден характер, чоловічий чи жіночий, жоден спосіб життя, жодна професія, ні чийсь погляд, жодна французька провінція, ні бодай що-небудь із дитинства, старості, зрілого віку, із політики, права чи військових справ не виявилися забутими».

явищам повсякденним — і таємним, і явним,— а також подіям особистого життя, їхнім причинам та першоосновам Бальзак надав не меншої ваги, ніж історики надавали подіям суспільного життя народів. «Це нелегка праця — змалювати 2-3 тисячі людей, які чимось вирізняються на тлі своєї епохи, адже приблизно стільки набереться в остаточному підсумку типів, які представляють кожне покоління, і «Л[юдська] к[омедія]». вмістить їх усіх. Така кількість облич, характерів, така безліч доль потребувала певних рамок і — хай вибачать мені за цей вислів — галерей».

Суспільство, яке стало плодом творчої енергії письменника, мало всі ознаки реальності. З одного твору до іншого переходили загальні персонажі, які зміцнювали задум письменника, надаючи йому масштабності архітектурної споруди. Поступово у Бальзака з'явилися свої лікарі (Б'яншон, Деплен), нишпорки (Корантен, Перад), адвокати (Дервіль, Дерош), фінансисти (Нусінген, брати Келлери, дю Тійе), лихварі (Гобсек, Пальме, Бідо), знать (Лістомери, Кергаруети, Монфрїнєзи, Гранльє, Ронкеролі, Рогани) тощо.

Осягнути грандіозність загального задуму Бальзака дала змогу «Передмова до "Людської комедії"»: «Первісна ідея «Людської комедії» постала переді мною як мрія, як один із тих туманних задумів, що їх плекаєш, але виразно уявити не можеш...».

Провідні положення «Передмови до "Людської комедії"» О. де Бальзака

Ідея цього твору народилася внаслідок порівняння людства із тваринним світом. Прагнення віднайти в суспільстві єдиний механізм, оскільки воно, на думку митця, подібне до Природи. Письменник виокремив три форми буття людини: «чоловіки, жінки і речі». Головна ідея задуму — дати величезну панораму суспільства на засадах закону егоїзму, адже Бальзак не поділяв ідей Руссо та його прихильників про «природну доброту людини».

«Людську комедію» поділено на три частини, кожен з яких Бальзак назвав етюдами (вивченнями): «Етюди про звичаї», «Філософські етюди», «Аналітичні етюди». Чільне місце в ній посіли «Етюди про звичаї», які письменник розділив на різні сцени життя. Ця схема мала умовний характер, деякі твори переходили з одного розділу до іншого. Отже, автор розташував свої найважливіші романи, повісті, оповідання та нариси в такий спосіб:

1) «ЕТЮДИ про звичаї»:

а) сцени приватного життя («Дім кішки, що грає в м'яч», «Бал у Со» («Заміський бал»), «Спогади двох юних дружин», «Ділок» («Ділова людина»), «Модеста Міньон», «Перші кроки у житті», «Альбер Саварюс», «Вендетта», «Побічна родина», «Подружня згода», «Пані Фірміані», «Силует жінки», «Удавана коханка», «Дочка Єви», «Повідомлення», «Гранатник», «Жінки відмовилися», «Онорина», «Беатріса», «Гобсек», «Тридцятирічна жінка», «Батько Горіо», «Полковник Шабер», «Обідня безбожника», «Заборона», «Справа про опіку», «Шлюбний контракт», «Другий силует жінки» («Велика Бретеш»));

б) сцени провінційного життя («Урсула Міруе», «Ежені Гранде», «П'єретта», «Турський священик», «Життя холостяка», «Баламутка», «Уславлений Годіссар», «Провінційна муза», «Стара діва», «Музей старожитностей», «Втрачені ілюзії»);

в) сцени паризького життя («Феррагус, ватажок деворантів», «Герцогиня де Ланже», «Золотоока дівчина», «Історія величі та падіння Цезаря Бірото», «Банкірський дім Нусінгена», «Блиск і злидні куртизанок», «Таємниці княгині де Кадин'ян», «Фачино Кане», «Сарразин», «П'єр Грассу», «Кузина Бетта», «Кузен Понс», «Принц богеми», «Годіссар II», «Чиновники», «Комедіанти невідомо для себе», «Дрібні буржуа», «Зворотний бік сучасної історії»);

г) сцени політичного життя («Епізоди доби терору», «Темна справа», «Депутат від Арсі», «З. Маркас»);

д) сцени військового життя («Шуани, або Бретань 1799 року», «Пристрасть у пустелі»);

е) сцени сільського життя («Селяни», «Сільський лікар», «Сільський священник», «лілія долини»);

2) «Філософські етюди» («Шагренева шкіра», «Прощений Мельмот», «Невідомий шедевр», «Прокляте дитя», «Пошуки Абсолюту», «Прощавай», «Кат», «Еліксир довголіття» та ін.);

3) «Аналітичні етюди» («Філософія шлюбу», «Дрібні незгоди подружнього життя» та ін.).

«Етюди про звичаї» склали цілу історію суспільства, де кожен розділ мав свій зміст, своє значення й охоплював певний період людського життя:

■ сцени приватного життя зображують дитинство, юність і властиві цьому віку помилки;

■ сцени провінційного життя подають пристрасті зрілого віку, описуючи розрахунки, інтереси й амбіції дорослої людини;

■ сцени паризького життя змальовують картини вподобань, пороків і негамовних проявів життя, спричинених звичаями, що процвітають устолиці, де водночас можна зустріти як невимовне добро, так і неповторне зло;

■ сцени політичного життя відбивають інтереси багатьох (або всіх) — тут ідеться про життя, що тече ніби не в загальному річищі;

■ сцени військового життя описують грандіозну картину суспільства у стані найвищого напруження, коли воно захищається від ворожої навали або вирушає у завойовницькі походи;

■ сцени сільського життя — це ніби вечір довгого дня. Тут читач уперше зустріне найчистіші характери, що втілюють у життя високі принципи порядку, політики й моралі.

Складно назвати всі теми творів Оноре де Бальзака. Автор звернув увагу навіть на, здавалося б, антихудожні теми: збагачення та банкрутство торговця, історія маєтку, що змінив власника, спекуляція земельними наділами, фінансові афери, боротьба за спадщину. У романах саме ці головні події визначають взаємини батьків і дітей, жінок і чоловіків, коханців і коханок.

Головна тема, що об'єднала твори Бальзака в одне ціле, — прагнення пояснити закономірності дійсності. Автора цікавили не лише конкретні теми та проблеми, а й взаємозв'язок цих проблем; не тільки окремі пристрасті, а й формування людини під впливом середовища.

Ці методи дозволили письменникові зробити у книзі певні висновки про деградацію людини в буржуазному суспільстві. Проте він не абсолютизував вплив середовища, а надавав героєві нагоду самостійно обрати життєвий шлях.

Бальзак ретельно розробив важливий мотив людських вчинків — прагнення збагачення. І це об'єднало таку величезну кількість творів і дійових осіб. Внутрішня побудова «Людської комедії» є такою, що великі романи й повісті чергуються в ній із новелами-«перехрестями» — «Принц богемі», «Ділова людина», «Комедіанти невідомо для себе».

Це скоріше мимоволі написані етюди, цінність яких — зустріч із добре відомими письменникові персонажами, яких на певний час знову об'єднала інтрига твору.

«людську комедію» письменник будував за принципом циклічності: більшість персонажів переходили від твору до твору,

виступаючи то головними дійовими особами, то епізодичними. Бальзак сміливо відмовився від сюжету, у якому біографію героя було б наведено повністю.

Отже, важливий композиційний принцип «людської комедії» — взаємодія та взаємозв'язок різних частин циклу (наприклад, дії у творах «Гобсек» і «Батько Горіо» відбуваються майже одночасно, мають спільного персонажа — Анастасі де Ресто, доньку батька Горіо та дружину графа де Ресто).

Дуже проблематично точно й однозначно визначити жанр цього твору. Найчастіше його визначають як цикл романів або епопею. Навряд чи подібні визначення відповідають жанру «людської комедії». Формально — це цикл літературних творів, у багатьох із яких відсутні засоби зв'язку з рештою творів (наприклад, ані сюжети, ані проблематика, ані спільні герої не пов'язують романи «Шуани...», «Селяни», «Блиск і злидні куртизанок» і повість «Шагренева шкіра»). І таких прикладів чимало. Визначення епопея також лише частково стосується «Людської комедії». Для епопеї (у сучасному її вигляді) характерна наявність стрижневих героїв та спільного сюжету, чого не було у Бальзака.

Найскладніший варіант циклічної єдності — це об'єднання в межах одного задуму творів різних жанрів (романів, оповідань, новел, нарисів, повістей). У цьому разі величезна кількість персонажів, масштабність узагальнень письменника також дозволили говорити про епопею. Зазвичай у такому контексті передусім згадують про «Людську комедію» Оноре де Бальзака і про «Ругон-Маккарів...» Еміля Золя, створених під впливом бальзаківського шедевра.

2. Складання опорного конспекту уроку (запис до зошитів)

й За прослуханою міні-лекцією вчителя складіть опорну схему структури «людської комедії» О. де Бальзака.

Очікувана відповідь (див. схему на с. 32)

3. Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

Аналіз літературного твору

— 1831 року Бальзак опублікував роман «Шагренева шкіра», який «мав сформулювати сучасність, наше життя, наш егоїзм». Головна тема твору — тема талановитої, але бідної молоді людини, яка втратила мрії юності через зіткнення з егоїстичним і бездуховним буржуазним суспільством. Уже в цій книзі було окреслено головну ознаку творчості письменника — фантастичні образи не суперечили реалістичному відображенню дійсності, а, навпаки, надавали оповіді особливої інтриги та філософських узагальнень.

Структура «Людської комедії» О. де Бальзака

Філософські формули розкрито в романі на прикладі долі головного героя Рафаеля де Валантена, що постав перед дилемою століття: «бажати» і «могти». Заражений хворобою часу, Рафаель, який спочатку обрав шлях ученого, відмовився від нього заради блиску й насолод світського життя. Переживши цілковитий крах своїх честолюбних намірів, відкинутий жінкою, якою так захоплювався, залишившись без мінімальних засобів до існування, герой уже був готовий заподіяти собі смерть. Саме в цей час доля звела його з дивним старим антикваром, який подарував йому всесильний талісман — шагрєневу шкіру, для власника якої бажання й можливості ставали реальністю. Однак розплатою за всі бажання було життя Рафаеля, яке дуже швидко почало спливати разом зі зменшенням розміру шагрєневої шкіри. Вихід із цього для героя був лише один — утамувати свої бажання.

Так у романі розкрито дві системи буття: життя, сповнене насолод і пристрастей, що спричинило знищення людини, і життя аскетичне, єдиним задоволенням якого були знання й потенційна могутність. Бальзак змалював як сильні, так і слабкі сторони обох цих систем на прикладі образу Рафаеля, який спочатку ледь не згубив себе в річищі пристрастей, а потім повільно гинув у «рослинному» існуванні без емоцій і бажань.

«Рафаель міг усе, але не здійснив нічого». Причина того — егоїзм героя. Бажаючи мати мільйони й отримавши їх, Рафаель, раніше сповнений бажань і мрій, одразу ж переродився — «глибоко егоїстична думка ввійшла в саму його суть і поглинула для нього всесвіт».

Усі події в романі суворо мотивовано природним збігом обставин: Рафаель, отримавши шагрєневу шкіру, одразу побажав розваг та оргій і тієї ж миті зустрів давнього приятеля, який запросив його на розкішну вечірку до будинку Тайфера; там герой випадково зустрівся з нотаріусом, який уже два тижні розшукував спадкоємця померлого мільйонера, яким і виявився Рафаель, тощо. Отже, фантастичний образ шагрєневої шкіри став, за Гете, «засобом суто реалістичного відображення переживань, настроїв і подій».

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Евристична бесіда

ÿ Що найбільше запам'яталося, вразило у творі О. де Бальзака «Шагренева шкіра»?

ÿ На вашу думку, яка центральна проблема, який конфлікт є провідними у ньому? (Боротьба бажання та можливостей людини, благородні поривання та егоїзм головного героя.)

ÿ Як ви оцінюєте роль твору «Шагренева шкіра» в системі ідей та структурі «Людської комедії» Бальзака?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

1. Завершальне слово вчителя

— Напевне, створити такий взірць літературного мистецтва, як «людська комедія» Оноре де Бальзака, під силу тільки генієві. Зобразити життя в усіх його аспектах, вивести таку силу-силенну персонажів, розкрити їхню психологію, зрозуміти закономірності їхньої поведінки, показати переваги й вади світу в усіх подробицях — це ще й неймовірний труд, спостережливість, мудрість і прозорливість. Таких творів у світовій літературі небагато. Але вражає ще й те, що письменник також розглянув вічні проблеми, актуальні й сьогодні, які хвилюють нас у ХХІ ст.: зокрема, прагнення частини суспільства до наживи, скнарність, егоїзм, невідповідність бажань можливостям. Тому на черзі — знайомство з новим твором О. де Бальзака — повістю «Гобсек».

2. Інтерактивний прийом «Мікрофон»

ÿ Продовжте речення: «Судячи із сюжету роману «Шагренева шкіра», я вважаю, що епопея «Людська комедія» — це...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: уміти характеризувати композицію та структуру «Людської комедії» О. де Бальзака, наводити приклади; прочитати першу умовну третину повісті «Гобсек».

Індивідуальне: підготувати повідомлення про історію написання твору «Гобсек».

Творче: підготувати виразне читання або інсценування за фрагментом першої умовної третини повісті «Гобсек».

УРОК 38 ПОВІСТЬ «ГОБСЕК» О. ДЕ БАЛЬЗАКА У СТРУКТУРІ «ЛЮДСЬКОЇ КОМЕДІЇ». СЮЖЕТУ ТВОРУ

Мета (формування компетентності): предметні (розуміння значення повісті «Гобсек» для структури «Людської комедії» О. де Бальзака; умінь характеризувати твір як один зі значущих у творчості письменника; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички ідейно-художнього аналізу літературних творів; творчі й артистичні здібності; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність і критичне мислення; комунікативні: навички спілкування в колективі, ведення дискусії; інформаційні: вміння працювати з великими за обсягом текстами, знаходити потрібну інформацію та подавати її; загальнокультурні: естетичний смак; вишукані читацькі вподобання; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: повість, сюжет, композиція, художні образи, художні засоби.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, економіка, образотворче мистецтво.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Складно уявити людське життя без грошей. Вони є невід'ємною складовою історії людства. Та водночас саме із грошима пов'язано все найстрашніше, що є в людському житті: горе, ненависть, зради, вбивства. Не можна не погодитися зі словами одного мудреця, який сказав, що «золота доба людства була тоді, коли золото ще не панувало». Тема золота відбилася на сторінках творів письменників різних епох. Уже античний драматург Плавт у комедії «Скарб» викриває золото як сліпу стихійну силу, що калічить людей, спричиняє розбрат і нерівність. Мольєр у комедії «Скнара» в образі Гарпагона висміяв нестримну жагу до збагачення. Скупий лицар Пушкіна прагне влади, а гроші для нього є засобом її досягнення. Плюшкін Гоголя — дріб'язковий скнара, якого жадібність позбавила будь-яких моральних якостей. Герасим Калитка й Терентій Пузир у Карпенка-Карого вважають гроші дорожчими за життя, заради них багаті ладні скоїти злочин. У повісті «Гобсек» Бальзак показав процес накопичення багатства у буржуазному суспільстві, що стає рушійною силою не лише цього суспільства, а й людських взаємин. Крок за кроком у цьому творі автор досліджує вплив грошей на людську особистість.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

1) Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

— Невелика за обсягом, написана у формі розповіді у розповіді, повість «Гобсек» безпосередньо пов'язана з романом «Батько Горію». У «Гобсеку» ми знову зустрічаємося з деякими героями «Людської комедії» Оноре де Бальзака. Поміж них — графиня де Ресто, старша дочка батька Горію, а також лихвар Гобсек та адвокат Дервіль, яких було згадано в романі «Батько Горію». Над повістю «Гобсек» Бальзак працював досить довго й особливо ретельно. Письменник наполегливо прагнув досягти в ній художньої досконалості, переконливо й достовірно передати в образі лихваря сутність сучасної йому епохи. Про це свідчать три редакції, здійснені письменником упродовж 18 років, і зміни до кожної нової редакції твору. Першому варіанту повісті передували нарис «Лихвар», написаний Бальзаком для столичного журналу «Мода». Цей нарис згодом і став першою главою повісті, що вийшла 1830 р. під назвою «Небезпеки безпутності». Під цією назвою повість увійшла до розділу «Етюди звичаїв» (цикл «Сцени приватного життя») — першої частини «Людської комедії». У творі основну увагу було зосереджено на аморальному боці життя французької аристократії, якій письменник протиставив духовне відродження Гобсека: зрештою лихвар віддає молодому Ернестові де Ресто статок, необхідний для одруження, за що мати Ернеста — графиня де Ресто — клопоче про надання лихвареві дворянства, натомість Гобсек відмовляється від своєї не надто благородної практики й стає депутатом. 1835 року вийшов друком новий варіант повісті, але вже під назвою «Батечко Гобсек». Як вважають дослідники творчості письменника, цю назву повість дістала за аналогією до

роману «Батько Горіо». У нових історичних умовах, через 5 років після липневої революції, письменник змістив центр уваги читачів з аристократії на нових господарів життя: на першому плані опинився лихвар Гобсек. Друга редакція повісті завершувалася описом страшної комори вмираючого лихваря, а графиня де Ресто поставала перед читачами як дочка батька Горіо. Отже, два твори було пов'язано як «різні варіанти тієї самої теми про владу золота та його жертви». безжалісному Гобсекові й охочим до розкошів аристократам Бальзак протиставив адвоката Дервіля та швачку Мальво, працьовитих і чесних молодих людей із простого народу. 1848 року Бальзак знову повернувся до цієї повісті, знову змінив її назву, відкинувши слово «батечко», що надавало образу головного героя позитивного значення. Тепер повість називається коротко: «Гобсек». У цьому остаточному варіанті з'являється оповідь про минуле лихваря і про те, як він заробив свій капітал. В основу повісті «Гобсек» письменник поклав власні життєві спостереження, тому дослідники творчості Бальзака вважають, що окремі її елементи мають автобіографічний характер: наприклад, Мервіль, у конторі якого за часів студентства працював Бальзак, послугував прототипом нотаріуса Дервіля.

2) Робота з текстом літературного твору

ü Перекажіть першу умовну третину повісті О. де Бальзака «Гобсек».

3) Інсценування фрагмента літературного твору

ü Інсценуйте перший умовний епізод повісті О. де Бальзака «Гобсек» за участі таких дійових осіб: Дервіль, віконтеса де Гранльє, Камілла, молодий граф де Ресто (див. додаток до цього уроку).

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Робота з підручником

ü Самостійно опрацюйте статтю підручника про повість О. де Бальзака «Гобсек».

2. Евристична бесіда (або літературний диктант)

ü Де і коли починається дія повісті? (Узимку 1829-1830 рр. у салоні віконтеси де Гранльє, близько першої години ночі.)

ü Як мати здогадалася, що Камілла закохалася у графа? (Дівчина прислухалася до шуму кабриолета, на якому від'їжджав Ернест.)

ü До якого часу, на думку віконтеси, жодна мати не довірить Ернесту де Ресто майбутнє та статки своєї доньки? (Поки жива його мати, схильна до легковажного життя.)

ü Коли Камілла почала ставитися до Дервіля прихильно? (Після розмови на балу дівчина зрозуміла, що він схвалює її закоханість у молодого графа.)

ü Скільки років Дервіль і Гобсек були сусідами? (Чотири роки.)

ü Як Дервіль називав Гобсека? (Батечко Гобсек.)

ü У якій оселі мешкав Гобсек і чому? (У похмурій і недорогій, щоб ніхто не здогадався про його багатство.)

ÿ Про кого з героїв ідеться в цитаті: «Ця потвора з ангельським обличчям... панує над нею, певно, використовуючи її слабості — гонор, ревності, жадобу насолод, світський чад»¹. Що вам відомо про нього? (Про Максима де Трая.)

ÿ Як Гобсек повадився вдома у своїх клієнтів, які йому заборгували (зокрема, у графині де Ресто)? (Грубо, пихато, демонструючи свою владу над ними.)

ÿ Хто така Фанні Мальво й чому Гобсек прийшов за грошима до неї вдруге, хоча вона передала борг через воротаря? (Фанні Мальво — проста чесна дівчина, яка розпочала власну справу й заробляла на прожиття шиттям; Гобсек хотів подивитися на неї, порівняти з іншими жінками, зокрема аристократками.)

ÿ Чим розважався Гобсек, що його тішило? (Перекупляв векселі, обговорював зі своїми «колегами» світські фінансові новини; радів удалим угодам і своїй владі над аристократами.)

ÿ Чому Дервіль позичає гроші у Гобсека? (Хоче відкрити власну контору.)

¹ Тут і далі: цитати з повісті «Гобсек» О. де Бальзака наведено у перекладі В. Й. Шовкуна.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

1. Завершальне слово вчителя

— Тема грошей із кожною прочитаною сторінкою повісті Бальзака «Гобсек» розкривається дедалі глибше: Камілли, доньці віконтеси де Гранльє, подобається молодий граф де Ресто. Але він незаможний. І мати проти їхніх взаємин. Віконтесу лякає закоханість доньки в юнака, який не належить до їхнього кола. Окрім того, їй відомо, що мати пана де Ресто — жінка низького походження, здатна розтринькати мільйони, погано ставилася до свого батька, а замолоду виникала своєю негідною поведінкою чимало пліток. Отже, графиня де Ресто, яка порушує всі канони аристократичного світу, — нерівня родині Гранльє. Якщо проаналізувати розмову Дервіля з Каміллою на балу, то Дервіль постає людиною досвідченою, що добре знає життя й закони вищого товариства. Камілла ще дуже юна, але вона також розуміє, що гроші мають владу над людьми. Тому дівчина й сказала, що якби Ернест розбагатів, то став би гідним нареченим. як розвиватимуться події далі — дізнаємося з наступних сторінок повісті.

2. Інтерактивний прийом «займи позицію»

ÿ Оберіть одну із чотирьох відповідей щодо теми: «Моє ставлення до Гобсека». Свою думку обґрунтуйте.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати другу умовну третину повісті «Гобсек» О. де Бальзака, уміти переказувати й коментувати; підготувати цитатну характеристику Фанні Мальво й Анастасі де ресто.

ДОДАТОК ДО УРОКУ 38

МАТЕРІАЛ ДЛЯ ІНСЦЕНУВАННЯ ПЕРШОГО УМОВНОГО ЕПІЗОДУ ПОВІСТІ О. ДЕ БАЛЬЗАКА «ГОБСЕК»

(за участі таких дійових осіб: дервіль, віконтеса де Гранльє, камілла, молодий граф де ресто)

Якось узимку 1829-1830 року в салоні віконтеси де Гранльє до першої години ночі засиділися двоє гостей, що не належали до її рідні. Один з них, вродливий юнак, пішов, як тільки пробив годинник. Коли стукіт його екіпажа розлігся по подвір'ю, віконтеса, побачивши, що лишилися тільки її брат і друг сім'ї, які закінчували партію в пікет, підійшла до доньки; дівчина стояла біля каміна і, здавалося, уважно розглядала прозорі візерунки на екрані, хоч насправді так явно прислухалась до шуму кабриолета, що це підтвердило побоювання матері.

— Камілло, якщо ти й далі так поводитимешся з молодим графом де Ресто, як сьогодні ввечері, я змушена буду не приймати його більше. Послухайся мене, моя дитино, якщо ти віриш моїй ніжній любові, дозволь мені керувати тобою в житті. У сімнадцять років дівчина ще не може судити ні про майбутнє, ні про минуле, ні про певні суспільні вимоги. Я зверну твою увагу тільки на одну обставину. У пана де Ресто є мати, що здатна розтринькати мільйони, жінка низького походження, дівоче прізвище її Горіо, і в молоді роки вона давала чимало приводів до пліток. Вона так погано ставилася до свого батька, що, либонь, не заслуговує мати такого гарного сина. Молодий граф обожає її та підтримує з синівською відданістю, вартою найбільшої похвали; так само піклується він про свого брата і сестру. Та яка б чудова не була його поведінка,— додала віконтеса, лукаво усміхаючись,— поки жива його мати, жодна порядна родина не наважиться довірити юному Ресто майбутнє і статок своєї доньки.

— Я почув кілька слів, що спонукають мене втрутитися до вашої розмови з мадемуазель де Гранльє,— вигукнув друг дому.— Я виграв, графе,— сказав він, звертаючись до партнера.— Залишаю вас, щоб поспішити на допомогу вашій племінниці.

— От що означає мати слух адвоката,— мовила віконтеса.— любий мій Дервілю! Як ви могли почути те, що я так тихо казала Камілли?

— Я все зрозумів з виразу ваших очей,— відповів Дервіль, сідаючи у м'яке крісло, що стояло біля каміна.

Дядько сів поруч своєї племінниці, а пані де Гранльє вместилася в низенькому зручному кріслі між донькою і Дервілем.

— Час, віконтесо, розповісти вам одну історію, що змусить вас змінити свою думку про багатство графа де Ресто.

— Історію? — вигукнула Камілла.— Починайте ж мерщій, пане Дервілю.

Дервіль кинув на пані де Гранльє погляд, який дав їй зрозуміти, що ця оповідь зацікавить її. Віконтеса де Гранльє багатством і знатністю роду була одною з найвпливовіших дам Сен-Жерменського передмістя, і, звісно, може здатися дивним, що якийсь паризький адвокат наважувався говорити з нею так невимушено і поводитись у її салоні так вільно; проте це досить легко пояснити. Пані де Гранльє, повернувшись до Франції разом з королівською родиною, оселилася в Парижі, де спочатку жила тільки на пенсію, призначену їй Людовіком XVIII із сум цивільного листа — становище для неї нестерпне. Дервіль випадково виявив деякі формальні неправильності, допущені ще республікою під час продажу особняка де Гранльє, і заявив, що будинок мають повернути віконтесі. Уклавши акордний договір, він розпочав процес і виграв його. Підбадьорений цим успіхом адвокат так щасливо повів процес проти якоїсь, не пам'ятаю вже, якої саме, богадільні, що добився повернення віконтесі лісових угідь лісне. Потім утвердив її права на кілька акцій Орлеанського каналу і досить значне нерухоме майно, що його імператор передав громадським установам. Повернутий завдяки спритності молодого повіреного статок пані де Гранльє став давати близько шістдесяти тисяч франків річного прибутку, а тут наспів закон про відшкодування збитків емігрантам, і вона одержала величезні гроші.

Людина неабиякої чесності, освічена, скромна і добре вихована, адвокат відтоді став другом сім'ї Гранльє. Своїм поведженням щодо пані де Гранльє він здобув пошану і клієнтуру в найкращих домах Сен-Жерменського передмістя, однак не скористався з цієї прихильності, як зробила б на його місці людина честолюбна. Він не погоджувався на пропозиції віконтеси, що умовляла його продати свою контору і перейти до судового відомства, де він за її протекцією швидко зробив би кар'єру. За винятком дому пані де Гранльє, де він іноді проводив вечори, він бував у вищому світі тільки заради того, щоб підтримувати свої зв'язки. Він був щасливий тим, що, ревно захищаючи інтереси віконтеси де Гранльє, показав їй свій хист, інакше-бо він ризикував втратити свою контору, бо в душі не був справжнім адвокатом. З того часу, як граф Ернест де Ресто почав бувати у віконтеси і Дервіль помітив симпатію Камілли до цього юнака, адвокат став постійним гостем у пані де Гранльє, немов якийсь джанджик з Шосе д'Антен, недавно допущений в аристократичні кола Сен-Жерменського передмістя. За кілька днів перед цим вечором він, зустрівши на одному балу Камілли, сказав їй, кивнувши на молодого графа:

— Шкода, що в цього хлопчика немає двох або трьох мільйонів, правда?

— А хіба це таке вже щастя? Не думаю,— відповіла вона.— Пан де Ресто дуже обдарована, освічена людина і має добру репутацію у міністра, в якого він служить. Я не сумніваюся, що він стане видатним діячем. А коли «цей хлопчик» добереться до влади, багатство саме прийде до нього.

— Так, але якби він уже тепер був багатий!

— Якби він був багатий,— сказала Камілла, зашарівшись,— то всі дівчата, скільки їх тут є, почали б змагатися за нього,— додала вона, кивнувши на дівчат, що танцювали кадрили.

— І тоді,— додав адвокат,— мадемуазель де Гранльє була б не одна, з якої він не зводить погляду. Але чому ви червонієте? Він вам подобається, правда ж? Ну, скажіть.

Камілла спурхнула з крісла.

УРОК 39 ЖІНОЧІ ОБРАЗИ ПОВІСТІ «ГІОБСЕК» О. ДЕ БАЛЬЗАКА

Мета (формування компетентності): предметні (розуміння значення жіночих образів повісті О. де Бальзака «Гіобсек»; уміння характеризувати засоби розкриття проблематики й художніх образів твору; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички ідейно-художнього аналізу літературних творів; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність і критичне мислення; комунікативні: навички спілкування в колективі й ведення дискусії; інформаційні: вміння визначати головне та роль деталі в тексті; навички роботи з художнім текстом великого обсягу; загальнокультурні: прагнення до саморозвитку й самовдосконалення; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: проблематика, художній образ, художні засоби.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, економіка.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Учитель. «Моральність народів залежить від поваги до жінки»,— вважав німецький учений, філософ Вільгельм Гумбольдт. «У жіночому люстерку віддзеркалено всю долю суспільства, а в жіночих будуарах розв'язуються духовні проблеми історії...» — стверджував Бальзак. Тому описані письменником у повісті «Гобсек» жіночі образи надзвичайно важливі для розкриття теми та ідеї цього твору. їм автор приділяє багато уваги в сюжеті. Про них і поговоримо сьогодні на уроці.

III. актуалізація опорних знань

Перевірка домашнього завдання

Робота з текстом літературного твору

ÿ Перекажіть другу умовну третину повісті О. де Бальзака «Гобсек».

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Слово вчителя

— У казці Ганса Хрістіана Андерсена «Снігова королева» було незвичайне дзеркало, створене Тролем, де все відбивалося навпаки: гарне здавалось потворним, а некрасиве — прекрасним. Погляньмо на дзеркало, у якому бачить світ людей Гобсек: там усе розглядається крізь призму грошей («Так от — усі людські пристрасті, розпалені зіткненням ваших суспільних інтересів, урочисто проходять переді мною, і я дивлюсь на них, а сам живу в спокої»).

2. Аналіз образів літературного твору

ÿ Як відіб'ється в такому дзеркалі життя героїнь повісті «Гобсек» Фанні Мальво й Анастазі де Ресто? Зверніть увагу на місця їхнього проживання, особливості облаштування помешкань, побуту та вбрання, зовнішність героїнь, розклад дня, почуття, які вони викликали у лихваря, їхнє ставлення до грошей, досягнення героїнь у фіналі твору.

ÿ Складіть порівняльну характеристику Фанні Мальво й Анастазі де Ресто.

Очікувана відповідь

Порівняльна характеристика Фанні Мальво й Анастазі де Ресто

Фанні Мальво	Критерій порівняння	Анастазі де Ресто
Спільне		
Молоді, привабливі жінки; живуть у місті		
Відмінне		
Міщанка	Соціальний стан	Аристократка

Винаймає невелику затишну квартиру	Місце проживання	Живе в розкішних апартаментах
Фанні Мальво	Критерій порівняння	Анастасі де Ресто
«Мадемуазель Фанні, молода дівчина, вдягнена простенько, але зі смаком парижанки. В неї була граціозна голівка, свіже личко, привітний вигляд: каштанове, гарно зачесане волосся, спускаючись двома круглими начосами на скроні, відтіняло блакитні, чисті, як кришталь, очі. Денне світло, пробиваючись крізь маленькі фіранки на вікнах, м'яко освітлювало її миле личко»	Зовнішність	«Яку ж прекрасну жінку я тут побачив. Поспішаючи, вона накинула на свої голі плечі тільки кашемірову шаль і закуталась нею так, що легко можна було вгадувати її форми. <...> її чорне волосся вибивалося густими кучерями з-під гарненької шовкової хустини, недбало зав'язаної вузлом на голові, як у креолок»
Скромна, чесна	Ставлення до чоловіків	Зраджує чоловіка, захоплюється іншими
Рано встає, багато працює	розклад дня	Пізно лягає й пізно встає, займається лише собою
Цікавість, повага, навіть захоплення	Почуття, які викликали у лихваря	Захоплення красою, презирство через її поведінку
Ощадлива, знає, якою нелегкою працею вони дістаються	Ставлення до грошей	Марнотратка, не знає справжньої вартості грошей, тому що не докладає жодних зусиль до їхнього заробляння
Одружена, має гарного чоловіка, щасливу родину	Чого героїні досягли у фіналі твору	Відмовилася від бурхливого світського життя, коханців, цілком присвятила себе дітям

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Аналіз образів літературного твору

Ї Жіночі образи повісті «Гобсек» другорядні, але їхнє значення особливо важливе для розкриття теми та ідеї твору, образу головного героя й решти дійових осіб. Доведіть це, склавши відповідні схеми.

Очікувана відповідь

Роль жіночих образів повісті «Гобсек» О. де Бальзака у розкритті теми та ідеї твору, образів решти героїв

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

Ї Продовжте речення: «Із повісті О. де Бальзака “Гобсек” я дізнався (дізналася) про такі фінансово-економічні поняття, як...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: дочитати повість О. де Бальзака «Гобсек» до кінця, уміти переказувати, коментувати, характеризувати образи героїв. Творче: дібрати ілюстрації до твору або створити власні.

УРОК 40 СЮЖЕТ ПОВІСТІ «ГОБСЕК» О. ДЕ БАЛЬЗАКА. БАГАТОГРАННІСТЬ ОБРАЗУ ГОБСЕКА (ЯК СОЦІАЛЬНОГО ТИПУ ДОБИ, ЯК ФІЛОСОФА ТА ІН.), ЗАСОБИ ЙОГО СТВОРЕННЯ (ПОРТРЕТ, ПСИХОЛОГІЧНА ДЕТАЛЬ, МОНОЛОГ, ВЧИНКИ, ФІЛОСОФСЬКЕ СТАВЛЕННЯ ДО ЖИТТЯ ТА ІН.)

Мета (формувані компетентності): предметні (розуміння багатогранності образу Гобсека; уміння визначати засоби його створення та роль у розкритті провідних ідей твору; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх образів; потребу в саморозвитку й самовдосконаленні); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність і критичне мислення; комунікативні: навички спілкування в колективі; навички роботи в групі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: вміння визначати головне та роль деталі в тексті; загальнокультурні: естетичний смак; вишукані читацькі вподобання; світогляд).

Тип уроку: нетрадиційний урок (урок-дослідження).

Основні терміни й поняття: соціальний тип доби, філософ, портрет, психологічна деталь, монолог.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, образотворче мистецтво, економіка.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; фрагменти кінофільму «Гобсек» (СРСР («Молдова-фільм») — Франція, 1987, реж. О. С. Орлов); медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Учитель. За давньогрецькою легендою, Вакх веселився на березі річки разом із сатирами й вакханками, поруч не було тільки улюбленого Вакхового вчителя Силена. У цей час селяни знайшли знесиленого Силена та відвели його до царя Мідаса, який улаштував 10-денне свято на честь учителя. Вакх винагородив царя Мідаса за шану до свого вчителя, зробивши на його прохання так, щоб усе, чого торкався цар, перетворювалося на золото: навіть вода, якою він мив руки, стікала з долонь золотими струмочками. Зрадив Мідас! Але ось сів він за стіл, щоб насолодитися їжею. Торкнувся хліба — той став золотим, торкнувся вина — те саме. Зрозумів тоді цар, який страшний дар він здобув: смерть від голоду чекала на нього. Наляканий, звернувся Мідас до Вакха з проханням забрати назад дароване. Бог погодився, та дорого поплатився за пожадливість Мідас — утратив улюблену дочку.

ü Який життєвий урок несе ця прадавня легенда? (Відповіді учнів.)

Гобсек, сучасний Бальзакові Мідас, також постраждав, адже прожив на самоті, без близьких і друзів, так нікого не зігрівши та нікому не допомігши. Саме цьому образу присвячений наш урок-дослідження.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Перевірка домашнього завдання

Робота з текстом літературного твору

ü Перекажіть останню умовну третину повісті О. де Бальзака «Гобсек».

2. Сприйняття творів інших видів мистецтва

ü Перегляньте фінал кінофільму «Гобсек» (СРСР («Молдова-фільм») — Франція, 1987, реж. О. С. Орлов)¹. Порівняйте побачене з останнім епізодом літературного твору.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Аналіз образів літературного твору (робота в групах)

ü Об'єднайтеся у 4 групи. Проаналізуйте образ Гобсека:

1-ша група — як соціальний типаж, 2-га група — як філософа, 3-тя група — засоби творення цього образу, 4-та група — в образотворчому мистецтві й кінематографі. Доберіть цитати за тематикою роботи вашої групи. Зробіть висновки.

Очікувані відповіді

1-ша група

«— Я беру за кредит по-різному,— почав він знов.— Найменше п'ятдесят процентів, сто, двісті, а то й п'ятсот».

За словами Дервіля, він «побачив, до чого може призвести скупість, коли вона перетворюється на несвідому, позбавлену всякої логіки пристрасть...»

«Цей дивний чоловік жодного разу не захотів побачити будь-кого з чотирьох жіночих поколінь свого роду».

¹ Тут і далі: відеофрагменти вчитель обирає на власний розсуд.

Жорстко та жорстоко поводить з людьми: позичає Дервілеві гроші під 13 %, бере у заставу діаманти графині; згодом привласнює маєток де Ресто; нічого з подарунків і хабарів не продавав, боячись продешевити.

Прагне провчити графиню де Ресто: повертає боржниці зайві 200 франків; повертає документи Ернесту де Ресто на володіння майном батька; заповідає своє майно дочці чарівної Голландки.

Висновки. Гобсек — тип лихваря, який наймовірно збагатився за рахунок того, що брав високі відсотки з клієнтів, економив на своєму побуті, відцурався від родичів, не мав згубних витратних звичок, насолоджувався тільки своєю таємною владою над людьми; був управним фінансистом, умів передбачати вигоду в різних справах. Уважав себе ледь не володарем світу.

2-га група

«А життя? Хіба це не машина, яку приводять у рух гроші?»

«Влада і втіха — хіба не в цьому полягає суть усього нашого суспільного ладу?»

«Я досить багатий, щоб купити сумління тих, що керують міністрами, починаючи від канцелярських служителів і закінчуючи їхніми коханками».

«Нещастя — наш найкращий вчитель. Нещастя навчить... знати ціну грошам і людям, чоловікам і жінкам».

«З усіх земних благ є тільки одне, досить надійне, щоб людина прагнула його. Це є золото. В золоті втілено всі людські сили».

«То краще вже самому утискувати, ніж дозволяти, щоб тебе утискували інші».

«Я володію світом, не втомлюючи себе, а світ не має наді мною ані найменшої влади».

«Мій погляд як у Господа Бога,— я читаю в серцях. Від мене нічого не сховається».

«Гонор — це завжди наше «я». А що може вдовольнити гонор? Золото! Щоб здійснити ваші примхи, потрібні час, матеріальні засоби або зусилля. І от золото містить у собі все це в зародку і все дає в дійсності».

«А хіба можуть у чомусь відмовити тому, в кого в руках мішок золота».

Висновки. Гобсек, попри свою скнарість, виявився ще й філософом. До цього його спонукали важкі дитинство та юність, сповнені небезпеки, пригод і тяжкої праці, природні розум та спостережливність, талант фінансиста-лихваря. Герой вирішив для себе, що він і такі, як він,— таємні володарі світу. І це було правдою в суспільстві того часу, коли гроші правили світом. На жаль, цю тенденцію не подолано й досі.

3-тя група

«Жовтувато-бліде, тьмяне обличчя... скидалося на позолочене срібло, з якого зійшла позолота».

«Будинок і його господар були схожі один на одного — мов скеля і устриця, що приліпилася до неї».

«Якщо цей чоловік був задоволений з минулого дня, він потирив руки, а з глибоких зморшок його обличчя неначе випромінювався димок веселості, справді-бо неможливо інакше передати німу гру його мускулів обличчя, що нагадувала беззвучний сміх Шкіряної панчохи. Навіть під час найсильніших проявів радості його мовлення було односкладове, а манери стримані».

«Волосся в мого лихваря було зовсім гладеньке, завжди старанно зачесане, з сивиною, попелясто-сіре. Риси його обличчя, непорушні, холодні, як у Талейрана, були мов вилиті з бронзи. Його маленькі очі, жовті, як у тхора, були майже зовсім без вій і боялися світла; тому він захищав їх козирком старого картуза. Кінчик гострого носа був так поритий віспою, що скидався на буравчик. Губи в нього були тонкі, як в алхіміків та старезних дідів на картинах Рембрандта або Метсю. Говорив цей чоловік тихо, лагідно і ніколи не гарячкував. Його вік був загадкою...»

«Його кімната, де все було охайне і потерте, починаючи з зеленого сукна на письмовому столі до килима над ліжком,— скидалася на холодну оселю самотньої старої діви, що цілими днями стирає порошок зі своїх меблів. Узимку головешки в каміні, завжди присипані купкою попелу, диміли, ніколи не розгоряючись полум'ям. Його вчинки, з тієї миті, коли

він прокидався, і до нападів кашлю ввечері, були розмірені, як коливання маятника. Це була якась людина-автомат, котру нібито щоденно заводили».

«Цей чоловік спинявся раптом посеред розмови і мовчав, коли проїжджав екіпаж, чекаючи, доки гуркіт стихне, щоб не напружувати голосу. ...він заощаджував свою життєву енергію, приборкуючи в собі всі людські почуття. Тим-то життя його текло так само безшумно, як пісок у старовинному пісковому годиннику. Іноді його жертви обурювались, несамовито кричали, потім наставала глибока тиша, немов у кухні, де щойно зарізали качку. Надвечір людина-вексель ставала звичайною людиною, а злиток металу в її грудях — людським серцем».

Висновки. Гроші спопелили серце Гобсека, і це відбилося на його зовнішності. У портреті героя автор підкреслює жовті, золотаві, місячні тони, співзвучні з метою героя — мати якомога більше золота. Письменник добирає оригінальні порівняння, наприклад, порівнюючи помешкання Гобсека з його господарем. Характер героя розкривається через його монологи, вчинки, висловлювання Дервіля та інших персонажів про Гобсека, через психологічні деталі (однією з умов позики Гобсека адвокату був щотижневий обід за рахунок Дервіля. Це свідчить, з одного боку, про скнарність лихваря, а з іншого — про його неймовірну самотність, відсутність родини та справжніх друзів).

4-та група

На теренах колишнього СРСР до повісті «Гобсек» створювали ілюстрації різні художники: Д. П. Штеренберг, Ю. С. Гершкович, Г. Г. Філіпповський та ін.

1936 року за повістю О. де Бальзака «Гобсек» зняв фільм режисер К. В. Еггерт.

1987 року режисер О. С. Орлов поставив на кіностудії «Молдова-фільм» за участі Совінфільм (СРСР) та Інтерамедіа (Франція) фільм «Гобсек», ролі в якому зіграли В. М. Татосов (Гобсек), С. С. Бехтерев (Дервіль), Б. Г. Плотников (граф де Ресто), А. З. Будницька (графиня де Ресто), І. М. Костолевський (М. де Трай), К. Ю. Богомоллов (Ернест).

Висновки. В образотворчому мистецтві й кінематографі дещо по-різному представлено образ Гобсека, адже описане в літературному творі кожен читач бачить по-своєму, розбурхуючи власну уяву та творчу фантазію. Проте щодо Гобсека враження митців здебільшого збігаються: цей лихвар — похмура, темна особистість, жертва власної пристрасті, хоча й не позбавлена філософсько-романтичних рис.

Повідомлення про результати роботи в групах

2. Творча робота

й Складіть модель французького суспільства за повістю О. де Бальзака «Гобсек».

Очікувана відповідь (див. схему на с. 50)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

1. Аналіз образів літературного твору

й Визначте позитивні й негативні риси Гобсека.

Очікувана відповідь

Позитивні й негативні риси Гобсека

Позитивні	Негативні
Працелюбність, гострий розум, феноменальна пам'ять, прозорливість, скромність, енергійність, самовладання, комерційний досвід, знання людської психології	Скнарість, жадібність, байдужість, жорстокість, суворість, владолубство, честолубство

2. Постановка та розв'язання проблемних питань

ü На вашу думку, чи мають золото та гроші бути єдиними пріоритетами в житті людини?

ü Чому справжніми господарями Парижа є такі, як Гобсек? Чи погоджуєтеся ви з поглядами героя?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

1. Завершальне слово вчителя

— Сила й таємниця цієї повісті полягають у тому, що Гобсек, який чудово розумів владу грошей над людьми, сам не зміг протистояти їхньому згубному впливу: наприкінці твору ми бачимо вже не філософа, а жалюгідну істоту, яка гине в порожньому будинку, повному золота та зіпсованих продуктів.

2. Інтерактивний прийом «Займи позицію»

ü Висловіть своє ставлення до твердження Гобсека: «Гроші — головний закон світу». Свою думку обґрунтуйте.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: знати зміст повісті О. де Бальзака «Гобсек», уміти коментувати, виокремлювати головне й деталі, характеризувати образ Гобсека та решти героїв, робити висновки.

Творче: скласти (усно) нарис про майбутнє Камілли де Гранльє й Ернеста де Ресто.

УРОК 41 СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРУ «ГОБСЕК» О. ДЕ БАЛЬЗАК («РОЗПОВІДЬ У РОЗПОВІДІ»)

Мета (формувати компетентності): предметні (знання сюжетно-композиційних особливостей повісті О. де Бальзака «Гобсек»; розуміння значення художньої майстерності письменника; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; комунікативні: навички роботи в парі та колективі; інформаційні: навички роботи з підручником і вміння критично оцінювати теоретичний матеріал; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок систематизації й узагальнення знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: композиція, сюжет, тематика, проблематика, ідея, художні образи, художні засоби.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, економіка.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Учитель. Повість Оноре де Бальзака «Гобсек» — один із шедеврів французької літератури XIX ст. Класика актуальна в усі часи, тому що стосується вічних питань людського буття. Одне з таких одвічних питань — вплив грошей на внутрішній світ людини — сьогодні як ніколи відповідає реаліям нашого часу. чимало публіцистів, навіть науковців стверджують, що ми, як колись герої Бальзака, живемо за епохи «початкового накопичення капіталу», буяння його диких, нецивілізованих форм. Тому доречно поміркувати над проблематикою твору, співзвучного проблемам сьогодення, над цінностями персонажа, основною та єдиною втіхою якого стала нажива, жадоба до золота, а також характерами героїв, які його оточують.

III. актуалізація опорних знань

1. Перевірка домашнього завдання

(Охочі розповідають про своє бачення майбутнього Камілли де Гранльє й Ернеста де Ресто. Учитель коментує та підсумовує виступи школярів.)

2. Евристична бесіда

ÿ Скільки історій містить повість «Гобсек»? (Повість містить три історії. Перша — історія оповідача, адвоката Дервіля, який допоміг віконтесі де Гранльє повернути статки, реквізовані під час Революції, і хоче прислужитися ще раз, посприявши Камілли в її намірі побратися з молодим графом де Ресто. Друга — і центральна — історія старого лихваря Гобсека, з яким доля пов'язала Дервіля. Зрештою, третя — трагічна історія родини де Ресто: графиня, віддавши всі гроші коханцеві Максиму де Траю, скоює злочин, щоб забезпечити майбутнє своїх молодших дітей, яким старий граф де Ресто не був батьком.)

ÿ Хто є головним героєм твору? Чому? (Гобсек, на це вказує назва твору, хоча ним міг би бути й Дервіль, від імені якого ведеться оповідь.)

ÿ Які ознаки реалізму використав Бальзак, змальовуючи головного героя? (Детально описав механізм позичання грошей, кількість відсотків, життя аристократів і простих людей.)

ÿ Назвіть риси головного героя, змальовані в дусі романтизму. (Самотність і загадковість багатія — достеменно невідомо, хто він, звідки приїхав, де нажив величезний капітал; цей персонаж по-романтичному контрастний — «скнара і філософ, створіння нище і створіння шляхетне».)

ÿ Як ви розумієте фінал повісті: «— Пані де Босеан приймала у себе пані де Ресто, — сказав старий дядько. — О, тільки на раутах! — відказала віконтеса»? (Раут — це вечірка без танців. Тобто пані де Босеан не допускала графиню де Ресто у своє близьке коло. А Гранльє змушені будуть прийняти її, якщо Камілла одружиться з Ернестом. Закони світського Парижа жорстокі, але всі дотримують їх.)

ÿ Які способи зображення використовує автор у своєму творі? Наведіть приклади. (Розповідь, портрет, інтер'єр, монолог, діалог. Окрім того, автор застосовує прийом розповіді одних героїв про враження щодо решти: Гобсек про графиню, Максима де Трая та ін. Це суто бальзаківський портрет: за рисами обличчя відгадати особистість.)

ÿ Якою є роль автора в повісті? (Його голос чується на початку твору (в епіграфі), а потім автор передає ініціативу Дервілеві, надаючи йому право висловлювати власні судження про Гобсека.)

3. Вікторина «Для уважних читачів»

ÿ Титул де Гранльє-матері. (Віконтесса.)

ÿ Ім'я дочки де Гранльє. (Камілла.)

ÿ Паризький адвокат, друг родини де Гранльє. (Дервіль.)

ÿ Ім'я юного графа де Ресто. (Ернест.)

ÿ Вулиця, на якій мешкає Фанні Мальво. (Монмартр.)

ÿ Дівоче прізвище матері графа де Ресто. (Горіо.)

ÿ У передмісті якого міста народився Гобсек? (Антверпена.)

ÿ Назва кафе, яке відвідують «друзі» Гобсека. («Феміда».)

ÿ Улюблений вислів Гобсека. («Содом і Гоморра».)

ÿ Хто з письменників досліджував біографію Бальзака? (С. Цвейг, Андре Моруа.)

ÿ Назвіть українських перекладачів творів О. де Бальзака. (Є. А. Дроб'язко, В. П. Підмогильний, М.-Л. І. Рудницький, В. Я. Вражливий, А. О. Перепадя та ін.)

ÿ Хто з відомих письменників народився того ж року, що й Бальзак? (О. С. Пушкін.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Літературознавча робота

ÿ Визначте елементи сюжету й композиції повісті «Гобсек» О. де Бальзака.

Очікувана відповідь

Експозиція — вечір у домі віконтеси де Гранльє.

Зав'язка — втручання у бесіду адвоката Дервіля.

Розвиток дії — розповідь Дервіля про Гобсека.

Кульмінація — монолог Гобсека про золото.

Розв'язка — смерть Гобсека і пом'якшення думки віконтеси щодо графа де Ресто.

Позасюжетні елементи: «розповідь у розповіді», своєрідне обрамлення, монологи, діалоги, портрети героїв, інтер'єр тощо.

2. Постановка та розв'язання проблемних питань

Самостійно опрацюйте схему «Чим є гроші для героїв “Гобсека”?»». А яке значення мають гроші у вашому житті?

Чим є гроші для героїв «Гобсека»?

Ім'я	Призначення грошей
Гобсек	Влада
Максим де Трай	Для того щоб шокувати світ
Графиня де Ресто	Засіб утримання кохання
Дервіль	Улаштування тихого й щасливого життя
Фанні Мальво	Засіб для прожиття
Особисто для мене	

й У повісті «Гобсек» Бальзак досліджує владу грошей у суспільстві. А чи справді гроші всемогутні? Над чим вони не мають сили? (Гроші — це одна з можливостей жити, творити, змінювати світ, але вони не мають перетворитися на єдину мету в житті. Жити слід за Божими законами, добро не можна творити через зло. Гроші самі собою не приносять людині щастя, адже за них не придбати любов, дружбу, здоров'я і навіть саме життя.)

3. Міні-лекція вчителя

— Більшість дослідників відзначають майстерність Бальзака в змалюванні героїв, розкритті теми й ідеї, в умінні зацікавити читача. Але є й такі, хто знаходять недоліки та вказують на них.

Наприклад, зазначають, що Бальзак настільки по-хазяйськи почувається у своїх творіннях, що безсоромно порушує індивідуальний світ персонажів, приписуючи своїм героям не властиві їм спостереження, умовисновки, стиль мовлення та ін. У повісті «Гобсек» Бальзак раз у раз «вживається» в героїв і бачить, оцінює, говорить за них або навіть замість них.

Однак деякі герої не можуть так говорити або думати — через виховання, освіту, соціальну роль, світогляд та інші фактори. Передусім це стосується Гобсека. Старий лихвар, описуючи свої візити до Анастазі де Ресто й Фанні Мальво, раптом починає розмовляти як галантний поет, поціновувач жіночої краси й лавелас: «Художник дорого заплатив би, щоб побути хоч кілька хвилин ранком у спальні моєї боржниці. Під кокетливо підвішеними шторами зім'яте простирадло на пуховику із блакитного шовку, втиснена подушка, мереживна облямівка якої яскраво відрізнялася на блакитному тлі, зберігали неясний відбиток розкішних форм, що дражнив уяву».

Не менш несподівано він висловлює свої враження від зустрічі з Фанні Мальво: вона здається йому «духом самотності», від неї віє «чимось добрим, по-справжньому добродішним». Бальзаківський лихвар зізнається: «Я ніби опинився в атмосфері щирості і душевної чистоти, і мені навіть стало легше дихати». Ці переживання, не кажучи вже про те, що він обговорює їх із малознайомою людиною, зовсім не узгоджуються з образом відлюдкуватого лихваря, який вважає золото єдиним об'єктом, вартим уваги.

Також недоречно в устах Гобсека слова: «Ну як, ви й тепер думаете, що під цією холодною, байдужою машкарою, непорушність якої так часто вас дивувала, немає радощів?» (він, наче фахівець з іміджевої реклами, коментує викликане ним враження).

Граф де Борн стисло й точно характеризує світського чепуруна Максима де Трая у дусі бальзаківських «кодексів» і «фізіології»: «Граф... істота чудна, здатна на все і ні на що, його бояться і зневажають, він знає все і не тямить нічого, однаково може вчинити благодіяння і злочин. Він то підлий, то благородний бретер, більше закаляний у болото, ніж заплямований кров'ю; людина, яку може мучити клопіт, але не сумління, яку більше цікавлять відчуття, ніж думки, зовні — душа запальна, а насправді холодна, як лід; блискуча ланка, що може об'єднати каторжників і людей вищого світу». У такому самому дусі оперує Гобсек у сцені з діамантами: «Щоб пролити свою кров, треба її мати, мій любий, а в тебе в жилах замість крові — багнюка».

Отже, голоси героїв повісті — лише умовність, і автор цілком підкоряє собі все зображене у творі.

ü А якої думки про це особисто ви?

4. Складання опорного конспекту уроку (запис до зошитів)

ü За прослуханою міні-лекцією вчителя складіть опорний конспект.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

1. Інтерактивний прийом «Запитай сам себе»

ü Розташуйте життєві цінності у послідовності, що має значення особисто для вас: дружба, матеріальний добробут, любов, чисте сумління, здоров'я, почуття власної гідності, кар'єра, гроші,

мудрість, знання. (Відповіді учнів.)

2. Інтерактивний метод «Прес»

ü Дайте відповідь на одне із запитань за вибором.

ü Що допомогла вам зрозуміти повість «Гобсек»?

ü Як ви вважаєте, жадова Гобсека до грошей — це хвороба?

ü Чи актуальна повість О. де Бальзака сьогодні?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Завершальне слово вчителя

— За однією давньою легендою, дуже давно жили два друга. Коли у них народилися діти, вони полишили родини й вирушили у мандри, узявши із собою по лантуху, до якого кожен з них мав вкладати по камінчику, якщо чув або бачив щось незвичайне. Минуло багато років, лантухи наповнилися, і друзі повернулися додому. Одного вечора чоловіки помітили, що зібрані ними камінчики зникли. Замість них один чоловік знайшов у лантусі квіти здоров'я, любові, удачі та дружби. Він віддав ці квіти своїм дітям, сказавши, що це — те головне, заради чого має жити людина, що це і є життєві цінності. Інший знайшов у

своєму лантусі павуків, змій, ящірок. Він нічого не дав своїм дітям, тому що збирав заздрість, жадібність, байдужість і жорстокість.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: провести соціологічне дослідження серед рідних, друзів, однолітків (можливо, у соцмережах) за завданням інтерактивного прийому «Запитай сам себе»; порівняти отримані відповіді з власними, зробити висновки.

Індивідуальне: підготувати повідомлення про М. В. Гоголя та його твори, вивчені у попередніх класах.

УРОК 42 ПЕТЕРБУРЗЬКИЙ ЕТАП ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ВАСИЛЬОВИЧА ГОГОЛЯ

Мета (формувати компетентності): предметні (розширене уявлення про життєвий і творчий шлях М. В. Гоголя; уміння визначати вплив української культури на розвиток його творчості, своєрідність творчого шляху і протиріччя духовного світу письменника; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення й аналітичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; патріотизм; інтерес і повагу до історичного минулого та культурної спадщини свого народу); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; комунікативні: навички роботи в групі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: навички роботи із джерелами інформації; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: біографія, світогляд, романтизм, реалізм, тематика.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, образотворче мистецтво.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрети письменника роботи різних художників, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; фрагменти кінотрилогії «Дороги гоголя» (Україна, 2009, реж. Н. Іванченко та Д. Старіков); медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

(Учні презентують звіти про проведене ними соціологічне дослідження серед рідних, друзів, однолітків (можливо, у соцмережах) за завданням інтерактивного прийому «Запитай сам себе». Учитель коментує та підсумовує виступи школярів.)

III. ЗАНУРЕННЯ В РОБОТУ НАД ТЕМОЮ

Інтерактивний прийом «Ланцюжок»

й Які картини, книги, герої спливають у вашій уяві, коли ви чуєте ім'я Миколи Васильовича Гоголя? Назвіть по черзі відомі вам твори письменника, героїв, улюблені епізоди й екранізації, факти з життя митця, але не більше одного речення.

IV. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель (декламує чотиривірш)

Ходить гарбуз по городу,

Питається свого роду:

«Чи ще живі, чи здорові

Всі родичі гарбузові?»

— Саме так Гоголь звертався до присутніх, коли, запрошений у гості в Петербурзі чи Москві, хотів дізнатись, чи є тут його земляки. Хто він — український чи російський письменник? Що вирувало в ньому, приховане і не зрозуміле не тільки стороннім, а й самому Гоголеві? реаліст він чи романтик на літературній мапі ХІХ ст.? життя цієї людини оповите таємницями, які не вдалося розгадати й донині, навіть містикою. Деякі з цих питань ми з'ясовуватимемо сьогодні та на наступних уроках. Як ви вже здогадалися, сьогодні ми згадаємо добре відомого вам із попередніх класів письменника — Миколу Васильовича Гоголя — та його твори.

V. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

1-й учень. Зв'язок Гоголя із Сорочинцями почався ще до народження. Його батько, Василь Опанасович Гоголь-Яновський, у 28-річному віці одружився з юною Марією Іванівною Косяровською. Їй на той час було усього 14. Таке раннє заміжжя спричинило народження двох перших діточок у родині Гоголів мертвими. Тому, коли Марія завагітніла втретє, Василь Опанасович, остерігаючись за майбутнє немовля, почав шукати для неї належного догляду. За порадою друзів він відвіз кохану дружину до відомого українського лікаря Михайла Яковича Трохимовського до Великих Сорочинців.

Шість тижнів до пологів Марія Іванівна перебувала під наглядом лікаря, і 20 березня (1 квітня за новим стилем) 1809 року у флігелі лікаря народився майбутній письменник, а в Спасо-Преображенській церкві Миколу Гоголя було охрещено. Після пологів ще 6 тижнів за малям і породіллю наглядав лікар, а потім щасливий батько забрав їх додому — до Василівки, де Микола провів своє дитинство та юність.

2-й учень. Батько Миколи був праправнуком полковника козацького війська часів Богдана Хмельницького Остапа Гоголя. Пізніше знаменитий нащадок звеличить його до легендарної постаті й оспіває в образі Тараса Бульби. Дитинство майбутнього письменника минуло в селі Василівці (тепер Гоголеве) в маєтку батьків. У далекому минулому Василівка — родовий маєток Лизогубів. Тетяна Семенівна Лизогуб, узявши шлюб з Опанасом Дем'яновичем Гоголем — дідом Миколи Васильовича Гоголя, 1781 р. отримала від батька хутір Купчинський, який згодом перейменували у Василівку (на честь батька майбутнього письменника).

Тут Микола провів перші 10 років життя, успадкувавши від батька почуття гумору, хист оповідача, любов до театру.

Поміщик середньої руки Василь Опанасович Гоголь-Яновський, за відсутності свого багатого родича, царедворця Д. П. Трошинського, управляв його маєтком у Кібенцях і часто приїздив у справах до Кочубеїв. Із собою він брав і сина. Але хлопчиків чомусь не подобався пишній палац. Він вочевидь почувався незатишно серед тієї розкоші. Тому, доки батько вирішував справи та пригощався, Миколка їхав бричкою на інший кінець Диканьки, на Личківку, де жили козаки.

3-й учень. Мати, Марія Іванівна, палко вірила в талант сина. Десяти років Миколу Гоголя відправили до Полтавського повітового училища, де він навчався з 1818-го до 1819 р. Дванадцяти років Гоголя привезли до Ніжина в гімназію вищих наук (де він навчався у 1821-1828 рр.), яку ще називали ліцеєм. Разом із Миколою тут навчалися майбутні поети Нестор Кукольник та Євген Гребінка. Тут потоваришував він із майбутнім письменником Олександром Данилевським. Україна стала для Гоголя початком життя і творчості: тут він уперше вийшов на сцену, зігравши роль старезного дідугана й написавши п'єсу з українського життя, поставивши вистави «Едіп в Афінах», «Урок дочкам», «Лукавін» та багато інших. Микола також майстерно зіграв Простакову у виставі «Недоросль». Учасник цього спектаклю К. Базилі, пізніше відомий публіцист і дипломат, згадував: «Я бачив цю п'єсу і в Москві, і в Петербурзі, але завжди вважав, що жодній актрисі не вдавалася так добре роль Простакової, як її зіграв шістнадцятирічний Гоголь».

«Думаю, що Гоголь затьмарив би й знаменитих коміків-артистів, якби вступив на сцену»,— стверджував товариш Миколи Т. Пащенко. У гімназії М. Гоголь поринув у світ давньої української історії, народних звичаїв та усної народної творчості, з якими знайомився не тільки з друкованих джерел, а й на ніжинських базарах, у передмісті Магерки, де мав багато знайомих. Пізніше ніжинські типи, окремі сценки увійшли до творів письменника.

Микола Гоголь

4-й учень. У Ніжині Микола Васильович написав свої перші літературні твори, публікуючи деякі з них у рукописних журналах та альманахах. Тут народилися його вірші, створені російською мовою,— «Италия», «Новоселье», «Непогода», «Две рыбки», «Битва при Калке», поема «Ганц Кюхельгартен», сатири «Насмешнику некстати», «Нечто о Нежине, или Дуракам закон не писан», драматичні твори.

Любов до рідної мови, відчуття українського слова сформувалися в Миколи Гоголя вже в дитинстві не без допомоги бабусі по матері Тетяни Семенівни. Згодом він захопився збиранням українських народних пісень, прислів'їв і примовок, готував матеріали до українсько-російського словника. Про українську пісню Гоголь писав так: «Якби наш край не мав такої скарбниці пісень, я б ніколи не зрозумів історії його, тому що не збагнув би минулого...», «Моя радість, життя моє! Як я вас люблю! Що всі холодні літописи, у яких я тепер риюся, перед цими дзвінками, живими літописами! Як мені допомагають в історії пісні!», «Це народна історія, жива, яскрава, барвиста, правдива, що розкриває все життя народу». 1828 року М. В. Гоголь переїхав до Петербурга.²

2. Міні-лекція вчителя (або опрацювання статті підручника)

— У Петербурзі перед Гоголем відкрилося нове життя зі своїми болючими проблемами. У листі до матері він писав: «Петербург мне показался вовсе не таким, как я думал». Гоголь побачив у Петербурзі суворі обставини життя «маленьких», простих людей. Захисту і допомоги їм не було звідки чекати. Усі негаразди існування «маленької людини» Гоголь відчув на власному досвіді. «Заботы и вечные беспокойства,— писав він у квітні 1830 р.,— тягчат меня всеми неразлучными с ними неприятностями. Я не понимаю, как я до сих пор с ума не сошёл. После бесконечных исканий мне удалось, наконец, сыскать место, очень однако незавидное».

Пізніше Гоголь писав: «Я терпел в жизни строгую нужду, не был богат и не имел никаких связей, но умел гордо презирать одно и не искать другого». Гоголь сподівався на літературний труд, святе мистецтво. Ще в Ніжині він написав романтичну поему «Ганц Кюхельгартен». 1829 року Гоголь опублікував власним коштом своє творіння під псевдонімом «В. Алов». Критики відгукнулись про поему негативно. Автор, забравши з крамниць усі екземпляри твору, знищив їх. У похмурому казенному Петербурзі Гоголь згадував рідну сонячну Україну.

Так виник задум «Вечорів на хуторі біля Диканьки» — книги, у якій втілено його мрію про красиве, вільне життя людини. через рік у журналі «Вітчизняні записки» з'явилася повість «Басаврюк, або Вечір проти Івана Купала», перша з циклу «Вечорів...». Романтична спрямованість, опоетизованість життя надавали творам Миколи Васильовича особливого колориту. Критики високо оцінили її. Особливо дорогим автору був відгук О. С. Пушкіна. Узагалі Пушкін відіграв важливу роль у творчому житті Гоголя (зокрема, підказав ідею написання «Ревізора» та «Мертвих душ»). Микола Васильович вважав його другом, зразком для наслідування. Друзями для нього стали також А. А. Дельвіг, В. А. Жуковський, П. О. Плетньов. Гоголь став популярним, ним та його творами захоплювались читачі, критики, відомі літератори.

Туга за батьківщиною, за мальовничою Україною змусила М. Гоголя наприкінці 1833 р. клопотати про місце професора історії в Київському університеті Св. Володимира. Спонукала до цього ще й дружба з М. О. Максимовичем, професором-земляком, етнографом, фольклористом, істориком, ботаніком, майбутнім ректором Київського університету. «Я захоплююся задалегідь, коли уявляю, як закиплять труди мої в Києві. Там скінчу я історію України й півдня Росії і напишу всесвітню історію. А скільки зберу там легенд, повір'їв, пісень! Якими цікавими можна зробити університетські записки, скільки можна умістити в них подробиць, цілком нових про сам край!» — переповнювався творчими планами письменник. «Туди! Туди! До Києва! Там, або навколо нього, звершались діяння віковичності нашої. Багато можна буде зробити добра», — писав він про свої сподівання Максимовичу. У цей же час він працював над книгами «Арабески», «Миргород» (1835).

Пушкін клопотав про надання Гоголеві кафедри загальної історії. Проте питання про призначення до Києва так і не було розв'язане. Це не завадило Миколі Васильовичу відвідувати Київ, гуляти його вулицями, оглядати Андріївську церкву й Києво-Печерську лавру. Після перебування в Києві Гоголь переробив «Тараса Бульбу». Тепер він остаточно пориває з педагогічною діяльністю: «Вже не дитячі думки, не обмежене коло моїх знань, а високі, сповнені істини й жахливої величі думки хвилювали мене». Гоголь розпочав роботу над другим томом «Мертвих душ».

З другої половини 1830-х рр. подальший розквіт таланту М. Гоголя пов'язаний із його драматургією. Етапною навіть в історії театру стала його соціальна комедія «Ревізор» (1836). Незабаром після прем'єри п'єси М. Гоголь виїхав на досить тривалий час за кордон. Він відвідав Німеччину, Швейцарію, Францію, Італію. 1842 року вийшла друком знаменита поема-роман «Мертві душі».

Останні роки життя письменника сповнені драматичних пошуків себе. Прямим підтвердженням тому було видання «Вибраних місць із листування з друзями» (1847). 1848 року письменник повернувся на батьківщину, невтомно працював над другим томом «Мертвих душ». Та свої корективи внесла тяжка хвороба. Одного вечора Гоголь змусив слугу запалити комин — і спалив свої рукописи.

Не стало М. В. Гоголя 1852 р. Спочатку письменника поховали на кладовищі Свято-Данилівського монастиря, а 1931-го останки письменника перепоховали на Новодівочому кладовищі в Москві.

3. Сприйняття творів інших видів мистецтва

1) Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

5-й учень. Для сучасників Гоголь був людиною-загадкою, яка постійно змінювалася: то весела, то похмура, то відкрита, то замкнена або навіть пихата. Це відбивалося навіть у його зовнішності. Існує багато прижиттєвих портретів Гоголя. Ось яким його побачив художник О. Г. Венеціанов після виходу «Вечорів на хуторі біля Диканьки» (демонструє відповідну репродукцію). Бадьоро підняту голову зображено в напівпрофіль. різкі риси обличчя пом'якшено виразом доброти й лукавства. Очі ледь насмішкуваті й дуже уважні. На губах — ледь помітна посмішка. Одягнений Гоголь за останньою модою, адже він часто відвідує своїх друзів із вищого світу (навіть В. А. Жуковського у царському палаці) й не хоче здаватися провінціалом.

Через 7 років, 1839-го, письменник С. Т. Аксаков так описував Гоголя: «Зовнішність Гоголя так змінилася [після поїздки до Рима], що його не впізнати: не було й сліду колишнього гладенько поголеного й остриженого франтика в модному фракю! Прекрасне густе волосся майже до пліч, красиві вуса, еспаньйола довершували зміни; особливо в очах, коли він говорив, виражалися доброта, веселість і любов до всіх; коли ж він мовчав чи замислювався, то зараз же відбивалося в них серйозне прагнення чогось високого...»

6-й учень. Портрети М. В. Гоголя, виконані О. А. Івановим і Ф. А. Моллером (обидва — 1841), а також Е. О. Дмитрієвим-Мамоновим (1852; за замальовкою 1840-х) — геть інші.

Відомий романіст Г. П. Данилевський згадував: «Середнього зросту, міцний і з абсолютно здоровим кольором обличчя, він був одягнений у темно-коричневе довге пальто й темно-синій оксамитовий жилет, наглухо застібнутий на всі гудзики. Поверх атласного

чорного галстука виднівся білий м'який комірець сорочки. Його довге каштанове волосся прямими пасмами спадало нижче вух, трохи загинаючись над ними. Тонкі, темні, шовковисті вусики ледь прикривали повні, красиві губи... Невеликі карі очі дивилися ласкаво, але обережно й не посміхаючись, навіть тоді, коли він говорив щось смішне. Довгий, сухий ніс надавав цьому обличчю й цим сторожким очам щось пташине. й водночас добродушно-гордовите. Так дивляться зі стріх українських хуторів, стоячи на одній нозі, уважно-задумливі лелеки».

Один із кращих портретів Гоголя створив живописець О. А. Іванов, який мешкав поруч із Гоголем у Римі й постійно малював письменника. На цьому портреті Гоголь по-домашньому відкритий, проте певна таємниця все ж зберігається. Здається навіть, що одне око Гоголя дивиться весело, а друге — сумує.

6-й учень. У Ніжині, який став духовною і творчою колискою письменника, встановлено перший пам'ятник Гоголю, створений ще 1881 р. талановитим українським скульптором Парменом Забілою, а також відкрито перший музей Гоголя, зібраний у стінах ліцею студентами Історико-філологічного інституту під керівництвом П. А. Заболожського.

Про характер і вдачу Гоголя є десятки свідчень, і всі вони суперечливі, як суперечливе саме життя. За словами одного з товаришів, з якими він жив деякий час у Петербурзі, «не було людини, потайнішої від Гоголя: він умів поєднати засіб із метою, вдало обрати засіб і в найсприятливіший спосіб досягти мети».

2) Творчо-аналітична робота

ï Перегляньте фрагмент кінотрилогії «Дороги Гоголя» (Україна, 2009). На вашу думку, чи вдалося режисерам Наталі Іванченко та Дмитру Старікову передати у своїй стрічці дух письменника?

VI. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

1. Аналітична робота (див. схему на с. 64)

ï «Розшифруйте» схему, склавши зв'язну розповідь про письменника.

2. Евристична бесіда

ï Як українська культура вплинула на розвиток творчості М. В. Гоголя?

ï Розкажіть про життя письменника в Петербурзі.

ï Назвіть перший літературний твір Гоголя. Як його сприйняли критики?

ï Який псевдонім мав письменник?

ï Хто з російських літераторів зустрів появу «Вечорів...» із надзвичайним захопленням?

VII. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Інтерактивний прийом «Літературний ринг»

ï Чи згодні ви з думкою Панаса Мирного, висловленою у листі до М. М. Коцюбинського (25.12.1909 р.): «чутка доходила, що кияни були взагалі проти такого видатного художника слова, але чужого нашій мові слова. <...> Це правда, а й не зовсім суцтва правда: Гоголь хоч і митець чужої мови, але по духу й природі рідний нам, його навіть невмирущі типи з «Мертвих душ» — це зразки з наших панів, а не з кацапських. Відомо, наприклад, що Плюшкін та Іудушка Щедрина — це люди з одного поля; отже, Плюшкін зовсім наш, а іудушка — з кацапського краю. Що не кажіть, а Гоголь душею і натурою наш. Через це слід би нам його шанувати»? Наведіть аргументи за або проти.

VIII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: скласти план-тези за біографією та творчістю М. В. Гоголя.

Індивідуальне: підготувати повідомлення про історію виникнення п'єси «Ревізор».

Творче: підготувати інсценування яви I-V дії першої комедії Гоголя «Ревізор».

ДОДАТОК ДО УРОКУ 42

ЦЕ ЦІКАВО!

Гоголь у своїх перших творах зображав українську дійсність переважно зі святкового боку: ярмарок, травневі нічні гуляння, різдвяні святкування. Та поруч із романтичними образами спритних, сильних, кмітливих парубків і гордовитих сільських красунь виникають цілком реалістичні образи простуватого Солопія черевика, якого успішно дурить його сварлива жінка, небагатого розумом пихатого сільського голови й захопленого земними втіхами дяка.

Гоголь вдало поєднав у циклі «Вечорів на хуторі біля Диканьки» образи реальних історичних осіб (Потьомкіна, Катерини II, запорожців) із фантастичними героями (чаклунами, відьмами, чортами, русалками). Світ мрії та поезії гоголівських творів порушують проблеми цілком реальні: жажливі події твору «Вечір напередодні Івана Купала» зумовлено цілком реальним соціальним конфліктом — майнова нерівність закоханих, а у «Травневій ночі» парубки нарікають на голову: «Він керує у нас немов гетьман який... помикає, немов власними холопами... Ми, слава богу, вільні козаки!»

«Ніч перед Різдрвом» — своєрідна візитівка збірки «Вечори...». Оскільки за часів Катерини II офіційний погляд на запорожців був досить негативним, Гоголь, який викладав історію в Петербурзькому університеті (він планував скласти 6-томну історію України, але встиг видати тільки один том), спробував змінити цю думку, виклавши свою версію давніх подій у різдвяній казці. Пригадайте епізод у палаці, коли Вакула перебиває козаків своїм проханням, а козаки так і не встигають попросити імператрицю. Про що попросити? Із якою метою вони прибули до палацу? 1774 року, коли козаки завітали до Санкт-Петербурга, уже завершилася кримсько-турецька війна, було заарештовано Пугачова, відбулося таємне вінчання Катерини II з Потьомкіним, імператриця чекала народження дитини. Одне тільки не давало спокою цариці — козаки, які бажали об'єднатися у якусь там державу, улаштувати свою дику владу! Потьомкін підказав вихід. І, як свідчить історія, вдалих: козаки, яких вороги не перемогли у жодній сутичці, здалися без бою російським військам. Чому? У Потьомкіна з козаками склалися особливі взаємини: вони називали його батьком, 1774 р. обрали генеральним суддею Запорізької Січі, вірили йому безмежно, саме до нього звернулися з проханням: «Залиш Січ!» Потьомкін пообіцяв владнати справу, навчив під час зустрічі з імператрицею бути ввічливими, засвідчити їй свою відданість. Отже, козаки прибули до столиці для того, щоб попросити не чіпати Січ, обіцяли служити Катерині II вірою та правдою. За порадою Потьомкіна цариця заспокоїла козаків, а в повісті Гоголя цей державний обман приховано за Вакулиним проханням.

За кілька місяців імператриця наказала зруйнувати Січ. У червні 1775 р. російські війська оточили запорожців, і ті здалися без бою, сподіваючись на царську обіцянку. У серпні було видано маніфест про знищення Січі й заборону вживати назву запорізький козак.

Обрання Диканьки для зображення в літературному творі також не є випадковим. Диканьку у Петербурзі всі знали як резиденцію канцлера Кочубея: тут було збудовано палац на 101 кімнату, тріумфальну арку для зустрічі царя Олександра I, тут приймали іноземних послів. Саме на популярність Диканьки розраховував Гоголь, обираючи її місцем дії свого твору. Випадково чи ні, але «Вечори...» стали закодованою історією України.

Після «Вечорів...» Микола Васильович зажив слави, але й сам дуже змінився: у нього з'явилися страхи, передчуття ранньої смерті. Гоголеві дуже хотілося писати про реальні події, реальне життя, але містика непереможно опанувала сторінки його творів. До того ж існують легенди, пов'язані із родоводом самого письменника. Подейкували, що над Гоголівими-Яновськими тяжіло прокляття, адже із 12 дітей лише 4 залишилися живими. Перші двоє народилися мертвими. Завагітнівши втретє, мати щодня ходила до Диканьки. Саме там, у Кочубеївській церкві, де зберігалася ікона Миколи-чудотворця, яка з'явилася невідомо звідки під час грози і так само таємниче безслідно зникла, мати вимолювала життя своїй дитині. Народився Микола.

Люди тут і досі переповідають історії про чортів і відьом, стверджуючи, що всі ці історії — правдиві. Навіть дослідники погоджуються, що герой повісті «Ніч перед Різдрвом» Пацюк — реальна особистість, прототипом якого був козак Пашенко, невисокий на зріст, але кремезний і міцний настільки, що дві корови не могли зрушити його з місця.

Колись Диканька була козацьким селом із власною церквою. Під час ворожих набігів козаки дивним чином зникали разом із родинами. Сучасні мешканці Диканьки покаржилися, що земля провалюється цілими ділянками у напрямку до церкви, особливо під час дощів. Обстеження виявило, що під селищем знаходиться ціле козацьке місто, але воно настільки пошкоджене, що повний план його скласти не вдалося. Те підземне місто було збудовано ще за часів Батия. Козаки знайшли його, розчистили та зберігали в таємниці його існування. Гоголь із дитинства чув легенди про здатність козаків миттєво зникати, та й інші народні містичні перекази вабили його.

Твори М. В. Гоголя популярні досі, про що свідчать їхні перевидання, за ними сьогодні створюють навіть комікси.

Сторінки сучасних коміксів за творами М. В. Гоголя

УРОК 43 М. В. ГОГОЛЬ «РЕВІЗОР»: ТВОРЧА ІСТОРІЯ П'ЄСИ; ОБРАЗИ ЧИНОВНИКІВ

Мета (формувані компетентності): предметні (розширене уявлення про творчість М. В. Гоголя; знання змісту комедії «Ревізор», її творчої історії, особливостей композиції, сюжету, образної системи; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; творчі й артистичні здібності; неприйняття пристосуванства, хабарництва, нечесності, інших моральних вад); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; комунікативні: навички роботи в групі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: навички роботи із джерелами інформації; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: драматичний твір, сюжет, композиція, образна система.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, образотворче мистецтво.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Перевірка домашнього завдання

ü Розкажіть про життя і творчість М. В. Гоголя за складеним планом-тезами.

2. Інтерактивна вправа «сонечко»

ü Схарактеризуйте М. В. Гоголя за допомогою схеми «Сонечко».

Очікувана відповідь (див. схему на с. 69)

III. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНО ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. «Театр — велика школа і кафедра», — говорив М. В. Гоголь. І справді, театр часів Гоголя — це одне з найпопулярніших місць відпочинку, розвага, політично-дискусійний клуб, не кажучи вже про «подіум» для демонстрування вбрання, збирання пліток та їхнього обговорення. Микола Васильович сам був талановитим актором, щоправда, самодіяльним, і знав силу драматургічного мистецтва, тому взявся написати комедію, яка б безжальним сміхом ударила по вадах чиновницько-бюрократичного суспільства, із яким він постійно мав справу. Як відомо, від самісінького дитинства Гоголь любив театр. Хлопчиком він був присутнім на домашніх виставах у маєтках Капністів, Трощинських, родичів Гоголів, та й у самих Гоголів-яновських. Кожна така вистава була для нього святом і залишала глибокий слід у душі. Юнаком він організовував учнівські вистави у Ніжинській гімназії, найкраще він грав комічні ролі. Викладачі й учні гімназії згадували: «жодній актрисі не вдавалася роль пані Простакової [комедія Д. І. Фонвізіна «Недоросток»] так добре, як грав її 16-річний Гоголь». Йому пророкували славу комічного актора. Та актором М. В. Гоголь не став. Він став письменником — видатним прозаїком і видатним драматургом.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повторення теорії літератури (запис до зошитів)

ü Дайте визначення поняття драматичний твір. (Драматичний твір, драма — зображення людини в дії, у конфлікті, у розмові.)

ü Назвіть особливості драматичних творів. (Особливості драматичних творів: зображення людини через її вчинки, поведінку, висловлювання; рушій дії — гострий конфлікт; відтворення подій як живого процесу, що відбувається саме цієї миті; діалогічний виклад художнього матеріалу; поділ тексту на дії, картини, яви; наявність ремарок; призначення твору для вистави на сцені; прозова або віршова форма.)

ü Дайте визначення поняття комедія. (Комедія — драматичний твір, що висміює недоліки громадського чи побутового життя або негативні риси людського характеру. У творах усіх родів зустрічаються комічні ситуації, події, характери; у драмі, крім того, комічним є ще й конфлікт. Комедія сатирично викриває вади характерів дійових осіб, що виявляються здебільшого через дію та висловлювання, властиві драматичному твору. Позитивних героїв комедії зазвичай зображено поважно та серйозно. Негативним персонажам притаманні окремі смішні (сатиричні або гумористичні) риси.)

ü Що таке гумор? (Гумор — різновид комічного, відображення смішного в життєвих ситуаціях і людських характерах.)

ü Дайте визначення поняття сатира. (Сатира — гостра критика чогось, окремих осіб, людських груп чи суспільства з висміюванням, а чи гнівним засудженням вад і негативних явищ у різних сферах індивідуального, суспільного й політичного життя, суперечних із загальнообов'язковими принципами чи встановленими ідеалами.)

ü Що таке іронія? (Іронія (від грец. — удавання) — це прихована насмішка над явищем чи особою, про які говорять у позитивному чи навіть у захопленому тоні, маючи на увазі зовсім протилежне з метою насмішки над цим явищем чи особою.)

ü Дайте визначення поняття ремарка. (Ремарка — авторські пояснення у драматичному творі щодо умов і часу дії, зовнішнього вигляду й поведінки дійових осіб тощо. Ремарки мають рекомендаційне значення для режисерів, акторів і читачів.)

2. Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

— У жовтні 1835 р. у листі до О. С. Пушкіна, у якому М. В. Гоголь цікавився враженнями генія російської літератури від своєї комедії «Одруження, або Зовсім неймовірна подія у двох діях» (переклад українською Олени Пчілки), Микола Васильович просив підказати «який-небудь сюжет, хоча б який-небудь смішний чи не смішний, але суто російський анекдот. Рука дрижить написати тим часом комедію».

Пушкін порадив написати комедію про удаваного ревізора, і Гоголь із задоволенням та натхненням працював над твором 5 місяців, багаторазово переписуючи створене. Останні виправлення розглядала театральна цензура за 5 днів до прем'єри, що відбулася 19 квітня 1836 року. Вражають виняткова інтенсивність творчої роботи письменника та швидкість, із якою комедію було завершено. У цьому виявилася не тільки геніальна обдарованість Гоголя, а й внутрішня готовність митця до створення п'єси, накопичений матеріал. Недарма Гоголь запевняв Пушкіна, що «духом буде комедія на п'ять дій і, клянуся, буде смішнішою за чорта».

Після прем'єри робота над твором не завершилася. Після виходу друком «Мертвих душ» восени 1842 р. Гоголь знову переробив комедію. І лише шоста редакція твору задовольнила його остаточно.

На диво, ця комедія не зазнала суворих переслідувань цензури, від яких постраждали попередні твори. Чому? Деякі дослідники вважають, що цензура та глядачі сприйняли «ревізора» як водевіль, комічну історію із життя провінційного містечка. Та водночас Миколі І приписують слова, сказані ним після відвідування вистави в Александринському театрі: «Ну й п'єска! Усім перепало, а мені найбільше!» Хоча, на думку гоголезнавця М. Б. Храпченка, цей епізод є лише історичною легендою.

Постановка комедії «ревізор» в Александринському театрі викликала обурення дворян, чиновників, купців. Гоголя вразило звинувачення в тому, що він є ворогом Росії, що він обмовив її в комедії. Озлоблення проти «ревізора», загальне невігластво так засмутили письменника, що він почувався хворим і в червні 1836 р. вирушив лікуватися за кордон.

3. Інсценування фрагмента літературного твору

(Учні інсценують яви I—V дії першої комедії М. В. Гоголя «Ревізор».)

4. Робота з епіграфом до літературного твору

ü Прочитайте епіграф до п'єси «Ревізор», назвіть джерело його походження. (Це народне прислів'я.)

ü На вашу думку, як слід розуміти зміст цього епіграфа? (Винне не дзеркало, а сама людина.)

ü Який прийом використовує автор, добираючи цей епіграф? (Прийом алегорії.)

5. Аналіз образів літературного твору

ü Комедія «Ревізор» починається авторськими «Зауваженнями для пп. [панів] акторів» (див. додаток до цього уроку). У них містяться настанови для акторів, як краще грати кожную роль, і водночас — стисла характеристика образів. Уважно прочитайте ці «Зауваження...» М. В. Гоголя. Якими ви уявляєте виконавців головних і другорядних ролей?

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ Евристична бесіда

ÿ Яка фраза, на вашу думку, є зав'язкою комедії? (Перша фраза городничого: «Я запросив вас, панове, для того, щоб оголосити вам найнеприємнішу звістку. До нас їде ревізор»¹.)

ÿ Таку зав'язку називають швидкою. Якою є її роль у розвитку сюжету? (Дія набуває швидких обертів.)

ÿ Які розпорядження дає городничий чиновникам міста?

ÿ Чого боялися чиновники міста? (Усі вони брали хабарі, привласнювали державні кошти.)

ÿ Прокоментуйте вислів Панаса Мирного про комедію «Ревізор»: «Гоголь хоч і митець чужої мови, але по духу й природі рідний нам...» (Напевне, у «Ревізорі» йдеться не лише про російських чиновників: такі типажі письменник зустрічав на кожному кроці також в Україні, вони зустрічаються дотепер.)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

ÿ Продовжте речення: «Комедія М. В. Гоголя «Ревізор» зацікавила мене тим, що в ній...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати зміст комедії М. В. Гоголя «Ревізор», уміти переказувати, коментувати, характеризувати героїв.

¹ Тут і далі: цитати з комедії «Ревізор» М. В. Гоголя наведено у перекладі Остапа Вишні.

ДОДАТОК ДО УРОКУ 43

МАТЕРІАЛ ДЛЯ АНАЛІЗУ ОБРАЗІВ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

Зауваження для пп. акторів

Городничий, уже постаріла на службі й дуже не дурна по-своєму людина. Хоча й хабарник, але поводитьсь дуже солідно; досить серйозний; трохи навіть резонер; говорить ні голосно, ні тихо, ні багато, ні мало. Його кожне слово значуще. Риси обличчя його грубі й жорсткі, як у всякого, хто почав тяжку службу з нижніх чинів. Перехід від страху до радості, від приниженості до пихи досить швидкий, як у людини з груборозвиненими нахилами душі. Він одягнений, як звичайно, у свій мундир з петлицями і в ботфорти зі шпорами. Волосся в нього стрижене, сивувате.

Ганна Андріївна, дружина його, провінціальна кокетка, ще не стара, вихована наполовину на романах та альбомах, наполовину на клопотах у своїй коморі та в дівочій. Дуже допитлива і при нагоді виявляє пиху. Бере іноді владу над чоловіком тому тільки, що той не знає, що відповідати їй. Але влада ця поширюється тільки на дрібниці й полягає в доганах та глузуванні. Вона чотири рази переодягається в різні плаття протягом п'єси.

Хлестаков, молодий чоловік років двадцяти трьох, тоненький, худенький; трохи придуркуватий і, як кажуть, без царя в голові. Один із тих людей, що їх у канцеляріях прозивають вітрогонами. Говорить і діє без усякої тями. Він не в силі зупинити постійну увагу на якійсь думці. Мова його уривчаста, і слова вилітають із уст його зовсім несподівано. Чим більше виконавець цієї ролі виявить щирості й простоти, тим більше він виграє. Одягнений за модою.

Йосип, слуга, такий, як звичайно бувають слуги немолодих літ. Говорить серйозно; дивиться трохи вниз, резонер і любить читати сам собі нотації для свого пана. Голос його завжди майже рівний, у розмові з паном набирає суворого, уривчастого й трохи навіть грубого виразу. Він розумніший за свого пана, і тому швидше здогадується, але не любить багато говорити і мовчки шахрай. Костюм у нього сірий або синій поношений сюртук.

Бобчинський і Добчинський, обидва низенькі, куценькі, дуже допитливі й надзвичайно схожі один на одного. Обидва з невеличкими черевцями. Обидва говорять скоромовкою і сильно допомагають жестами й руками. Добчинський трохи вищий і серйозніший за Бобчинського, але Бобчинський розв'язніший і жвавіший за Добчинського.

Ляпкін-Тяпкін, суддя, людина, що прочитала п'ять чи шість книг, і тому трохи вільнодумна. Охочий дуже здогадуватись, і через те кожному слову своєму надає ваги. Виконавець його ролі повинен завжди зберігати на обличчі своєму значущий вираз. Говорить басом з довгенькою розтяжкою, хрипом і сипом, як старовинний годинник, що спершу шипить, а потім уже б'є.

Земляніка, попечитель богоугодних закладів, дуже товста, неповоротка й незграбна людина, але до всього того проноза й шахрай. Дуже послужливий і метушливий.

Поштмейстер, простодушна до наївності людина.

Решта ролей не потребує особливих пояснень. Оригінали їх майже завжди є перед очима.

Панове актори особливо повинні звернути увагу на останню сцену. Останнє вимовлене слово має викликати електричне потрясіння всіх разом, раптово. Вся група повинна змінити положення в одну мить. Звук подиву має вирватися у всіх жінок одночасно, ніби з одних грудей. Від недодержання цих зауважень може зникнути весь ефект.

УРОК 44 М. В. ГОГОЛЬ «РЕВІЗОР»: ОБРАЗ ХЛЕСТАКОВА ТА ЙОГО ДИНАМІКА. ЗАСОБИ КОМІЧНОГО У ТВОРІ. СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬОГО КОНФЛІКТУ ТА ЖАНРУ П'ЄСИ

Мета (формувати компетентності): предметні (розуміння значення образу Хлестакова для розкриття теми й ідеї п'єси М. В. Гоголя «Ревізор», аморальності героя, злободенності описаних у творі типів і характерів; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність; комунікативні: навички спілкування в колективі; навички роботи в групі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: вміння знаходити потрібну інформацію та подавати її; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: художній конфлікт, жанр, система образів, художній образ, художні засоби, засоби комічного (гумор, сатира, іронія).

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, психологія.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. 1835 року М. В. Гоголь писав: «Скільки є у нас добрих людей, але скільки є також бур'янів, від яких життя немає добрим... На сцену їх! Хай бачить їх весь народ! Хай посміється над ними! О, сміх — велика річ!» І це справді так. Неодноразово хтось із глядачів вистави «Ревізор» — чиновників чи поміщиків — полишав театр із гнівним криком: «Це ж мене показують!» Ось якою є сила слова, сила сміху! як цією силою скористався видатний письменник, щоб засудити вади суспільства свого часу, розглянемо сьогодні.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

1) Робота з текстом літературного твору

ü Перекажіть сюжет п'єси М. В. «Ревізор». Прокоментуйте, висловіть свої враження про прочитане.

2) Літературна вікторина

ü Оберіть по одній правильній відповіді на кожне запитання.

1) Яке прислів'я Гоголь узяв за епіграф до «Ревізора»?

- а) На всякого мудреця доволі простоти.
- б) Не кивай на дзеркало, коли пика крива.
- в) Не в свої сани не сідай.

2) Що є провідною рисою Хлестакова?

- а) Легковажність; б) підступність;
- в) боягузтво.

3) який засіб проти ревізора городничий вважає найнадійнішим?

- а) Лестоці й догоджання; б) хабар;
- в) залякування.

4) У кого з персонажів «Ревізора» помітна «легкість надзвичайна в думках»?

- а) У Бобчинського; б) у поштмейстера;
- в) у Хлестакова.

5) Кому «снилися... два незвичайні пацюки. ...чорні, отакенні!»?

- а) Городничому; б) Хлестакову;
- в) Держиморді.
- б) Які хабарі бере суддя Ляпкін-Тяпкін?

- а) Цуценят-хортів;
- б) голови сиру й цукру;
- в) шампанське й ікру.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Слово вчителя

— В. І. Немирович-Данченко у відомій статті про «Ревізора» зауважив, що навіть найгеніальнішим драматургам потрібно кілька сцен для того, щоб «зав'язати п'єсу». У «ревізори» ж лише перша фраза городничого — і пішла круговерть, п'єса вже круто зав'язана, причому зав'язана щільно, в один вузол, «всією своєю масою», долями всіх основних персонажів.

«Ревізором» М. В. Гоголь, по суті, не хотів нікого ображати. Але від задоволення перекидати й перекручувати дійсність він, як художник, також не міг відмовитися. За законами комізму у смішне становище тут потрапляє не дрібний грішник, якому й падати нема куди, настільки він низько стоїть, але владна особа досить високого рангу. Чим вищі чини зачіпає гумор, тим краще для мистецтва, для примирення та просвітлення, яке це мистецтво обіцяє глядачеві. Гоголь, не замислюючи нічого поганого, зробив «Ревізором» підкоп і сам потрапив до пастки: йому довелося довго доводити, по-перше, що світлий сміх його комедії прославляє та примиряє, вселяючи любов навіть у носіїв зла, по-друге, що цей сміх суспільно корисний, адже викликає жах, обурення й розпочинає боротьбу з лиходіями. Проте яким би світлим примирителем не був цей сміх, усе одно він викликає підозру з боку можновладців.

Після «Ревізора» Гоголь не міг сміятися. Сміх «Ревізора» довів його до німоти. Початок паралічу відчутно вже в німій сцені, що увінчує комедію. Ледве городничий вимовив: «Чого смієтесь? Із себе смієтесь!..» — розвиток комічного сягнув кульмінації. Коли ж, досхочу насміявшись і наплескавши в долоні, ми знову подивилися на сцену, то з жахом виявили поміж застиглих фігур автора всесвітньої комедії.

Ідейний задум свого твору Гоголь визначив так: «У «Ревізори» я вирішив зібрати в одну купу все погане в Росії, яке я тоді знав, усю несправедливість, яка твориться в тих місцях і в тих випадках, де найбільше потрібні від людини справедливість, а разом і посміятися над усім цим».

2. Аналіз тексту й образів літературного твору (робота в групах)

ÿ Об'єднайтеся у 5 груп та виконайте такі завдання за комедією М. В. Гоголя «Ревізор»: 1-ша група — складіть композиційний план п'єси; 2-га група — проаналізуйте образи чиновників і складіть таблицю, заповнивши відповідні стовпці (ім'я; посада; стан справ у галузі, якою має опікуватися; заходи усунення недоліків); 3-тя група — складіть план характеристики городничого; 4-та група — схарактеризуйте Хлестакова та хлестаковщину; 5-та група — з'ясуйте засоби комічного в комедії.

Очікувані відповіді

1- ша група

Композиційний план комедії М. В. Гоголя «Ревізор»

1. Зав'язка. Повідомлення про приїзд ревізора.

2. Розвиток дії:

а) розпорядження городничого чиновникам;

б) новини з готелю;

в) візит городничого до удаваного ревізора;

г) огляд Хлестаковим богоугодних закладів;

д) Хлестаков у домі городничого;

е) парад чиновників та скаржників;

ж) сватання Хлестакова.

3. Кульмінація. Брехливе хвастання Хлестакова і торжество городничого.

4. Розв'язка:

а) лист Хлестакова Тряпичкіну;

б) повідомлення про приїзд справжнього ревізора.

2- га група

Характеристика образів чиновників п'єси М. В. Гоголя «Ревізор»

Ім'я чиновника	Посада	Стан справ у галузі, якою має опікуватися	Заходи усунення недоліків
Антон Антонович Сквознік-Дмухановський	Городничий	Хабарник; у місті повний безлад, на вулицях бруд; один із поліцейських п'яний, як чіп; арештантів не годували; за словами Хлестакова, «городничий — дурний, як сива шкапа»	Поставив квартального на мосту «для благоустрою»; наказав розкидати старий паркан «і поставити солом'яну тичку, щоб схоже було на планування»; звелів не випускати солдатів на вулицю та «сказати Держиморді, щоб... не... давав волі кулакам» та ін.
Ім'я чиновника	Посада	Стан справ у галузі, якою має опікуватися	Заходи усунення недоліків
Артем Пилипович Земляника	Попечитель богоугодних закладів	Усі хворі схожі на ковалів; хворих не	Одягти хворим чисті ковпаки; повісити

		лікують і погано годують; у палатах курять тютюн; усі «одужують як мухи»; за словами Хлестакова, «наглядач за богоугодним закладом — справжнісінька свиня в ярмулці»	таблички з назвою хвороби; щоб зменшити кількість хворих, їх відправили додому
АМОС Федорович Ляпкін-Тяпкін	Суддя	бере хабарі цуценятами- хортами; за словами Хлестакова, «суддя... найбільшою мірою моветон»	Вважає припустимим брати хабарі цуценятами: це не великий гріх
Іван Кузьмич Шпекін	Поштмейстер	Читає чужі листи; за словами Хлестакова, «поштмейстер... мабуть, також негідник, п'є запоєм»	читати далі, щоб вище начальство перебувало в курсі всіх справ і новин
Христіан Іванович Гібнер	Повітовий лікар	Не розуміє російською, не може спілкуватися з пацієнтами	...
Степан Ілліч Уховертов	Часний пристав	...	...
Свистунов, Пуговіцин, Держиморда	Поліцейські	Пиячать, б'ють мешканців (переважно безневинних)	...
Бобчинський і Добчинський	Міські поміщики	Живуть розкішним життям, нероби, повсякчас пліткують	...
Лука Лукич Хлопов	Смотритель училищ	Недолугі вчителі; за словами Хлестакова, «смотритель училищ наскрізь протух увесь цибулею»	Гнати, щоб не розводили вільнодумства

3-тя група

План характеристики городничого Антона Антоновича Сквознік-Дмухановського

1. Ставлення до влади як до засобу збагачення.
2. Свавільля й беззаконня.
3. Боягузтво й угодництво перед начальством.
4. Грубість і низький рівень освіти.

5. Мовлення городничого як засіб особистої характеристики. (Городничий робить зауваження та дає поради чиновникам; у висловлюваннях не соромиться; тон начальницький, але в ньому через ситуацію з ревізором прориваються нотки страху; мовлення городничого свідчить про те, що це малоосвічена, груба людина, яка зловживає владою.)

4-та група

Характеристика Хлестакова та хлестаковщини Хлестаков, на думку М. В. Гоголя, найголовніший персонаж п'єси і найнезвичайніший — не тільки за характером, а й за своєю роллю у п'єсі. Насправді Хлестаков — не ревізор, але й не авантюрист, що свідомо обманює навколишніх. На продуману задалегідь хитрість, авантюру він, здається, просто не здатний; Хлестаков, як говорить у ремарках Гоголь, молодий чоловік «без царя в голові», що «говорить і діє без усякої тями», дещо наївний і щиросердний. Але саме це дозволяє псевдоревізоріві обдурити городничого з компанією, точніше — дозволяє їм обдурити самих себе. «Хлестаков зовсім не обманює, він не брехун за ремеслом, — писав Гоголь, — він сам ледь не непритомнів, коли брехав, і вже сам майже вірив тому, що говорив». Бажання похизуватися, стати трохи вищим, ніж у житті, зіграти роль, кращу за призначену долею, властиве кожній людині. Слабкий же особливо схильний до цієї пристрасі. Зі службовця IV класу Хлестаков виростає до «головнокомандуючого». Герой переживає свій зоряний час. Розмах брехні ошелешує всіх. Але Хлестаков — геній брехні, він може легко придумати незвичайне та щиро повірити у вигадане.

Отже, на думку літературознавців, Гоголь глибоко розкриває багатоплановість характеру головного героя: зовні звичайний, непоказний, порожній, «фітюлька», а внутрішньо — талановитий фантазер, поверхово освічений фанфарон, у сприятливій ситуації перевтілюються в господаря становища. Він стає «значною особою», якій дають хабара. Набравши смаку, він навіть грубо вимагає грошей у Добчинського й Бобчинського.

У сцені брехні Хлестаков-пузир максимально роздувається й показує себе в правдивому світлі, щоб тріснути в розв'язці — фантазмагорично зникнути, умчати геть трійкою. Цей епізод — воістину «магічний кристал» комедії. Тут сфокусовано всі риси головного героя, його акторську майстерність. Сцена дозволяє краще зрозуміти ту «легкість у думках незвичайну», про яку попереджав Гоголь у зауваженнях для акторів. Тут настає кульмінаційний момент облуди та брехні героя. Це — грізне попередження Гоголя наступним поколінням, які бажають уберегтися від страшної хвороби — хлестаковщини, вплив якої є значущим: той, хто хоча б раз у житті обманював, побачить, які наслідки може спричинити брехня.

У мовленні Хлестакова переплутано різні стилі, він часто протирічить сам собі й не помічає цього, що свідчить про його невисоку освіченість, емоційність, схильність до брехні та фразерства, нікчемність.

5-та група

Засоби комічного у комедії М. В. Гоголя «Ревізор»

Контраст бажаного та реального в описі життя Хлестакова, поєднання в його поведінці нібито різних людей; текст уголос і вбік; промовисті прізвища героїв; іронія, гіпербола, саморозвінчання; накладки текстів, плутання персонажів у прислів'ях; натяки; гротеск брехні героя — фантастичне поєднання страшного та смішного; «вибух відвертості» Хлестакова у його листі Тряпичкіну.

Повідомлення про результати роботи в групах

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Інтерактивний прийом «Займи позицію»

й Чи погоджуєтеся ви із твердженням М. В. Гоголя: «Кожен хоч на хвилину, якщо не на кілька хвилин, робився Хлестаковим або робиться Хлестаковим»? Свою думку обґрунтуйте.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Завершальне слово вчителя

— М. В. Гоголь змалював типове повітове провінційне містечко, що перебувало в цілковитій залежності від свавілля чиновників, які дбали лише про свої інтереси. Про стан справ свідчать безлад на вулицях міста і в його закладах, казнокрадство та хабарництво, беззаконня (побили нізащо вдову унтер-офіцера), шахрайство, низький рівень моралі, пияцтво. І так було в усій миколаївській Росії. Подібні явища зустрічаються, на жаль, і донині. Саме в їхньому засудженні полягає безсмертність гоголівського твору.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: знати зміст комедії М. В. Гоголя «Ревізор», уміти переказувати, аналізувати, характеризувати героїв, порівнювати їх, робити висновки.

Творче (одне за вибором учнів): проілюструвати улюблений фрагмент п'єси Гоголя; скласти ситуативне оповідання про сучасних «ревізорів».

УРОК 45 ПЕТЕРБУРЗЬКІ ПОВІСТІ М. В. ГОГОЛЯ: ОСНОВНІ ТЕМИ ТА ПРОБЛЕМИ. ПОБУТОВИЙ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ І ФІЛОСОФСЬКИЙ ПЛАНИ ПОВІСТІ «ШИНЕЛЬ»

Мета (формування компетентності): предметні (уміння характеризувати М. В. Гоголя як різнобічного письменника; знання історії написання повісті «Шинель»; розуміння гуманізму письменника у зображенні долі «маленької людини»; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички ідейно-художнього аналізу літературних творів; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність і критичне мислення; комунікативні: навички спілкування в колективі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: вміння визначати головне та роль деталі в тексті, оцінювати прочитане; навички роботи з художнім текстом; загальнокультурні: естетичний смак; вишукані читацькі вподобання; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: біографія, світогляд.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, математика.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; фрагменти кінофільму «Шинель» (СРСР («Ленфільм»), 1959, реж. о. В. Баталов) та мультфільму «Шинель» (Росія («Норштейн- студия/Norstein-Studio»), 1981 — до сьогодні, реж. Ю. Б. Норштейн); медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

1) Інтерактивна вправа «Сонечко»

ü Схарактеризуйте городничого та Хлестакова за допомогою схеми «Сонечко».

Очікувані відповіді

2) Сприйняття творів інших видів мистецтва

ü Презентуйте створені вами ілюстрації до комедії М. В. Гоголя «Ревізор». (Охочі демонструють свої ілюстрації, учитель коментує й оцінює роботи учнів.)

3) Творча робота

ü Презентуйте складені вами ситуативні оповідання про сучасних «ревізорів». (Охочі зачитують свої оповідання, учитель коментує й оцінює роботи учнів.)

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. В одній із Петербурзьких повістей Гоголь зображує трагедію чиновника — «маленької людини» Акакія Акакійовича Башмачкіна, життя якої цілковито безпросвітне. Ідеться про повість «Шинель», із якою ми починаємо знайомитися сьогодні.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Міні-лекція вчителя

— Ще 1833 р. М. В. Гоголь задумав книгу під назвою «Місячне світло в розбитому віконці горища на Василівському острові в 16-й лінії» — відображення соціальних протиріч великого міста, що «стирає межі між дійсністю й ілюзією в загальному таємничому колориті».

У Петербурзьких повістях («Невський проспект», «Ніс», «Портрет», «Шинель», «Записки божевільного») сюжети зосереджено довкола одного місця — столиці російської імперії, Петербурга. Наскрізна тема Петербурзьких повістей — оманливість зовнішнього блиску столичного життя, його уявної пишноти, за якою ховається низинна й вульгарна проза. «О, не вірте цьому Невському проспекту!.. Усе облуда, усе мрія, усе не те, чим здається!» — ці слова з повісті «Невський проспект» можуть слугувати епіграфом до всього циклу.

Замість людей Невським рухаються «франтівський сюртук з найкращим бобром... грецький прекрасний ніс... прегарні бакенбарди... пара гарненьких оченят і чудесний капелюшок... перстень з талісманом на випещеному мізинці... ніжка в чарівному черевичку. галстук, що викликає подив»¹, тощо. Тут Гоголь перетворив людину на річ: бездуховний світ омертвів і розсипався на деталі, на речі, зрештою людину замінив предмет.

¹ Цитату з повісті «Невський проспект» М. В. Гоголя наведено у перекладі за редакцією М. П. Тиміш-Лещенко.

У цьому циклі відбилися перші враження й перші розчарування митця від північної столиці, усі градації почуттів, починаючи від уявлення про Петербург як осередок розмаїтої людської діяльності, місця застосування сил і здібностей, аж до картини міста меркантильного й розкішного, у якому гине все чисте й живе. Гоголь змалював Петербург як дивне місто, що живе обманом і брехнею: ними просякнуті його вулиці, вони володіють душами його мешканців.

Зі звичайного, непримітного життя несподівано виникає фантастика, дивина, нічим не вмотивована, безпричинна. І тут виявляється, що в темній безодні петербурзького світу прихована страшна та похмура романтика: дійсність сповнена злом, що здатне набувати найфантастичніших форм і виглядів. Така подвійність зображення, коли реальність перетворюється на фантастику, а фантастика обертається на реальність, коли фантастичне й реальне неподільні, оголює примарність дійсності. Цю примарність Петербурзьких повістей Микола Васильович створив за допомогою гротеску.

Пригадаймо історію літератури: поміж героїв різних літературних епох ми вже зустрічали образи «сильної людини», «зайвої людини», «маленької людини». Образ «маленької людини» М. В. Гоголь майстерно створив у «Шинелі» — одній із Петербурзьких повістей.

якось письменник почув історію про бідного чиновника, який дуже любляв полювати. Ціною жорсткої економії й виснажливої понаднормової праці він зібрав гроші та придбав зрештою дорогу рушницю. Але першого ж дня, коли він на човні вирушив Фінською затокою, рушниця впала у воду. Утрата так засмутила чиновника, що він захворів і перебував на межі життя та смерті. Товариші дізнались про цю пригоду, зібрали гроші й купили йому таку саму рушницю. Із цієї історії виник задум написати повість, у якій розповідалось би про бідного чиновника, що виплекав собі мрію, а потім утратив бажане. Цією чудовою повістю Гоголь увів у літературу образ «маленької людини», яка живе безпросвітним життям і позбавлена елементарної поваги до себе,— образ Акакія Акакійовича Башмачкіна.

2. Складання опорного конспекту уроку (запис до зошитів)

ÿ За прослуханою міні-лекцією вчителя складіть опорний конспект.

3. Аналіз тексту й образів літературного твору (запис до зошитів)

ÿ Прочитайте повість М. В. Гоголя «Шинель» від початку твору до епізоду, коли Башмачкін одягнув нову шинель і пішов до департаменту. Прокоментуйте прочитане. Випишіть цитати до образу Башмачкіна.

Очікувана відповідь

Образ А. А. Башмачкіна у цитатах (за I умовною частиною повісті М. В. Гоголя «Шинель»)

Категорія	Цитата
Зовнішність	«Низенький на зріст, трохи рябуватий, трохи рудуватий, трохи навіть на вигляд підсліпуватий, з невеличкою лисиною на лобі, із зморшками по обидва боки щік, із кольором обличчя, як то кажуть, гемороїдальним» ¹
Посада	«Він був те, що називають довічний титулярний радник, з якого, відома річ,

	наглузувалися та накепкувалися вволю різні письменники, що мають похвальний звичай наполягати на тих, хто не може кусатися»
Ім'я	«На прізвище чиновник був Башмачкін. Уже з самого імені видно, що воно колись пішло від башмака...»; «...Акакій Акакійович <...> ...народився... проти ночі... під 23 березня. <...> Породіллі дали на вибір, одне з трьох [імен]... Мокія, Сосія, чи. Хоздазата. <...> Щоб догодити їй, розгорнули календар в іншому місці; знову вийшли троє імен: Трифілій, Дула і Варахасій. <...> Ще перегорнули сторінку — вийшли: Павсикахій та Вахтисій. «Ну, я вже бачу,— сказала стара,— що, видно, така його доля. Коли вже так, нехай краще зватиметься, як батько його. Батько був Акакій, то нехай і син буде Акакій». Таким ото чином і пішло Акакій Акакійович»
Ставлення до героя оточуючих	«В департаменті не виявляли до нього ніякої пошани. Сторожі не тільки не вставали з місця, коли він проходив, але навіть і не дивились на нього, немов через приймальню пролетіла звичайна муха. Начальники поводитися з ним якось холодно-деспотично. Який-небудь помічник столоначальника просто тикав йому під ніс папери, не сказавши, як заведено в благопристойних службах. Молоді чиновники підсміювалися й глузували з нього»
Ставлення героя до оточуючих	«Тільки коли занадто вже нестерпний був жарт, коли штовхали його під руку, заважаючи робити своє діло, він промовляв: «Облиште мене, навіщо ви мене кривдите?» І щось чудне було в словах і в голосі, яким їх проказувано. В ньому чулося щось таке, схиляюче до жалю, що один молодий чоловік, недавно призначений, який, за прикладом інших, дозволив був собі посміятися з нього, раптом зупинився, немовби вражений, і відтоді ніби все змінилося перед ним і набрало іншого вигляду. якась неприродна сила відштовхнула його від товаришів, з якими він познайомився, вважаючи їх за пристойних світських людей. І довго потім, серед найвеселіших хвилин, уявлявся йому низенький чиновник з лисинкою на лобі...»

¹ Тут і далі: цитати з повісті «Шинель» М. В. Гоголя наведено у перекладі А. С. Хуторяна.

Категорія	Цитата
Ставлення героя до своєї роботи	«І він брав [папери], поглянувши тільки на

папір, не дивлячись, хто йому поклав і чи мав на те право. Він брав і одразу ж прилаштувався писати його»; «Навряд чи де можна було знайти людину, що так жила б у своїй посаді. Мало сказати: він служив ревно, ні, він служив з любов'ю. Так, у цьому переписуванні йому ввижався якийсь свій розмаїтий і приємний світ. Насолода відбивалась на обличчі його: деякі літери у нього були фаворити, до яких коли він добирався, то був сам не свій: і підсміювався, і підморгував, і допомагав губами, так що в обличчі його, здавалося, можна було прочитати кожну літеру, яку виводило перо його. Коли б відповідно до його старанності давали йому нагороди, він би, на диво собі, може, навіть потрапив би у статські радники; але вислужив він, як висловлювалися дотепники, його товариші, пряжку в петлицю та нажив геморою у сідницю»; «Написавшись досхочу, він лягав спати, усміхаючись заздалегідь від думки про завтрашній день: що то Бог пошле переписувати завтра»

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Евристична бесіда

- ü До якої атмосфери Петербурга потрапляє читач повісті «Шинель»?
- ü Яким ми бачимо головного героя повісті? Зачитайте його портрет.
- ü Про що свідчить його зовнішність? (Непомітний.)
- ü Як звати героя повісті? розкажіть історію отримання цього імені. Що означає це ім'я? (Сумирний, син сумирного.)
- ü Що спонукало Гоголя написати про Башмачкіна? (Анекдот.)
- ü Опишіть повсякденне життя Акакія Акакійовича.
- ü Як би ви назвали його, зважаючи на рід його діяльності та ставлення до своєї роботи? (Людина-ксерокс.)
- ü Що наповнювало внутрішній світ Башмачкіна?
- ü Яким було його зовнішнє оточення?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Сприйняття творів інших видів мистецтва

й Перегляньте фрагменти кінофільму 1959 р. «Шинель» із Роланом Антоновичем Биковим у головній ролі (режисер Олексій Володимирович Баталов) та мультфільму «Шинель» (режисер Юрій Борисович Норштейн почав знімати його 1981 р. й остаточно не завершив і досі). А яким ви уявляли головного героя твору М. В. Гоголя?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: знати зміст I умовної частини повісті М. В. Гоголя «Шинель»; уміти переказувати, аналізувати; дібрати цитатний матеріал до образу Акакія Акакійовича.

Творче: підготувати інсценування «Акакій Акакійович і “значна особа”».

УРОК 46 ОСОБЛИВОСТІ СЮЖЕТУ Й КОМПОЗИЦІЇ ПОВІСТІ М. В. ГОГОЛЯ «ШИНЕЛЬ». ОБРАЗ БАШМАЧКІНА ТА ЗАСОБИ ЙОГО СТВОРЕННЯ

Мета (формувані компетентності): предметні (розуміння значення образу Акакія Акакійовича Башмачкіна для світової літератури, символічності шинелі для головного героя повісті М. В. Гоголя «Ревізор», впливу решти персонажів на долю головного героя; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх образів; творчі й артистичні здібності; гуманістичні почуття; неприйняття культу речей); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність; творче й асоціативне мислення; комунікативні: навички спілкування в колективі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: вміння визначати головне та роль деталі в тексті; навички роботи з книгою; загальнокультурні: естетичний смак; вишукані читацькі вподобання; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: біографія, світогляд.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, психологія, міфологія.

Обладнання: підручник; літературознавчий і тлумачний словники; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них (зокрема, Ю. М. Ігнат'єва); фотозображення шинелі, яку демонстрували на Київському ГогольFest-2008; роздавальний матеріал за темою уроку; фрагменти документального проекту «Птах-Гоголь» (Росія, 2009, реж. Л. Г. Парф'онов); медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Як часто у житті ми надаємо занадто великого значення речам, які маємо або хочемо придбати. Усі думки, усі вчинки підпорядковуємо одному прагненню: отримати її, бажану річ; вона ніби виростає, збільшується, поглинає решту наших поривань і бажань... Чи не те саме трапилося з Акакієм Акакійовичем? Чим шинель стала для нього? Більше, ніж річчю,— господарем, що позбавляє людину особистості, хижак, що поглинає свою жертву. Проте нашого героя вбиває не лише й навіть не стільки втрата шинелі, скільки людська байдужість, жорстокість, беззахисність простої людини перед бюрократичною машиною. Саме цим проблемам ми приділимо увагу сьогодні на уроці, тому що час свідчить: на жаль, подібні проблеми актуальні досі.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

1) Робота з текстом літературного твору

ü Перекажіть I умовну частину повісті М. В. Гоголя «Шинель», прокоментуйте основні епізоди.

2) Інтерактивна вправа «Сонечко»

ü За допомогою схеми «Сонечко» поясніть, чим для Акакія Акакійовича була шинель.

Очікувана відповідь (див. схему на с. 89)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Словникова робота (запис до зошитів)

Шинель, шинеля — формене пальто особливого крою, зі складкою на спині та хлястиком — вузькою смужкою тканини, пришитою чи пристебнутою ззаду для стягування шинелі.

2. Аналіз тексту й образів літературного твору (запис до зошитів)

ü Прочитайте II умовну частину повісті М. В. Гоголя «Шинель» (від епізоду, коли Башмачкін одягнув нову шинель і вирушив на роботу, до кінця твору). Випишіть цитати до образу головного героя.

3. Інсценування фрагмента літературного твору (або художнє читання за ролями)

(Учні інсценують (або читають за ролями) епізод повісті М. В. Гоголя «Шинель» — діалог Башмачкіна та «значної людини» — див. додаток до цього уроку.)

4. Сприйняття творів інших видів мистецтва

ü Перегляньте фрагменти документального проекту «Птах-Гоголь» режисера Леоніда Геннадійовича Парфьонова (від слів «Это повесть об убожестве...» до «Ну вот, тут и живу» та від слів «Калинкин мост через Фонтанку...» до слів «Написанная за десять лет до смерти, «Шинель» останется его последним законченным произведением, дошедшим до потомков»), а також ілюстрації Ю. М. Ігнат'єва до повісті М. В. Гоголя «Шинель» (зокрема, «Акакій Акакійович у новій шинелі»). Чи змінилося ваше ставлення до головного героя твору Гоголя «Шинель»? Якщо так, то чому?

5. Евристична бесіда

ü Яким ми бачимо Акакія Акакійовича в епізоді зустрічі привида зі «значною людиною»? (Рішучим, грізним, він прагне помсти.)

ü На вашу думку, що його змінило? (Смерть, він вже нікого не боїться.)

ü Як автор ставиться до живого Башмачкіна та його привида?

(Живому співчуває, як і привидові; прагне справедливості.)

ÿ На вашу думку, чому привид «здирає з усіх плечей, не зважаючи ні на чин, ні на звання, всякі шинелі»? (Це помста за байдужість: ніхто не заступився за нього, не допоміг йому.)

ÿ Чи вплинула якось ця історія на генерала? Наведіть цитату.

6. Аналіз образів літературного твору

ÿ Складіть порівняльну таблицю світів Акакія Акакійовича (внутрішнього та зовнішнього, у старій шинелі й у новій). Зробіть висновок.

Очікувана відповідь

Світи Башмачкіна: внутрішній і зовнішній, у старій шинелі й у новій

Зовнішній світ	Внутрішній світ
Похмурий, сповнений нелегкої щоденної праці, принижень із боку не лише начальства й молодих чиновників, а навіть від сторожів; мороз додає проблем; довкола чиниться беззаконня, а «значні люди» не виконують своїх службових обов'язків, погано ставляться до простих людей	Убогий, безрадінний; єдина втіха — переписування паперів, яке є улюбленим заняттям героя, заняттям, сповненим особливого, таємничого й незбагненого змісту
У старій шинелі	У новій шинелі
Сумирний, старанний, боязкий, звик терпіти приниження, не здатний до творчості; усе життя переписує папери; «маленька людина» з убогим внутрішнім світом; своєрідний «ксерокс»	Жвавий, упевнений; усміхається, спілкується, чи не вперше навіть згоден розважитися; зацікавився світом довкола, відчув смак життя
Висновок. Із появою мрії про нову шинель, а особливо після її пошиття Башмачкін почувується якщо не «значною людиною», то, принаймні, людиною	

ÿ За запропонованим планом схарактеризуйте образ Башмачкіна, висловлюючи власне ставлення до героя.

План характеристики образу Башмачкіна

1. Зовнішність.
2. Поведінка.
3. Ставлення оточення до персонажа.
4. Ставлення Башмачкіна до навколишнього світу.
5. Моє ставлення до образу Акакія Акакійовича.

7. Міні-лекція вчителя

— «Сюжет «Шинелі» дуже простий. Бідний маленький чиновник приймає важливе рішення й замовляє нову шинель. Поки її шують, вона перетворюється на мрію його життя. Першого ж вечора, коли він її вдягає, шинель у нього відбирають злодії на темній вулиці. чиновник помирає з горя, і його привид блукає містом. Ось і вся фабула, але, звісно, справжній сюжет (як завжди у Гоголя) — у стилі, у внутрішній структурі цього... анекдоту», — так переказав сюжет повісті Володимир Володимирович Набоков.

Експозиція повісті М. В. Гоголя «Шинель» — історія обрання імені для героя, його портрет і робота в департаменті. Зав'язка сюжету пов'язана з виникненням ідеї пошити нову шинель або полагодити стару. Розвиток дії — відвідування Башмачкіним кравця Петровича, збирання коштів на шинель за рахунок жорсткої економії на своїх потребах, перший вихід у обновці, відвідування іменин, на яких мали «обмити» й шинель. Кульмінацією дії є крадіжка нової шинелі. Розв'язка — марні намагання героя повернути шинель; смерть Башмачкіна, який застудився без теплового одягу й горював через втрату своєї мрії. Завершує повість епілог — фантастична історія про привида чиновника, який шукає свою шинель.

Оповідь у «Шинелі» ведеться від першої особи. Оповідач добре знає життя чиновників, висловлює своє ставлення до того, що відбувається у численних ремарках. «Що ж робити! Винен петербурзький клімат», — зазначає він щодо негарної зовнішності героя. Саме клімат і змушує Акакія Акакійовича шукати засобів для придбання нової шинелі, через яку потім він і гине. Цей мороз — алегорія усього гоголівського Петербурга.

Усі художні засоби, які використовує Гоголь у повісті: портрет, деталі інтер'єру помешкання, у якому проживає герой, сюжет, гра слів, каламбури та інші засоби комічного — наводять на думку, що перед нами — «маленька людина», яка, з одного боку, викликає співчуття, а з іншого — навіть певний осуд.

8. Складання опорного конспекту уроку (запис до зошитів)

ÿ За прослуханою міні-лекцією вчителя складіть опорний конспект.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Літературний диктант

ÿ Хто є виразником авторського ставлення до героя? (Молодий чиновник, який нещодавно влаштувався працювати до департаменту.)

ÿ Коли та у зв'язку з чим у Башмачкіна з'явилася ідея придбати нову шинель? (Стало холодно в старій шинелі.)

ÿ Назвіть вартість пошиття нової шинелі. (150-200 рублів, Петрович пошеє за 80.)

ÿ Скільки грошей було в Башмачкіна? (Лише 40 рублів.)

ÿ На які жертви Акакій Акакійович пішов заради здійснення мрії? (Заощаджував на всьому.)

ÿ Як вплинуло на героя прагнення пошити шинель? (З'явилася мета, сенс життя.)

ÿ розкажіть про поведінку Акакія Акакійовича на вечорі в помічника столоначальника. (Нудьгував; навіть два бокали шампанського не дали забути, що час вирушати додому.)

ÿ Як до втрати шинелі Башмачкіним поставилися чиновники, будочник? (З байдужістю — будочник; з насмішкою та співчуттям — чиновники в департаменті.)

ÿ Кого з персонажів творів, вивчених у попередніх класах, нагадує «значна людина», до якої звернувся по допомогу Акакій Акакійович? Чим саме? (Очумелова і Тонкого з оповідань А. П. Чехова; чиношануванням.)

ÿ Що спричинила розмова Акакія Акакійовича з генералом? (Башмачкін захворів і помер.)

ï Який спадок залишив по собі Акакій Акакійович? (Майже жодного.)

ï Як відреагували на сумну подію в департаменті? (Узяли на місце Башмачкіна нового чиновника.)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

1. Інтерактивний прийом «Мікрофон»

ï Продовжте речення: «Для мене «маленька людина» — це...».

2. Завершальне слово вчителя

— Якою б не була людина — багатою чи бідною, розумною чи не дуже, вона — брат твій. Можливо, саме в цьому і полягає місія Акакія Акакійовича: нагадати людям, що вони усі — брати.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: уміти характеризувати образ Башмачкіна; висловлювати оцінні судження й аналізувати особливості сюжету й композиції повісті М. В. Гоголя «Шинель».

Індивідуальне: підготувати повідомлення про Петербург часів М. В. Гоголя.

ДОДАТОК ДО УРОКУ 46

МАТЕРІАЛ ДЛЯ ІНСЦЕНУВАННЯ ДІАЛОГУ БАШМАЧКІНА ТА «ЗНАЧНОЇ ЛЮДИНИ» (ЗА ПОВІСТЮ М. В. ГОГОЛЯ «ШИНЕЛЬ»)

Нарешті, наговорившись, а ще більше намовчавшись досхочу та викуривши цигарку в дуже вигідних кріслах з відкидними спинками, він, нарешті, начебто враз згадав і сказав секретареві, що спинився біля дверей з паперами для доповіді: «Ага, там же стоїть, здається, чиновник; скажіть йому, що він може зайти». Побачивши покірливий вигляд Акакія Акакійовича та його старенький віцмундир, він обернувся до нього і раптом сказав: «чого вам треба?» — голосом уривчастим і твердим, якого він навмисне вчився заздалегідь у себе в кімнаті, на самоті й перед дзеркалом, ще за тиждень до того, як дістав теперішню свою посаду і генеральський чин. Акакій Акакійович уже заздалегідь відчув належний страх, трохи зніяковів і, як умів, скільки могла дозволити йому здатність до мови, висловив, додаючи навіть частіше, ніж іншим разом, часточки «той», що була, мовляв, шинель зовсім нова, і тепер пограбований нелюдським способом, і що він звертається до нього, щоб він заступництвом своїм як-небудь, той, списався б з паном обер-поліцмейстером чи з ким іншим і розшукав шинель. Генералові, не знати чому, видалася така поведінка фамільярною.

— Що ж ви, шановний пане,— провадив він уривчасто,— не знаєте порядку? куди ви зайшли? не знаєте, як ведуться справи? Про це ви б повинні були спершу подати прохання до канцелярії; воно пішло б до столоначальника, до начальника відділу, потім передали б його секретареві, а секретар приставив би його вже до мене...

— Але ж, ваше превосходительство,— сказав Акакій Акакійович, намагаючись зібрати всю невеличку жменю духу, що тільки була в ньому, і почувачучи разом з тим, що він упрів страшенно,— я, ваше превосходительство, насмілюся утруднити тому, що секретарі, той... ненадійний народ...

— Що, що, що? — сказав значна особа. — Звідки ви набрались такого духу? звідки ви думок таких набрались? що це за буйство таке повелося поміж молодими людьми проти начальників та вищих!

Значна особа, здавалося, не помітив, що Акакієві Акакійовичу переступило вже за п'ятдесят років. Виходить, якби він і міг назватися молодою людиною, то хіба тільки відносно, тобто відносно до того, кому вже було сімдесят років.

— Чи знаєте ви, кому ви це кажете? Чи розумієте ви, хто стоїть перед вами? Чи розумієте ви це? Я вас питаю!

Тут він тупнув ногою, підвищивши голос до такої сильної ноти, що навіть і не Акакієві Акакійовичу зробилося б страшно. Акакій Акакійович так і обмер, заточився, затрусився всім тілом і ніяк не міг устояти: якби не підбігли тут же сторожі підтримати його, він би звалився на підлогу; його винесли майже непритомного. А значна особа, втішений тим, що ефект перевищив навіть його сподівання, і зовсім захоплений від думки, що слово його може вкинути людину в непритомність, скося поглянув на приятеля, щоб побачити, якої він про це думки, і не без втіхи спостеріг, що приятель перебував у найнепевнішому стані і починав навіть і сам відчувати острах.

УРОК 47 ОБРАЗ СТОЛИЦІ (ЯК ЧУЖОГО Й ВОРОЖОГО ДЛЯ ЛЮДИНИ ПРОСТОРУ) У ПОВІСТІ М. В. ГОГОЛЯ «ШИНЕЛЬ». ТРАКТУВАННЯ ФІНАЛУ, ЗНАЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ФАНТАСТИКИ В РЕАЛІСТИЧНОМУ ТВОРІ. ХУДОЖНЄ НОВАТОРСТВО ПИСЬМЕННИКА У РОЗРОБЛЯННІ ТЕМИ «МАЛЕНЬКОЇ ЛЮДИНИ»

Мета (формувані компетентності): предметні (розуміння значення образу столиці в повісті М. В. гоголя «Шинель», елементів фантастики в реалістичному творі; уміння визначати ознаки художнього новаторства письменника в розробці теми «маленької людини»; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; найкращі людські якості); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність; критичне й аналітичне мислення; комунікативні: навички спілкування в колективі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: навички роботи з книгою; загальнокультурні: естетичний смак; вишукані читацькі вподобання; світогляд).

Тип уроку: урок систематизації й узагальнення знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: реалізм, фантастичні елементи, новаторство, «маленька людина», художні образи, художні засоби.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, образотворче мистецтво, психологія.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; карикатура О. Зеваллоса на М. В. Гоголя; роздавальний матеріал за темою уроку; медіа- засоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. «Маленькі люди» в літературі — різні герої, яких об'єднує те, що вони посідають найнижчі місця у соціальній ієрархії. Ця обставина визначає їхню психологію та поведінку в суспільстві (приниженість, поєднана з відчуттям несправедливості, скривдженої гордості). Знаменита фраза про те, що «усі ми вийшли з гоголівської “Шинелі”», означає, мабуть, що гірка і пронизлива тема «маленької людини» на довгі роки стала найтрагічнішою в російській літературі. На жаль, ця тема актуальна й досі. Про Башмачкіна напевно відомо лише одне: він — маленький. Не добрий, не злий, не благородний — просто маленький. Але його варто пожаліти й полюбити, тому що він — брат твій, як навчає автор. У цьому — художнє відкриття М. В. Гоголя: він говорив про любов не до позитивного персонажа, якого легко любити, а до людини взагалі. Про це та багато іншого поміркуємо сьогодні на уроці.

III. АКТАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

ü Відновіть послідовність подій твору М. В. Гоголя «Шинель».

1. Шинель готова. Вітання колег.
2. Башмачкіна пограбували на темному майдані.
3. Поява примари на вулицях Петербурга.
4. Хвороба та смерть.
5. Акакій Акакійович і ділові папери в департаменті.
6. Зустріч із байдужістю «значних людей».
7. Економія й замовлення пошиття нової шинелі.
8. Шинель — образ-символ життя Башмачкіна.
9. Генеральська шинель задовольнила привида.
10. Шинель ремонту не підлягає.
11. Аудієнція у генерала.

Правильна послідовність: 5, 10, 7, 1, 2, 6, 11, 4, 3, 9, 8.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

— Петербург на початку XIX ст. був одним із найкрасивіших і найбагатших міст Європи. Його величчю і сувору красу оспівав О. С. Пушкін, змалювавши дволикість Петербурга. М. В. Гоголь розвиває і поглиблює цю тему у Петербурзьких повістях. У них перед нами постає і місто власників «розкішних палат», і місто жалюгідних халуп, у яких селилися бідні чиновники та ремісники, жебраки та художники, і місто департаментів, урядових установ, де працювали тисячі чиновників, нудно переписуючи й перекладаючи папери. І ці два Петербурга письменник показує в складних взаємозв'язках, немовби зіштовхуючи їх один із одним.

2. Аналіз образів літературного твору

Інтерактивний прийом «Мозковий штурм»

Ї Заповніть 2-й і 3-й стовпці таблиці «Другорядні персонажі повісті М. В. Гоголя «Шинель» і їхня роль у характеристиці міста».

Очікувана відповідь

Другорядні персонажі повісті М. В. Гоголя «Шинель» і їхня роль у характеристиці міста

Другорядні герої	Риси характеру	Додаткова характеристика міста, суспільства
Чинovníки департаменту, де служив Башмачкін; сторожі	Мерзли по дорозі на роботу та з роботи, нудилися від одноманітної праці, шукали будь-якої розваги, навіть у знущаннях над слабшими та беззахисними; запобігали перед вищими за чином; збиралися на вечірки — пили, грали в карти; ставилися байдуже один до одного — ніхто й не помітив відсутності Башмачкіна; жили бездуховним життям	Людина беззахисна, часто безпомічна в місті, де кожен дбає лише про себе, а держава байдужа до проблем трудівників; чужий і ворожий для людини простір
Кравець Петрович	Один із трударів міста; працює самовіддано, але живе бідно, тому пиячить (і навпаки)	Бідність простих трудівників, немає можливостей для духовного розвитку
Генерал, «значна людина»	Живе на широку ногу, пихатий, тримає в остраху підлеглих, не вникає в суть справи, особливо коли перед ним «маленька людина»	Підкреслює контрасти міста: знать та прості люди, багаті та бідні
Будочник, жандарми	Байдужі до проблем простих людей, до виконання своїх обов'язків, особливо щодо нижчих за чином	Місто чуже простій людині, усі вищі за чином утверджуються за рахунок нижчих

Ї Визначте спільне та відмінне між «маленькою людиною» Башмачкіним і «значною людиною» генералом, склавши порівняльну таблицю цих образів. Сформулюйте висновки.

Очікувана відповідь

Порівняльна таблиця «маленької людини» та «значної людини»

Башмачкін	Генерал
Спільне	
Обидва слабкі й грішні; ідуть на вечірку — кожен у своє товариство; випивають по дві склянки шампанського, обидва стають від того веселими; обидва, хоч і по-різному, звертають увагу на жінок; нарешті, обидва втрачають свої шинелі, переживаючи одвічне людське почуття — страх	

Відмінне	
Щасливий своїм життям	Нещасливий
Беззахисний	Захищений
Бідний	Багатий
Нерозумний	Розумний
Шинель для нього — дорогоцінність	Шинель для нього — просто одяг, дрібниця
Висновки. Порівняння свідчить, що персонажі — звичайні люди зі своїми недоліками, а люди мають ставитися одне до одного по-людськи: пригадайте слова з Біблії: «Заповідь нову даю вам, та любіть одне одного», «полюби ближнього як самого себе». Головна відмінність між ними полягає в тому, що генерал усе життя нещасливий, а Башмачкін стає таким лише після втрати нової шинелі (до цього він був щасливим завдяки своїй роботі)	

3. Літературознавча робота

Ї Тему «маленької людини» порушували ще О. С. Пушкін («Станційний наглядач») та М. Ю. Лермонтов (Максим Максимович у повісті «Герой нашого часу»), але не так глибоко, як М. В. Гоголь. За зразком порівняльної таблиці образів Максима Максимовича й Акакія Акакійовича складіть порівняльну характеристику образів Самсона Виріна й Акакія Башмачкіна.

Порівняльна характеристика образів Максима Максимовича й Акакія Акакійовича

Максим Максимович	Акакій Акакійович
Спільне	
Мають схожість в іменах: повторення батькового імені; самовіддане виконання службових обов'язків; відсутність особистого життя, родини; відсутність повноти життя; приховані почуття; покірність, вразливість; викликають співчуття у читача	
Відмінне	
Романтик, військовий, служить в армії, має чин капітана, хоробрий, відвертий, товариський, цінує загальнолюдські ідеали, гарний оповідач, прагне змін у житті	Занурений у власний світ чиновник, служить у департаменті, сумирний, боязкий, замкнений, самотній, ідеал — літери, згодом — шинель; мовлення бідне, примітивне; не прагне змін у житті

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

1. Постановка та розв'язання проблемного питання

Ї Повість М. В. Гоголя цілковито реалістична. Чому ж письменник вдається до фантастичного фіналу? (У повісті «Шинель» заляканий, забитий Башмачкін виявляє своє невдоволення «значними людьми», що грубо його принижують і ображають, у стані безпам'ятства, у маренні. Але автор, перебуваючи на боці героя, захищаючи його, висловлює протест у фантастичному фіналі твору. Гоголь намітив у фантастичному завершенні повісті реальне мотивування. «Значна людина», яка смертельно налякала Акакія Акакійовича, їхала неосвітленою вулицею після випитого у приятеля шампанського, і йому, у страху, злодій міг здатися ким завгодно, навіть мерцем. Крім того, як іще покарати того, хто спричинив хворобу та смерть іншої людини? Мабуть, у тих умовах — лише в мріях або фантастиці.)

2. Інтерактивний прийом «мікрофон»

Ї Чи справді людство «вийшло з гоголівської “Шинелі”», чи й досі в ній перебуває? Свою думку обґрунтуйте. (Повість Гоголя ніби застерігає: будь-яка людина може опинитися на

місці Акакія Акакійовича, якщо всі свої інтереси і прагнення зосереджуватиме на отриманні якоїсь речі, не зможе жити без неї. Жертвою шинелі можемо назвати також і генерала, адже він сам помістив себе у певні рамки, за які не міг вийти, тому що втратить свою «значущість», тобто теж ховався у «шинелі».)

3. Сприйняття творів інших видів мистецтва

Ї певною мірою сам Гоголь ховався у власну «шинель»: для Миколи Васильовича була дуже важливою суспільна думка про нього та про його твори. Часто позиція письменника у житті не збігалася із загальноприйнятою, тому він поводився дещо відсторонено. Ось яким його зобразив карикатурист із Перу, володар Гран-прі Міжнародної виставки «Карлюка-2009» Омар Заваллос (учитель демонструє карикатуру). Які почуття викликає у вас ця карикатура?

Омар Заваллос. Гоголь у шинелі

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

1. Завершальне слово вчителя

— Героєм повісті М. В. Гоголь зробив «істоту ніким не захищену, нікому не дорогу, нікому не цікаву...» Він хотів, щоб слова бідного Акакія Акакійовича «Я брат твій» проникли в найчерствіше, найжорстокіше серце. Збагачуючи реалізм досягненнями романтизму, освіченого абсолютизму, створюючи у своїй творчості сплав сатири і лірики, «аналізу дійсності й мрії про прекрасну людину та майбутнє країни», Гоголь підняв критичний реалізм на новий, вищий щабель порівняно зі своїми літературними попередниками.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до контрольної роботи за темою «Реалізм: творчість О. де Бальзака, М. В. Гоголя».

ДОДАТОК ДО УРОКУ 47

ФІНАЛ ПОВІСТІ М. В. ГОГОЛЯ «ШИНЕЛЬ»

Та хто міг би уявити, що це ще не все про Акакія Акакійовича, що судилося йому кілька днів прожити гучно по своїй смерті, ніби в нагороду за не помічене ніким життя? Але так трапилось, і бідна історія наша несподівано набуває фантастичного закінчення. По Петербургу раптом пішли чутки, що біля Калинкиного мосту і далеко подалі став появлятися ночами мрець в образі чиновника, що шукає якусь украдену шинель, і, під приводом украденої шинелі, здирає з усіх плечей, не зважаючи ні на чин, ні на звання, всякі шинелі: на котях, на бобрах, на ваті, єнотові, лисячі, ведмежі шуби, одно слово, всякого роду хутра й шкури, які тільки вигадали люди, щоб прикрити власну. Один з департаментських чиновників на власні очі бачив мерця і впізнав у ньому одразу Акакія Акакійовича; але це нагнало на нього такого страху, що він кинувся бігти скільки сили й через те не міг гаразд роздивитись, а бачив тільки, як той здаля посварився на нього пальцем. Звідусіль надходили безперестанку скарги, що спини й плечі, нехай би вже тільки титулярних, а то й тайних радників, зазнають справжньої простуди з причини частого здирання шинелі. В поліції видано було наказ спіймати мерця хоч би що, живого чи мертвого, і покарати його, для прикладу іншим, найнемилосерднішим способом, і його за малим було не спіймали. якраз будочник якогось кварталу в Кирюшкиному провулку схопив був уже зовсім мерця за комір на місці злочину, коли той намірився здерти фризіву шинель з якогось відставного музиканта, що свистів у свій час на флейті.

Схопивши його за комір, він викликав своїм криком двох товаришів, доручивши їм тримати його, а сам поліз на якусь хвилину за халяву, щоб добути звідти тавлінку з табакою, освіжити на якийсь час шість разів на віку примороженого носа свого; але табака, мабуть, була така, що її не міг витримати навіть і мрець. Не встиг будочник, затуливши пальцем свою праву ніздрю, потягти лівою півжмені, як мрець чхнув так сильно, що зовсім забризкав їм усім трьом очі. Поки вони піднесли кулаки протерти їх, і слід мерця пропав, так що вони й не знали навіть, чи був він справді в їх руках. Відтоді у будочників з'явився такий страх до мерців, що навіть побоювалися хапати й живих. І тільки здаля покрикували: «Гей, ти, рушай своєю дорогою!» — і мрець-чиновник почав з'являтися навіть за Калинким мостом, наганяючи великого страху на всіх полохливих людей. Та ми, однак, зовсім забули про одну значну особу, який, правду кажучи, мабуть, чи не був причиною фантастичного повороту, зрештою, зовсім правдивої історії.

Насамперед обов'язок справедливості вимагає сказати, що одна значна особа, незабаром по відході нещасного, рознесеного в пух Акакія Акакійовича, відчув щось ніби жаль. Почуття жалю було йому властиве; серце його знало чимало добрих порухів, дарма що чин дуже часто заважав їм виявлятися. Як тільки вийшов з кабінету приїжджий приятель, він навіть задумався про бідолашного Акакія Акакійовича, і з цього часу мало не щодня ввижався йому блідий Акакій Акакійович, що не витримав службового розпикання. Думка про нього такою мірою непокоїла його, що через тиждень він навіть послав до нього чиновника, щоб довідатись, що він і як, і чи не можна, справді, чим допомогти йому; і коли йому доповіли, що Акакій Акакійович нагло помер з гарячки, це його навіть вразило, він почув докори сумління і весь день був у поганому настрої. Щоб якось розважитись і забути про неприємне враження, вирядився він на вечірку до одного з приятелів своїх, де застав чимале товариство, а що найкраще, всі там були майже в однаковій чині, отож йому ніщо не могло заважати. Це мало надзвичайний вплив на душевний його стан. Він розходився, став приємним у розмові, чемним, одно слово, провів вечір дуже приємно. За вечерею випив він склянок зо дві шампанського — спосіб, що, як відомо, добре впливає щодо веселощів. Шампанське схилило його до всяких екстремностей, а саме: він надумався не їхати ще додому, а заїхати до однієї знайомої дами, Кароліни Іванівни, дами, здається, німецького походження, до якої він мав зовсім приятельські почуття. Треба сказати, що значна особа був уже чоловік немолодий, добрий сім'янин, поважний батько родини. Два сини, що з них один служив уже в канцелярії, і вродлива шістнадцятилітня дочка, з трохи вигнутим, але гарненьким носиком, приходили щодня поцілувати його руку, приказуючи: «Bonjour, papa!»¹ Дружина його, жінка ще свіжа й навіть зовсім непогана, давала йому спершу поцілувати свою руку і потім, перевернувши її на другий бік, цілувала його руку. Але значна особа цілковито, зрештою, задоволений домашніми родинними ніжностями, вважав за пристойне мати для дружніх стосунків приятельку в іншій частині міста. Ця приятелька була нічим не краща і не молодша за дружину його; але такі вже загадки бувають на світі, і розбиратись у них не наше діло. Отож, значна особа зійшов сходами, сів у сани і сказав кучерові: «До Кароліни Іванівни», — а сам, закутавшись дуже розкішно в теплу шинель, перебував у тому приємному стані, що кращого й не вигадеш для росіянина, тобто коли сам ні про що собі не думаєш, а тим часом думки самі впадають в голову, одна за одну приємніші, не завдаючи навіть клопоту ганятися за ними та шукати їх. Сповнений утіхи, він потроху пригадував усі веселі хвилини проведеного вечора, всі слова, що викликали сміх у невеличкому товаристві; багато з них він навіть повторював півголосом і вважав, що вони такі ж смішні, як і раніш, а тому й не дивно, що й сам посміхався від щирого серця. Зрідка заважав йому, проте, поривчастий вітер, що, вихопившись раптом, Бог знає звідки і не знати з якої причини, так і стьобав по обличчю, закидаючи його жменями снігу, здіблюючи, як парус, комір шинелі, або враз із надприродною силою накидаючи його на голову йому і завдаючи таким чином безнастанного клопоту з нього виборсуватись. Враз відчув значна особа, що його схопив хтось дуже міцно за комір. Обернувшись, він побачив чоловіка, невеликого на зріст, в старому, поношеному віцмундирі, і не без жаху впізнав у ньому Акакія Акакійовича. Обличчя в чиновника було бліде, як сніг, і мало вигляд зовсім як у мерця. Але жах значної особи переступив усі межі, коли він побачив, що рот мерця скривився і, дихнувши на

нього страшною домовиною, вимовив такі слова: «А! то ось ти, нарешті! нарешті, я тебе, той, впіймав за комір! твоя шинель мені й потрібна! не потурбувався про мою, та ще й вилаяв — віддавай же тепер свою!» Бідна значна особа мало не вмер. Хоч який він був крутий у канцелярії та взагалі перед нижчими, і хоч, поглянувши на самий мужній вигляд його та поставу, кожний говорив: «У, який характер!» — але тут він, подібно до багатьох, що мають богатирську зовнішність, відчув такий страх, що не без причини почав навіть побоюватись якого-небудь хворобливого випадку. Він сам навіть скинув мерщій з плечей шинель свою і крикнув кучерові не своїм голосом: «Гони щодуху додому!» Кучер, почувши голос, що підвищується звичайно в рішучі хвилини і навіть у супроводі дечого значно більше діючого, втягнув на всякий випадок свою голову в плечі, замахнувся батоном і помчав, як стріла. Хвилин щось за шість значна особа вже був біля ганку свого дому. блідий, переляканий і без шинелі, замість до Кароліни Іванівни, приїхав він додому, доплентався сяк-так до своєї кімнати і перебув ніч у такому великому розладі, що на другий день вранці за чаєм дочка сказала йому просто: «Ти сьогодні зовсім блідий, тату». Але тато мовчав і нікому й слова про те, що з ним трапилось, і де він був, і куди хотів їхати. Ця пригода справила на нього сильне враження. Він навіть не так часто почав говорити підлеглим: «Як ви смієте, чи розумієте ви, хто перед вами?»; а коли й говорив, то вже не раніш, як вислухавши спершу, про що мова. Та ще дивніше те, що відтоді зовсім перестав з'являтися чиновник-мрець; видно, генеральська шинель була зовсім до міри; принаймні вже ніде не чути було таких випадків, щоб здирали з кого шинель. А втім, багато невсипущих та клопітливих людей ніяк не хотіли заспокоїтись і говорили, що в далеких частинах міста все ще з'являвся чиновник-мрець. І справді, один коломенський будочник бачив на власні очі, як показався з-за одного будинку привид; але, будучи з природи своєї трохи безсилий, так що одного разу звичайний підсвинок, кинувшись із якогось приватного дому, збив його з ніг, на превеликий сміх візників, що стояли навколо, з яких він постягав за таке глузування по одному шагу на табаку, отож будучи безсилим, він не насмілювався спинити його, а йшов собі за ним у темряві доти, аж поки привид кінець кінцем озирнувся і, спинившись, запитав: «Тобі чого хочеться?» — і показав такого кулака, якого і в живих не побачиш. Будочник сказав: «Нічого», — та й повернувся одразу ж назад. Привид, проте, був уже куди вищий на зріст, носив превеликі вуса і, попрямувавши, як здавалось, до Обухового мосту, зник зовсім у нічній темряві.

¹Добрий день, тату! (фр.)

УРОК 48 КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 4 ЗА ТЕМОЮ «РЕАЛІЗМ: ТВОРЧІСТЬ О. ДЕ БАЛЬЗАКА, М. В. ГОГОЛЯ»

Мета (формувані компетентності): предметні (розуміння значення ролі О. де Бальзака й М. В. Гоголя у розвитку та втіленні реалізму й романтизму; уміння характеризувати вивчені твори письменників як вершинні здобутки світової літератури; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; наполегливість; прагнення самовдосконалення); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність; критичне й аналітичне мислення; уміння систематизувати й узагальнювати; навички аналізу художніх творів; комунікативні: навички спілкування в колективі; уміння толерантно висловлювати свою думку й оцінні твердження; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: вміння виокремлювати головне та художні деталі; загальнокультурні: естетичний смак; вишукані читацькі вподобання; світогляд).

Тип уроку: урок контролю та корекції знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: реалізм, романтизм, повість, комедія, тематика, жанр, композиція, сюжет, ідея, художній образ, художні засоби, традиції, новаторство, засоби комічного.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, живопис, музика, етика, естетика.

Обладнання: картки із завданнями (2 варіанти).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Учитель. У XIX ст. реалізм як літературний напрям дедалі більше завойовує позиції в європейській літературі, але ще сильними залишаються романтичні мотиви. Перед нами — галерея вічних образів: скнари та філософа Гобсека, «маленької людини» Акакія Акакійовича, «значної людини», шахраюватого Хлестакова, чиновників, державних службовців різного рангу. Чому вони вічні — поміркуємо під час контрольної роботи.

III. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Інструктаж щодо виконання контрольної роботи

2. Виконання контрольної роботи I варіант

Початковий і середній рівні (кожна правильна відповідь — 1 бал, усього — 6 балів)

1. Літературний напрям, у якому одними з основних ознак є типовість образів і ситуацій, дослідження життя суспільства, психологізм — це:

а) романтизм;

б) реалізм;

в) класицизм;

г) бароко.

2. Сюжетно-композиційною особливістю твору «Гобсек» О. де Бальзака є:

а) численні екскурси в минуле;

б) щоденникові записи головного героя;

в) «розповідь у розповіді»;

г) листи героїв, описи їхніх снів.

3. Чиновники повітового містечка вважали Хлестакова з комедії М. В. Гоголя «ревізор» справжнім ревізором, тому що:

а) їх попередили, що ревізор приїде таємно;

б) він мав дуже значний і пихатий вигляд;

в) хтось бачив його в одному з департаментів столиці;

г) він назвався інспектором, щоб отримати знижки в готелі.

4. Чиновники охоче давали Хлестакову хабарі як гроші в борг, тому що:

- а) він викликав довіру;
- б) вони боялися викриття своїх гріхів;
- в) хотіли підставити городничого;
- г) вони були милосердними й довірливими від природи.

5. Молоді чиновники департаменту, де служив Акакій Акакійович Башмачкін, у повісті М. В. Гоголя «Шинель» так ставилися до головного героя:

- а) знущалися з нього та кепкували над ним;
- б) поважали за старанність у роботі;
- в) байдуже, не помічали;
- г) підлещувалися, щоб виконував за них роботу.

6. Гоголь звернувся в реалістичному творі до фантастики, тому що:

- а) бажав написати свій перший фантастичний твір;
- б) це характерна ознака романтизму, прихильником якого був Гоголь;
- в) не мав на меті придумувати хоч якесь реалістичне закінчення;
- г) хотів відновити справедливість, присоромити людей.

Достатній рівень (3 бали)

7. Назвіть ознаки романтизму у творах М. В. Гоголя, наведіть приклади.

Високий рівень (3 бали)

8. Виконайте одне із завдань (за вибором):

- а) порівняйте особливості втілення теми грошей та їхнього згубного впливу на людину й суспільство у творах О. де Бальзака та М. В. Гоголя;
- б) продовжте історію Хлестакова.

II варіант

Початковий і середній рівні (кожна правильна відповідь — 1 бал, усього — 6 балів)

1. літературний напрям, у якому одними з основних ознак є аналітизм, розкриття впливу соціального середовища на людину, — це:

- а) романтизм;
- б) реалізм;

в) класицизм;

г) сентименталізм.

2. Головний твір життя О. де Бальзака, епопея називається:

а) «Людська комедія»;

б) «божественна комедія»;

в) «Етюди про звичаї»;

г) «Сцени з провінційного життя».

3. Обман Хлестакова з комедії М. Гоголя «ревізор» розкрився, тому що:

а) його видав слуга Осип;

б) він сам випадково обмовився;

в) перехопили та прочитали його листа;

г) справжній ревізор викрив його обман.

4. Кульмінацією в комедії М. В. Гоголя «ревізор» є:

а) повідомлення, що їде ревізор;

б) «парад» прохачів і скаржників;

в) брехня Хлестакова про його високе становище в Петербурзі;

г) пропозиція Хлестакова дочці городничого.

5. Герой повісті М. В. Гоголя «Шинель» Башмачкін вирішив пошити нову шинель, тому що:

а) таку умову висунуло нове начальство;

б) захотів здатися багатшим, ніж є насправді;

в) стара шинель зовсім зносилася;

г) чепурився, тому що шукав собі наречену.

6. «Значна людина» так суворо поставилася до прохання Башмачкіна, героя повісті М. В. Гоголя «Шинель», тому що:

а) генералові не сподобалася зовнішність відвідувача, його сміливий погляд;

б) Башмачкін прийшов без попередження, без рекомендації;

в) чиновник знав Акакія Акакійовича як поганого виконавця;

г) генерал так поведився з усіма підлеглими.

Достатній рівень (3 бали)

7. Назвіть ознаки романтизму у повісті О. де Бальзака «Гобсек», наведіть приклади.

Високий рівень (3 бали)

8. Виконайте одне із завдань (за вибором):

а) порівняйте особливості втілення образів «маленької людини» у творах світової літератури;

б) продовжте історії Дервіля та Фанні Мальво (або Камілли й Ернеста де Ресто).

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Рефлексія

ï Виконувати які завдання вам було найскладніше?

ï Які завдання виявилися найлегшими?

ï Що здалося неактуальним?

ï Які завдання змусили серйозно замислитися?

ï Чи збагатилися ви новими думками, ідеями в процесі обмірковування та виконання контрольної роботи? якими саме?

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Індивідуальне: підготувати повідомлення про представників нової драми, життєвий і творчий шлях Г. Ібсена.

**Тема: «СТАРА» І «НОВА» ДРАМА. ЗМІНИ У ДРАМАТУРГІЇ
ПОРУБІЖЖЯ ХІХ-ХХ СТ. РОЛЬ ГЕНРІКА ІБСЕНА В РОЗВИТКУ
СВІТОВОЇ ДРАМАТУРГІЇ, ЙОГО НОВАТОРСТВО. «ЛЯЛЬКОВИЙ ДІМ»
Г. ІБСЕНА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДРАМА**

Мета (формувати компетентності): предметні (розуміння сутності «нової» драми та її відмінності від «старої»); уміння визначати роль Г. Ібсена в розвитку світової драматургії, його новаторство; знання тематики й сюжету п'єси «Ляльковий дім»; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно- мистецьких явищ; комунікативні: навички роботи в парі та в колективі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: навички роботи з підручником і вміння критично оцінювати теоретичний матеріал; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: традиції, новаторство, драматичний твір, тематика, сюжет, біографія.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, психологія.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АНАЛІЗ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. З другої половини ХІХ ст. драматурги шукали нових форм мистецтва, прагнули наблизити драму до сучасності, приділити більше уваги внутрішньому світу людини. Якщо в старому театрі зображали трагедію окремої людини, то оновлена драма розкриває загальну трагедію життя людства й дістає назву нова драматургія. Генрік Ібсен так визначав мету будь-якої драми: «П'єса не завершується навіть падінням завіси після п'ятої дії — справжній фінал перебуває поза її межами; поет позначив напрям, у якому доводиться шукати цей фінал, після цього — наша справа, справа кожного читача чи глядача самому дійти до цього фіналу шляхом особистої творчості». У центрі уваги «нової» драми кінця ХІХ — початку ХХ ст. постала особистість з її переживаннями та почуттями. Нові драматурги не мали на меті точно зобразити певні події, їхні твори — своєрідна метафора життя особистості (насамперед внутрішнього) та світу. Про «нову» та «стару» драму, їхніх кращих представників у літературі поговоримо сьогодні на уроці.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Міні-лекція вчителя

— У драматургії остання третина ХІХ ст. позначена пошуком нових форм зображення дійсності засобами мистецтва. Цей процес сприяв виникненню «нової» драми.

Безумовно, усі представники «нової» драматургії — а це Г. Ібсен, Б. Шоу, А. П. Чехов, М. Метерлінк, Ю. А. Стріндберг, Г. Й. Р. Гауптман, Е. Золя, В. К. Винниченко, Леся Українка, М. Г. Куліш та інші — йшли власними шляхами, їхні театральні естетика й поетика дуже різнилися. Але існувала ознака, яка їх об'єднувала: усі вони намагалися створити проблемний театр, мова, стилістика якого максимально наближали його до сучасного читача. У чому ж полягає різниця між «старою» драмою та «ною»?

«Нова» драма на зламі століть поставила в центрі уваги особистість, але не соціальну, а духовну, індивідуальність переживання й відчуття якої визначають загальну атмосферу епохи. Драматурги намагалися показати «трагедію життя», а не «трагедію в житті», закликали до осмислення глибинної суті дійсності, звільнення людського духу, пошуку гармонії. Театр став «інтелектуальним», «дискусійним». На першому плані опинився внутрішній конфлікт, а не зовнішня дія. У «новій» драмі помітні ознаки модернізму: символізму, імпресіонізму, неоромантизму та ін.

Засновником «нової» драми був норвежець Генрік Ібсен. Успіх його п'єс надихнув інших драматургів: Г. Й. Р. Гауптмана (Німеччина), Б. Шоу (Англія), Ю. А. Стріндберга (Швеція), М. Метерлінка (Бельгія), Е. Золя (Франція), А. П. Чехова (Росія).

Новим на сценах театрів був показ картин повсякденного життя, розкриття його злободенних соціальних і моральних проблем. Перед глядачами постали звичайні для них картини побуту банкірів, комерсантів, адвокатів і навіть робітників, злидарів. Автори порушували нові проблеми, наприклад жіноче питання. Посилився критичний, викривальний пафос п'єс.

Генрік Ібсен

Було переосмислено природу всіх елементів драматичного твору. Оскільки в житті сумне часто поєднується з комічним і навпаки, розвивається жанр трагікомедії. Замість любовних трикутників, таємниць, кримінальних злочинів (зовнішньої інтриги), у центрі уваги — ідейні конфлікти (Б. Шоу), внутрішня прихована інтрига (М. Метерлінк), складна гра підтекстів (А. П. Чехов).

Герої мають суперечливі характери: інколи складно визначити, хто з них головний персонаж (як, наприклад, у Чехова). Дійові особи розмовляють сучасною літературною мовою, використовуючи побутову та жаргонну лексику. П'єси більше не мають зрозумілого, завершеного закінчення: читачеві й глядачеві пропонується відкритий проблемний фінал — запрошення до дискусії, роздумів і власних висновків.

«Нова» драма стала одним із найцікавіших загальноєвропейських явищ, яке зробило вагомий внесок у справу гуманізації суспільства.

2. Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

1) Літературознавча робота

1-й учень. На порубіжжі XIX-XX ст. драма зазнала значних зрушень у творчості Антона Павловича Чехова. У п'єсах російського драматурга показано загальну драму суспільства, герої конфліктують не один з одним, а з трагічною повсякденністю. Автор надає перевагу внутрішнім конфліктам, які зумовлюють розвиток ліричного сюжету. Переживання, настрої персонажів виходять на перший план, тому драматургію Чехова називають лірико-психологічною. Лірико-психологічна драма — це драма, центром уваги є не подія, а переживання, настрої героїв, які вступають у конфлікт із трагічною повсякденністю. Найвідоміші драматичні твори — «Три сестри», «Вишневий сад», «Чайка», «Дядя Ваня».

2-й учень. Новаторським явищем у західноєвропейській драматургії межі століть була творчість бельгійця Моріса Метерлінка. Теоретик і творець символістської драми Метерлінк у кращих своїх п'єсах створив особливий символістський «театр мовчання». За Метерлінком, душа драми — це врочистий і безупинний діалог людини та її долі, а таке спілкування може відбуватися лиш у мовчанні. Метерлінк відмовляється від реалістичного зображення дійсності, від подієвого ряду. Створені ним символічні образи дають змогу відобразити духовне життя людини. Символістська драма — це драма, у якій дійовими особами є символічні образи, що дають змогу відобразити духовне життя людини. Найвідоміші драматичні твори — «Синій Птах», «Заручення», «Монна Ванна», «Пелеас і Мелісанда», «Принцеса Мален», одноактні п'єси «Непрошена», «Сліпі».

3- й учень. Сюжет драми Олександра Олеся «По дорозі в Казку» подібний до п'єси «Бранд» Генріка Ібсена. Герой цієї драматичної поеми веде натовп крізь лісові хащі до чарівної омріяної країни — Казки. Не витримавши випробувань, знесилені люди закидають свого зверхника камінням і вертаються назад. Перед смертю герой дізнається, що він — на узліссі, з якого вже видно країну щастя — Казку... Але якщо в цій символічній поемі чарівна країна Казка таки існує насправді, то Бранд веде натовп до засніженої церкви, де на нього чатує смерть. Любов до людства взагалі важко поєднати з любов'ю до конкретної людини. Ідейний фанатизм безкінечно далекий від Бога, любові та милосердя.

4- й учень. Жанр філософської казки, що дуже далеко відходить від першоджерела, розробляє в українській літературі Леся Українка. П'єси Генріка Ібсена «Пер Гюнт» та її «Лісова пісня» мають спільну тему — тему зради самому собі і смерті як спокути за зраду. Образ Лукаша у Лесі Українки більш поетичний, ніж образ Пера Гюнта в Ібсена, але Лукаш теж зраджує і кохану Мавку (як Гюнт зрадив Сольвейг), і свою безсмертну творчу душу заради спокуси матеріальних благ, побутових зручностей. «А тільки — смутно, що не можеш ти / своїм життям до себе дорівнятись», — пророчо каже Лукашеві Мавка. Сам образ Мавки, що символізує вірне кохання, багато в чому нагадує образ Ібсенової Сольвейг. Наприкінці драми-феєрії Мавка, як і Сольвейг, залишається єдиним свідком людської особистості Лукаша, перетвореного на вовкулаку. Саме її заступництво рятує Лукаша. Споріднює обидві п'єси й те, що в них діє багато міфологічних персонажів. І ще одна подібність є між двома літературними шедеврами: вони обидва надихнули композиторів на створення прекрасних музичних творів. Балет Михайла Скорульського «Лісова пісня» та опера Едварда Гріга «Пер Гюнт» стали явищами світової музичної культури.

2) Ознайомлення із життєвим і творчим шляхом письменника

5- й учень. Коли 1825 року батько Генріка Ібсена, купець Кнут Ібсен, одружився з подругою свого дитинства Маріхен Альтенбург, портове купецьке містечко Шиен нараховувало усього три тисячі мешканців. АЛЕ в усій Норвегії тієї пори було не більше мільйона жителів, із них — лише десята частина городян. Прибережне містечко Шиен існувало за рахунок експорту лісу до Англії, суднобудування, торгівлі, вітрильного флоту, як і вся Норвегія, країна гір та моря, сильних та мужніх людей. Вони не зазнали кріпацтва, що й обумовило прийняття 1814 р. найдемократичнішої в Європі Конституції. АЛЕ країна не була незалежною: спочатку підпорядковувалася Данії (згадаймо, як шекспірівський персонаж із «Гамлета», норвезький принц Фортінбрас, просить дозволу в данського короля пройти його територією), згодом — Швеції. І лише 1905 р. боротьба Норвегії за незалежність завершилася перемогою. Населення країни розмовляло багатьма діалектами, офіційною мовою була данська (близька до норвезької), норвезьку данці вважали мовою неосвічених людей. Тому перед норвезькою інтелігенцією ХІХ ст. постало завдання створити єдину національну мову.

У другій половині ХІХ ст. було створено літературну мову, що поєднувала елементи норвезької та данської. Інша група письменників боролася за норвезьку розмовну мову. Зрештою офіційною мовою незалежної Норвегії стала новонорвезька мова.

6- й учень. Хоча норвезький літературний Олімп мав талановитих романістів, проте не роману, а норвезькій драмі судилося здобути світове визнання. Це століття стало золотим для норвезької культури. Слава видатних норвежців ХІХ ст. сягнула далеко за межі рідної країни. Це — Генрік Йохан Ібсен (1828-1906), Б'єрнстєрне Мартініус Б'єрнсон (1832-1910), Кнут Гамсун (1859-1952).

Тематика п'єс Генріка Ібсена не обмежувалася лише національними питаннями. Норвезький драматург писав про те, що турбувало інтелігенцію Європи наприкінці ХІХ ст. Його п'єси обговорювали і на сторінках різномовної преси, і в літературних вітальнях багатьох країн, де не знали норвезької. Вистави за його п'єсами «Ляльковий дім», «Пер Гюнт», «Примари» ставали значущими подіями найславетніших театрів світу. Глядачі ставилися до художніх персонажів Ібсена як до реальних людей, тож не дивно, що через багато років після смерті драматурга з'явилося продовження «лялькового дому», де головна героїня Нора проживала вже інше життя...

У заможній родині Ібсенів усі чоловіки були комерсантами та шкіперами, які возили до Англії ліс. Ібсени належали до купецької аристократії, переконаної, що важливіше набути практичного життєвого досвіду, ніж вивчити грецьку та латинську мови. Тож дітей змалку спрямовували на засвоєння комерційних знань і навичок. У єдиній в Шиєні школі навчали найнеобхіднішого — читання, письма, лічби та Закону Божого. Решту діти опановували в школі життя.

7- й учень. «Я народився в будинку, що стояв на ринковому майдані й називався будинком Стокмана,— згадував письменник.— Він розташовувався перед церквою з високою папертю і великою дзвіницею. Праворуч від церкви стояв міський ганебний стовп, а ліворуч — будинок, у якому було розміщено залу міської ради, арестантські камери й палати для божевільних. З четвертого боку майдану містилися класична гімназія та міська школа. Сама ж церква височіла посередині відкритого майдану. Таким був краєвид, що вперше відкрився моїм очам. Лише будівлі; ані клаптика зелені; ані натяку на привілля сільського ландшафту. Окрім того, простір, затиснутий у цьому чотирикутнику з каменю та дерева, цілодобово сповнювався гуркотом та шумом від Монастирського та інших водоспадів, а вдень, тобто з ранку до вечора, гуркіт цей перебивався чимсь схожим на стогнуче, хрипке чи верескливе жіноче лементування. Це працювали на водоспадах сотні лісопилень. читаючи пізніше про гільйотину, я завжди згадував оті лісопилні».

Ці спогади засвідчують, як важкі обставини формували суворий, самозаглиблений, відлюдкуватий характер хлопця. З усіх братів та сестер Генрік був близьким лише з сестрою Хедвіг. Молодші Ібсени захопилися ідеями релігійного відродження і стали сектантами, яким заборонялося читати літературні твори. Брат Ібсена вже після смерті Генріка зізнався, що майже нічого не читав із творів свого геніального брата. Дослідники творчості митця, неспроможні пояснити, звідки в родині купців та шкіперів з'явився письменник, висунули гіпотезу, нібито батьком Ібсена був поет, який віршував телемаркською мовою. Достовірнішим видається припущення, що батьки Ібсена були людьми художньо обдарованими, але їхній спосіб життя не сприяв розвитку творчих здібностей.

8- й учень. Наприкінці 1830-х рр. на ринку торгівлі лісом сталася криза, і батько Ібсена збанкрутів. Добробут родини похитнувся, подружжя Ібсенів розлучилося. Усе це посилювало трагічне світосприйняття мовчазного, схильного до рефлексії підлітка.

Можливо, драматичність сімейних стосунків героїв усіх п'єс Генріка Ібсена пояснюється власним сумним досвідом...

Цей самотній підліток мріяв про фах лікаря. Тому після конфірмації (церковного обряду повноліття) п'ятнадцятирічний хлопець рушає у Грімстад і стає помічником аптекаря. Оскільки платня в Генріка була невеличкою, а батьки йому не допомагали, майбутній митець дуже бідував. Він не мав ні окремої кімнати, ні зимового одягу, ні пристойного взуття. Обіду в будинку аптекаря часто не було навіть під Різдво. Становище Ібсена поліпшилося лише через чотири роки, з появою нового власника аптеки, який підвищив юнакові платню й надав окрему кімнату. Генрік дістав змогу багато читати, займатися самоосвітою. Незабаром він познайомився з молодими людьми, які поділяли його погляди, і замкнений юнак змінився на краще: він бував веселим, інколи збирав друзів у себе. Молодь потяглася до інтелектуального товариства, де точилися дискусії з серйозних питань. Ібсен увійшов до світського товариства, почав брати уроки латини та грецької, деякі науки вивчав самостійно. Згодом почав писати вірші, створив свою першу драму «Катіліна», де з'явилася головна для п'єс Ібсена тема — бунт сильної самотньої особистості. З маленького похмурого дивака за аптекарським прилавком Ібсен перетворився на письменника-початківця і вирішив переїхати до Крістіанії (колишня назва норвезької столиці Осло), щоб здобути вищу освіту. Спочатку Генрік відвідував так звану «фабрику студентів» Хольмберга, щоб здобути атестат зрілості. Зарахування до університету відбувалося за результатами шкільних випускних іспитів. Ібсен із багатьох предметів мав посередні оцінки, адже не отримав належних знань у дитинстві, тож до університету не потрапив. Зате, склавши іспити, він увійшов до Студентського товариства — духовної еліти норвезької молоді.

9-й учень. Ібсен відчув себе справжнім драматургом, коли інсценізували його п'єсу «Нормани», нині більше відому під назвою «Богатирський курган». Хоча виставу не можна вважати успішною, але вона започаткувала сценічне життя п'єс Ібсена. якийсь час Генрік та його друг випускали газету, брали участь у робітничому русі, зрештою розгромленому урядом.

Саме в цей час на батьківщину, до рідного Бергена, повернувся уславлений скрипаль Уле Булль. Він висунув ідею створення національного норвезького театру, адже на сцені єдиного професійного театру країни, у Крістіанії, грали данські актори. Уле Булль створив першу театральну школу, на основі якої і виник Бергенський національний театр. Посаду драматурга Уле Булль запропонував Ібсену. Із 1852 р., створюючи репертуар для театру, Ібсен водночас працював другим режисером, який відповідав за мізансцени і реквізит. Крім того, йому доводилося обчислювати всю театральну бухгалтерію. Зрештою Ібсена призначили керівником театру. Одна з поставлених ним п'єс провалилася. іншу драматург побудував за мотивами народної творчості, тож вона мала глядацький успіх.

Тим часом боротьба за «норвегізацію» театру розпочалася і в столиці. Діячі норвезької культури мріяли про культурницьку самостійність від данського впливу. Вони прагнули відродити давню норвезьку мову, поєднати національні традиції з новою норвезькою культурою. Вирішено було призначити керівником Норвезького театру норвежця за національністю. Найкращу кандидатуру виявили серед театральних діячів Бергена. Нею 1857 р. став Генрік Ібсен.

10-й учень. Тогочасне театральне життя Норвегії було досить незвичним для наших сучасників. Так, Ібсен був не лише директором Норвезького столичного театру, а й писав п'єси, виступав у пресі з рецензіями на вистави данського театру. Професії режисера, драматурга, директора театру і театального критика ще не були розділені. Надто мало норвежців мали сміливість присвятити своє життя мистецтву. Тому Ібсену доводилося працювати за кількох, щоб плекати самобутню національну культуру. Його історична хроніка «Боротьба за престол» також була пронизана пафосом національного об'єднання норвежців. Але сподівання Ібсена на швидке повернення норвезької культури до національних витоків, на створення театру як центру духовності народу не виправдалися. Це була справа довгих десятиріч, і зробити це він мав власним внеском у драматургію, так само, як і його колега й друг Б'єрнстєрне Б'єрнсон, котрий допоміг Ібсену отримати стипендію для закордонної поїздки.

У Римі Ібсен написав драматичну поему «Бранд» — першу п'єсу, що отримала світовий резонанс. Головний герой Бранд — молодий пастор, який працює у віддаленому куточку Північної Норвегії, на своїй батьківщині. Він обстоює високі моральні принципи, не визнає компромісів. Гасло цього максималіста: «Все або нічого». Бути самим собою — життєве кредо Бранда і самого драматурга, адже воно стає головною темою всіх наступних п'єс Ібсена.

Через два роки Ібсен пише п'єсу «Пер Гюнт», що здобула величезну популярність і була покладена на музику Едвардом Грігом. За кордоном він створив також драми «Підпори суспільства», «Ляльковий дім», «Привиди», «Ворог народу», «Дика качка», «Гедда Габлер» та ін. 1891 року Ібсен повернувся до Норвегії. Тут народжуються його п'єси «Будівничий Сольнес», «Маленький Ейольф», «Йон Габріель Бйоркман», «Коли ми, мертві, пробуджуємося...». Письменника не стало 1906 р.

11-й учень. У своїй творчості драматург розробляв різні теми: науки та прогресу, емансипації жінок і проблем спадковості, революції тощо. Ібсен пройшов школу романтизму і заклав основи «нової» драми. Він одним із перших почав створювати п'єси з глобальними сучасними проблемами, розкриваючи останні шляхом заглиблення у внутрішній світ героя. Ібсен виніс на сцену не тільки актуальні проблеми сучасності, а й забезпечив сучасний антураж: мову, одяг, поведінку. Герої Ібсена є провідниками певних ідей, тому його п'єси вважають аналітичними, інтелектуальними. Особливістю п'єс Ібсена є змішування жанрів (трагікомедія). На його погляд, сценічне дійство має бути максимально наближеним до життя, а тому в ньому повинні поєднуватись трагічне з комічним. П'єса не дає готових відповідей, має відкритий фінал, незавершену історію домислює глядач.

3. Складання опорного конспекту уроку (запис до зошитів)
й Ознайомтеся з варіантами періодизації творчості Г. Ібсена.

Найважливіше стисло занотуйте.

Періодизація творчості Г. Ібсена

Перший період (1848-1864)	Другий період (1865-1884)	Третій період (1885-1900)
Національно-романтичний. Увагу автора прикуто до проблеми боротьби Норвегії за незалежність, її героїчної минувшини: «Іванова ніч»	Реалістичний. Драматург зосереджує увагу на брехливій, подвійній моралі суспільства: «Бранд», «Пер Гюнт», «Ляльковий дім»	Психологічне осмислення життя. Герої Ібсена високоморальні, вони сповінують прекрасні ідеали: «Дика качка», «Жінка з моря»

Проблематика творів Г. Ібсена

1. Соціальна: «Стовпи суспільства», «Ляльковий дім», «Хвороблива уява», «Привиди», «Ворог народу», «Маразм старого чоловіка».

2. Конфлікт у душі людини: «Дика качка», «Росмерсхольм», «Жінка з моря», «Хроніка мого життя», «Злочин бабки Бейлі», «Гедда Габлер».

3. Глибини людського організму в певній експериментальній абстрагованості: «Будова мого серця», «Маленький Ейольф», «Йон Габріель Бйоркман» і драматичний епілог «Коли ми, мертві, пробуджуємося».

й За прослуханою міні-лекцією вчителя та повідомленнями однокласників складіть опорний конспект.

Очікувана відповідь

Ознаки «нової» драми

1. У центрі уваги — душевні переживання людини, морально-філософські проблеми епохи. Показ трагедії життя.

2. Конфлікт внутрішній — зіткнення персонажів із трагедією буття, зіткнення різних ідей, духовні суперечності героїв.

3. Герой — особистість, «духовний симптом» епохи.

4. Відтворення загальної атмосфери часу, духовних пошуків епохи, прагнення морального пробудження особистості й суспільства.

5. Глядач упізнає себе, долучається до внутрішньої дії, переживає й мислить разом із героями.

6. Умовність, узагальнюючий зміст.

7. Усі персонажі важливі, вони позбавлені однозначних характеристик.

8. Показ на сцені людей різних соціальних прошарків, демократизація мови.

9. Зникнення чіткого поділу драматичних творів на комедію, трагедію та драму, виникнення трагікомедії.

10. Відкритий фінал, який спонукає до роздумів, дискусій.

4. Слово вчителя

— В Україні про творчість Г. Ібсена писав І. Я. Франко (стаття «“Ворог народу” Г. Ібсена»; замітка до 70-річчя від дня народження письменника). Спираючись на вірш Ібсена «Сила спогаду», Каменяр написав «Школу поета (за Ібсеном)», одна з повістей Франка має Ібсенівську назву «Основи суспільності».

Творчість Ібсена характеризували Леся Українка (стаття «Європейська соціальна драма в кінці ХІХ ст.»), Н. І. Кобринська (стаття «Про “Нору” Ібсена», 1900). Драми Ібсена з успіхом ставлять на українській сцені з початку ХХ ст.

Окремі драматичні твори Ібсена переклали А. В. Крушельницький («Як ми, мертві, воскресемо»), М. Загірня («Ворог народу», «Примари», «Нора» та ін.), Н. Б. Грінченко («Гедда Габлер», «Жінка з моря» та ін.), Микола Голубець («Пер Гюнт»), а також М.-І. С. Грушевська, Юрій Кміт, Й. Г. Зорянчук, Вероніка Гладка, Д. Ю. Загул, О. М. Новицький, Л. Д. Дмитерко, П. і. Тернюк, О. Д. Сенюк, І. І. Стешенко та інші.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Евристична бесіда

Назвіть причини виникнення «нової» драми.

Якими були ознаки осучаснення драми на зламі століть? (Герої — звичайні люди; відкритий конфлікт — внутрішній; мова — сучасна; фінал — незавершений; проблеми — актуальні.)

Хто з драматургів представляв «нову» драму? Чи всі митці однаково ставилися до розв'язання художньої проблеми оновлення драматургії?

У чому полягає внесок Г. Ібсена у створення й розвиток національного норвезького театру?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

1. Завершальне слово вчителя

— «Нова» драма Порубіжжя XIX-XX ст. звернула увагу на особистість не як на типового представника соціального прошарку, а як на індивідуальність, духовне життя якої визначає загальну атмосферу епохи. Зовнішня дія поступилася місцем внутрішнім конфліктам. Зникає чіткий поділ драматичних творів на комедію, трагедію та драму. Героями драматичних творів стають люди різних соціальних прошарків, мова персонажів стає більш демократичною. Фінал зазвичай відкритий, є своєрідним запрошенням до дискусії.

2. Інтерактивний прийом «Мікрофон»

ü Продовжте речення: «Для мене драматичні твори, театр — це...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: уміти порівнювати «нову» й «стару» драми, розповідати про Г. Ібсена; прочитати дію першу п'єси «Ляльковий дім».

Творче: підготувати інсценовані діалоги першої дії цієї драми, повідомлення про історію її створення, прототипів її героїв.

УРОК 50 Г. ІБСЕН «ЛЯЛЬКОВИЙ ДІМ»: СЮЖЕТ, ОСОБЛИВОСТІ ДРАМАТИЧНОГО КОНФЛІКТУ Й РОЗВИТОК СЦЕНІЧНОЇ ДІЇ (ЗОВНІШНЬОЇ ТА ВНУТРІШНЬОЇ)

Мета (формувати компетентності): предметні (знання особливостей драматичного конфлікту та розвитку сценічної дії п'єси Г. Ібсена «Ляльковий дім»; уміння характеризувати цю драму як одну зі значущих у творчості письменника; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; творчі й артистичні здібності; високі моральні якості особистості); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; комунікативні: навички роботи в групі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: навички роботи із джерелами інформації; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: драма, прототип, діалог, репліка, ремарка, тематика, проблематика, сюжет.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, образотворче мистецтво.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Ще за життя Генріка Ібсена літературознавці визнали його драматургію новаторською та проголосили його творцем аналітичних п'єс, які відроджували традиції античної драматургії. Композиційні принципи драм Ібсена пов'язували з побудовою «Царя Едіпа» Софокла, де вся дія присвячена розкриттю таємниць — з'ясуванню подій, які колись сталися. Поступове наближення до розкриття таємниці створює сюжетне напруження ібсенівської п'єси, а остаточно її розкриття — розв'язку, яка визначає справжню передісторію головних персонажів і їхню подальшу долю. Про особливості сюжету п'єси Г. Ібсена «Ляльковий дім» говоритимемо сьогодні на уроці.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

Складіть порівняльну характеристику «старої» та «нової» драм.

Розкажіть про Г. Ібсена, визначивши основні його риси як людини і як митця.

Наскільки вас зацікавила перша дія п'єси Г. Ібсена «ляльковий дім»? Чи вона здалася вам актуальною?

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Інтерактивний прийом «Асоціативний куц»

Назва твору — це перше, на що ми звертаємо увагу. Складіть асоціативний куц (асоціограму) до назви твору Г. Ібсена «ляльковий дім».

Очікувана відповідь

Дім — помешкання; будівля; родина, що мешкає в ньому; міцний, великий, надійний, рідний, затишний, зручний.

Ляльковий дім — дім для ляльок: яскравий, несправжній, бутафорський, маленький, його легко зруйнувати.

2. Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

1-й учень. 1879 року Генрік Ібсен написав «Ляльковий дім». В основу драми Ібсен поклав реальну подію. Прототипом Нори стала норвезько-данська письменниця Лаура Кіллер (1849-1932). Під впливом п'єси Ібсена «Бранд» 19-річна дівчина написала книгу «Дочки Бранда», яка вийшла друком 1869 р. під псевдонімом. Із нею ознайомився драматург і порадив Лаурі займатися літературою. Між ними встановилися дружні взаємини.

2-й учень. Свого часу Лаура вийшла заміж з любові, але її чоловік, людина з хиткою нервовою системою, болісно сприймав нестачу грошей, тому дружина намагалася захистити його від матеріальних проблем і, коли він захворів, звернулася по допомогу до свого багатого батька, однак той відмовив. Тоді вона, потай від усіх, узяла позику в одному з норвезьких банків, а поручився за неї впливовий друг. Коли знову знадобилися гроші, Лаура взяла нову позику, але не змогла її повернути у визначений термін. У відчай жінка хотіла видати фальшивий вексель, але вчасно зупинилася. Згодом про це дізнався чоловік, який спочатку співчував Лаурі, а потім під впливом родини, друзів, громадської думки мешканців міста змінив своє ставлення до дружини та вимагав розлучення. Дітей у неї відібрали, а її визнали психічно хворою. Згодом на прохання чоловіка Лаура повернулася і до родини, і до літературної діяльності.

3-й учень. Історію цієї жінки дізналася Сюзанна, дружина Ібсена, і, мабуть, розповіла про неї чоловікові. Нора та її прототип мали багато спільного, але була й істотна відмінність: Нора сама пішла з сім'ї, сама протиставила себе суспільству — це її свідоме рішення. Головна тема п'єси — ставлення в суспільстві до жінки і її соціальний статус. Саме до цієї проблеми прагнув привернути увагу Ібсен. «Ляльковий дім» сьогодні багато хто сприймає як гімн фемінізму. Однак це не вся проблематика твору. Автор писав про свободу людини як особистості взагалі, його критика лунає не на адресу чоловіків, а, швидше, на адресу самого суспільства 1870-х рр.: мертві закони, застосовані настанови й норми буржуазного світу — ось що хотів викрити Ібсен.

3. Інсценування фрагмента літературного твору
(Учні інсценують фрагмент дії першої драми Г. Ібсена «Ляльковий дім» — див. додаток до цього уроку.)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Евристична бесіда

Назвіть деталі п'єси Г. Ібсена «Ляльковий дім», які свідчать про те, що Торвальд не довіряє дружині, обмежує її, вважає ледь не своєю іграшкою.

Як Нора намагається відстояти свою гідність?

Схарактеризуйте Нору як подругу.

Чому героїня вирішила відкрити свою таємницю Кристині?

На які жертви довелося піти Норі заради чоловіка?

Чому Нора не сказала Торвальдові про справжній стан речей, коли він одужав?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Інтерактивний прийом «займи позицію»

Оберіть одне із завершень речення: «Питання гендерної рівності в родині...». Свою думку обґрунтуйте.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: прочитати дію другу п'єси Г. Ібсена «Ляльковий дім»; уміти переказувати, коментувати основні епізоди, характеризувати героїв.

Індивідуальне (творче): підготувати повідомлення про фемінізм, інсценовані діалоги прочитаної частини драми.

ДОДАТОК ДО УРОКУ 50

ІНСЦЕНУВАННЯ ФРАГМЕНТА ДІЇ ПЕРШОЇ П'ЄСИ Г. ІБСЕНА «ЛЯЛЬКОВИЙ ДІМ»¹

Дійові особи

Нора.

Хел ьмер.

Фру Лінне.

Служниця Елена.

Посильний.

Лунає дзвінок. Чути, як відчиняють двері. Входить (ніби з передпокою), весело наспівуючи, Нора, у верхньому одязі, з пакунками, які вона складає праворуч на стіл. ліворуч (звідки ввійшла Нора) видно, як посильний передає служниці загорнуту ялинку і кошик.

Нора. Гарненько заховай ялинку, ЕЛЕНЕ. Діти не повинні бачити її раніше, ніж увечері, коли вона буде прикрашена. (До посильного, виймаючи портмоне.) Скільки?

Посильний. П'ятдесят ере!

Нора. Ось корона... Ні, залиште собі все.

Посильний вклоняється і йде. Нора зачинає уявні двері до передпокою, знімає верхній одяг, посміхається задоволено. Потім виймає з кишені торбинку з мигдалевим печивом і з'їдає кілька. Обережно йде до інших уявних дверей (що ведуть до кабінету чоловіка), прислухається.

Нора. Так, він удома. (Знову наспівує, йдучи до столу.)

Хельмер (з кабінету.) Що це, жайворонок заспівав?

Нора (розгортаючи пакунки). Саме він.

Хельмер. Білочка там вовтузиться?

Нора. Еге ж!

Хельмер. Коли ж білочка повернулась?

Нора. Щойно. (Ховає торбинку з печивом у кишеню і витирає губи.) Іди сюди, Торвальде, поглянь, чого я накупила.

Хельмер. Почекай, не заважай. (Зазирає до кімнати, тримаючи ручку.) Накупила, кажеш? Оце все?.. То, виявляється, пташка знову літала смітити грішми?

Нора. Знаєш, Торвальде, час нам нарешті трішки розгулятись. Адже це перше Різдво, коли у нас немає потреби так обмежувати себе.

Хельмер. Ну і розтринькувати також не можна.

Нора. Трішки можна! Правда? Ну трішечки! Ти ж тепер маєш велику платню і будеш заробляти багато-багато грошей.

¹ Тут і далі: цитати з п'єси Г. Ібсена «Ляльковий дім» наведено у перекладі О. М. Новицького.

Хельмер. Так, з нового року. Але видадуть мені платню тільки через три місяці.

Нора. Е! Можна позичити поки що.

Хельмер. Норо! (Підходить і жартома бере її за вухо.) І знову твоя легковажність. Ти уяви, сьогодні я позичу тисячу крон, ти потратиш їх на свята, а напередодні Нового року на мою голову звалиться черепиця з покрівлі — і все.

Нора (затулюючи йому рота рукою). Фу! Не говори таких бридких речей.

Хельмер. Ні, ти уяви подібний випадок — що тоді?

Нора. якби вже трапилось таке страшне, то для мене однаково — чи були б у мене борги, чи ні.

Хельмер. Ну а для людей, у яких би я позичив?

Нора. Для них? А хай їм! Це чужі!

Хельмер. Норо, Норо, ти єси жінщина! Але серйозно, Норо; ти знаєш мої погляди на це жодних боргів! Ніколи не позичати! На домашнє вогнище, засноване на позичках, на боргах, лягає якась некрасива тїнь залежності. Протримались же ми з тобою хоробрo до сьогоднішнього дня, то вже потерпимо іще трішки; вже недовго.

Нора (відходячи до грубки). Ну що ж, як хочеш, Торвальде.

Хельмер (за нею). Ну, ну, от пташка і опустила крилечка. Га? Білочка надулась. (Виймає портмоне.) Норо, як ти гадаєш, що в мене тут?

Нора (обертаючись, жваво). Гроші!

Хельмер. Ось тобі! (Подає їй кілька папірців.) Господи, хіба я не знаю, що в домі чимало витрат на свята!

Нора (раخуючи). Десять, двадцять, тридцять, сорок. Спасибі, спасибі тобі, Торвальде. Тепер мені надовго вистачить.

Хельмер. Та ти вже постарайся.

Нора. Так, так, неодмінно. Але ж іди сюди, я тобі покажу, чого я накупила. І як дешево! Поглянь, ось новий костюм для Івара і шабля. Ось коник і сурма для Боба. А ось лялька і лялькове ліжечко для Емми. Простенькі, та вона однаково їх швидко зламає. А тут на плаття і фартушки служницям. Старій Анні-Марії варто було б, звичайно, подарувати більше...

Хельмер. А в цьому пакеті що?

Нора (схоплюючись). Ні-ні, Торвальде! Цього тобі не можна бачити до вечора!

Хельмер. Ну-ну! А ти мені ось що скажи, маленька крутійко,— що ти для себе видивилась?

Нора. Е, мені зовсім нічого не треба.

Хельмер. Зрозуміло, треба! Назви ж мені тепер щось, чого тобі найбільше хотілося б.

Нора. їй-право, не треба. Або послухай, Торвальде.

Хельмер. Ну?

Нора (перебираючи гудзики його піджака і не дивлячись на нього). Якщо ти вже хочеш подарувати мені щось, то ти б... ти б...

Хельмер. Ну-ну, говори.

Нора (швидко). Ти б дав мені грішми, Торвальде. Скільки можеш. я потім, ближчими днями, і купила б собі на них що-небудь.

Хельмер. Ні, послухай, Норо...

Нора. Так-так! Зроби так, любий Торвальде! Прошу тебе! я б загорнула гроші в золотий папірець і повісила на ялинку. Хіба це не було б весело?

Хельмер. А як називають пташок, які завжди сміють грішми?

Нора. Знаю, знаю — марнотратницями. Але зробимо так, як я кажу, Торвальде. Тоді в мене буде час подумати, що мені особливо потрібне. Хіба це не розумно? Га?

Хельмер (посміхаючись). Звичайно, тобто якби ти й справді могла притримати ці гроші і таки купити на них що-небудь собі. А то й вони підуть на господарство, на різні дрібниці, і мені знову доведеться виймати гроші з гаманця.

Нора. Ах, Торвальде...

Хельмер. Тут сперечатись не доводиться, любонько моя! (Обнімає її.) Пташка мила, але витрачає страх скільки грошей. Просто неймовірно, як дорого обходиться чоловікові така пташечка.

Нора. Фу! Як можна так говорити! Я ж заощаджую, скільки можу.

Хельмер (весело). От уже правда істинна! Скільки можеш. Але ти зовсім не можеш.

Нора (наспівує і посміхається). Гм! Якби знав ти, скільки у нас, жайворонків і білочок, усяких витрат, Торвальде!

Хельмер. Ти маленька дивачка! Дві краплі води — твій батько. Тільки і клопочешся, як би роздобути грошей. А як добудеш — дивись, вони між пальцями і вислизнули, сама ніколи не знаєш, куди їх поділа. Ну що ж, доводиться приймати тебе такою, якою ти є. Це вже у крові в тебе. Так-так, це у тебе спадкове, Норо.

Нора. Ах, більше б мені успадкувати від батька його рис!

Хельмер. А мені б не хотілося, щоб ти була іншою, ніж ти є, мій любий жайвороночку! Та слухай, мені здається, ти. в тебе. як би це сказати? В тебе якийсь підозрілий вигляд сьогодні.

Нора. У мене?

Хельмер. Еге ж. Подивись-но мені просто в вічі.

Нора (дивиться на нього). Ну?

Хельмер (погрожуючи пальцем). Чи ласунка не погуляла трішки в місті?

Нора. Ні, що ти!

Хельмер. Ніби вже ласунка не забігала до кондитерської?

Нора. Та запевняю тебе, Торвальде...

Хельмер. І не покуштувала варення?

Нора. І не думала.

Хельмер. І не погризла мигдалевого печива?

Нора. Ах, Торвальде, запевняю ж тебе...

Хельмер. Ну-ну-ну! Звичайно, я просто жартую...

Нора (йдучи до столу, праворуч). Мені й на думку не спало б чинити тобі наперекір.

Хельмер. Знаю, знаю. Ти ж дала мені слово. (Підходячи до неї.) Ну, залиш при собі свої маленькі різдвяні секрети, моя дорога Норо. Вони, певно, стануть відомі сьогодні ж увечері, коли буде запалено ялинку.

Нора. Ти не забув запросити доктора Ранка?

Хельмер. Не запрошував. Та це й не потрібно. Само собою, він вечеряє у нас. А втім, я ще встигну йому нагадати: він зайде до обіду. Вино я замовив добре. Норо, ти не повіриш, як я радію сьогоднішньому вечору.

Нора. І я! А діти які будуть раді, Торвальде!

Хельмер. Ах, яка насолода відчувати, що ти домігся певного забезпеченого становища, що в тебе буде тепер солідний прибуток. Правда, приємно це відчувати?

Нора. О, чудесно!

Хельмер. А пам'ятаєш минуле Різдво? Ти цілих три тижні зачинялась у себе вечорами і до пізньої ночі все готувала квіти, якісь інші прикраси для ялинки, якими хотіла всіх нас здивувати. У-у, нуднішого часу я не пам'ятаю.

Нора. А я зовсім не нудьгувала.

Хельмер (з посмішкою). А що вийшло з того, Норо?

Нора. Ти знову будеш мене дратувати цим? Що ж я могла вдіяти, коли кішка залізла і все пошматувала!

Хельмер. Ну, зрозуміло, нічого не могла вдіяти, моя бідолашечко. Ти від усієї душі хотіла нас усіх порадувати, і в цьому вся суть. Та добре все-таки, що ці важкі часи минули.

Нора. Так, просто чудесно!

Хельмер. Не треба більше ні мені сидіти самому і нудьгувати, ні тобі псувати свої милі, славні оченята, ніжні ручки.

Нора (плескаючи в долоні). Чи не правда, Торвальде, не треба більше? Ах, як чудесно, як це радісно чути! (Бере його під руку.) Тепер я розповім тобі, як я мрію влаштуватися, Торвальде. Ось, як тільки свята скінчаться...

Чути дзвінок.

Нора. Ах, дзвонять! (Прибирає трохи в кімнаті.) Мабуть, хтось до нас. Прикро.

Хельмер. Якщо гість,— мене немає вдома, пам'ятай.

Служниця (у дверях ліворуч). Пані, там незнайома дама.

Нора. То запроси сюди.

Служниця (до Хельмера.) І доктор.

Хельмер. Прямо до мене пройшов?

Служниця. Так-так.

Хельмер іде праворуч (ніби повертається до кабінету). Служниця вводить одягнену по-дорожньому Фру Лінне і виходить ліворуч (ніби зачиняє двері передпокою).

Фру Лінне (ніяково, запинаючись). Здрастуй, Норо.

Нора (невпевнено). Здрастуйте...

Фру Лінне. Ти, мабуть, не впізнаєш мене?

Нора. Ні, не знаю... Так, здається. (Поривчасто.) Як! Кристина. Невже це ти?

Фру Лінне. Я.

Нора. Кристино! А я не впізнала тебе відразу! Та й як можна. (Стиха.) Як ти змінилась, Кристино!

Фру Лінне. Ще б пак. За дев'ять-десять довгих років.

Нора. Невже ми так давно не бачились? Так, так воно і є. Ах, останні вісім років — от щасливий був час!.. То ти приїхала сюди до нас у місто? Рушила у таку довгу дорогу взимку! Хоробра!

Фру Лінне. Я тільки сьогодні приїхала, вранішнім пароплавом.

Нора. Щоб повеселитись у свято, звичайно. Ах, як славно! Ну й будемо ж веселитись! Ти ж роздягнись. Тобі не холодно? (Допомагає їй.) Ось так. Тепер сядемо зручніше, біля грубки. Ні, ти в крісло! А я в качалку! (Бере її за руку.) Ну ось, тепер знов у тебе обличчя таке, як раніше. Це лише в першу хвилину. Хоча все ж ти трохи зблідла, Кристино, і, здається, трохи схудла.

Фру Лінне. І дуже, дуже постаріла, Норо.

Нора. Здається, трішки, ледь-ледь, зовсім трішки. (Раптом зупиняється і починає серйозним тоном.) Але яка ж я пустиголова — сиджу тут, базікаю! Люба, дорога Кристино, вибач мені!

Фру Лінне. У чому справа, Норо?

Нора (тихо). Бідна Кристино, ти ж стала вдовою.

Фру Лінне. Три роки тому.

Нора. Так, я знаю. я читала в газетах. Ах, Кристино, повір, я стільки разів збиралася написати тобі в той час, та все відкладала, все щось заважало.

Фру Лінне. Люба Норо, я добре розумію.

Нора. Ні, це було огидно з мого боку, Кристино. АХ ти, бідолашна, скільки ти, мабуть, втерпіла. І він не залишив тобі жодних коштів?

Фру Лінне. жодних.

Нора. Ні дітей?

Фру Лінне. Ні дітей.

Нора. Значить, нічого?

Фру Лінне. Нічого. Навіть горя й жалю, чим можна було б жити пам'ять.

Нора (недовіжливо дивлячись на неї). А як же це може бути, Кристино?

Фру Лінне (гірко посміхаючись, глядячи Нору по голові). Інколи буває, Норо.

Нора. Значить, сама-самісінька. як це, мабуть, надзвичайно важко. А у мене троє чудових дітей. Зараз ти їх не побачиш, вони гуляють з нянею. Але ти неодмінно розкажи мені про все...

Фру Лінне. Ні-ні-ні, розповідай краще ти.

Нора. Ні, спочатку ти. Сьогодні я не хочу бути егоїсткою. Хочу думати тільки про твої справи. Та одне я все ж таки повинна сказати тобі. Знаєш, яке щастя звалилось на нас у ці дні?

Фру Лінне. Ні. Яке?

Нора. Уяви, чоловік став директором акціонерного банку!

Фру Лінне. Твій чоловік? От удача!..

Нора. Неймовірна! Адвокатура — це такий непевний хліб, особливо якщо хочеш братися тільки за найчистіші, хороші справи. А Торвальд, звичайно, за інші ніколи не брався, і я, зрозуміло, цілком з ним згодна. Ах, ти розумієш, які ми раді. Він обійматиме посаду з нового року і одержуватиме велику платню і добрі проценти. Тоді ми зможемо жити зовсім по-іншому, ніж досі жили, — так, як нам подобається. Ах, Кристино, мені так легко стало на серці, я така щаслива! Адже це чудесно — мати багато-багато грошей і не знати ні злигоднів, ні клопоту. Правда?

Фру Лінне. Так, у кожному разі, повинно бути чудесно — мати все потрібне.

Нора. Ні, не тільки потрібне, а й багато-багато грошей.

Фру Лінне (усміхаючись). Норо, Норо! Ти й досі не стала благородумнішою? У школі ти була великою марнотратницею.

Нора (тихо посміхаючись). Торвальд і тепер мене так називає. (Погрожуючи пальцем.) Однак, «Нора, Нора» не така вже й божевільна, як ви вважаєте... Нам, їй-право, не так жилося, щоб я могла марнотратити. Нам обом доводилось працювати!

Фру Лінне. І тобі?

Нора. Звичайно, різні там дрібниці з шитва, в'язання, вишивання і тому подібне. (Мимохідь.) І ще дещо. Адже ти знаєш, що Торвальд залишив службу в міністерстві, коли ми одружились? Не було жодних видів на нову посаду, а заробляти треба було більше, ніж раніше. Ну, перший рік він працював понад силу. Просто жахливо, йому доводилося брати усякі додаткові роботи — ти розумієш — і працювати з ранку до вечора. Ну, не витримав, захворів, лежав при смерті, і лікарі сказали, що треба відрядити його на південь.

Фру Лінне. Ви й пробули тоді весь рік в Італії?

Нора. Еге ж. А нелегко було нам рушити з місця, повір. Івар тоді щойно народився. Та їхати все-таки було необхідно. Ах, яка це була чудесна, дивна поїздка! І Торвальда було врятовано. Але скільки грошей пішло — жах, Кристино!

Фру Лінне. Можу собі уявити.

Нора. Тисячу двісті талерів. Чотири тисячі вісімсот крон. Великі гроші.

Фру Лінне. Так, але у будь-якому разі велике щастя, якщо є де взяти їх у такий час.

Нора. Скажу тобі, ми одержали їх від батька.

Фру Лінне. А, так. Адже, здається, батько твій саме тоді й помер.

Нора. Так, саме тоді. І, подумай, я не могла поїхати і доглянути його. Я з дня на день чекала малого Івара. І крім того, у мене на руках був мій бідний Торвальд, мало не при смерті. Любий, дорогий тато! Так і не довелося мені більше побачитися з ним, Кристино. Це найтяжче горе, якого я зазнала заміжною.

Фру Лінне. Я знаю, ти дуже любила батька. То, значить, після цього ви рушили до Італії?

Нора. Так. Адже гроші у нас були, а лікарі радили. Ми й поїхали за місяць.

Фру Лінне. І чоловік твій повернувся цілком здоровий?

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У ДРАМАТУРГІЇ НА МЕЖІ ХІХ-ХХ СТ.

УРОК 51 Г. ІБСЕН «ЛЯЛЬКОВИЙ ДІМ»: ОБРАЗНА СИСТЕМА П'ЄСИ

Мета (формування компетентності): предметні (знання системи образів драми Г. Ібсена «Ляльковий дім»; вміння визначати роль і значення кожного з героїв твору для розкриття його теми й ідеї; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички ідейно-художнього аналізу літературних творів; шанобливе ставлення до родинних цінностей, людської гідності); ключові (вміння вчитися: активну пізнавальну діяльність і критичне мислення; комунікативні: навички спілкування в колективі; навички роботи в групі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: вміння визначати головне та роль деталі в тексті; навички роботи з книгою; загальнокультурні: естетичний смак; вишукані читацькі вподобання; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: система образів, головні та другорядні герої, художні засоби.

Міжпредметні зв'язки: психологія, етика, образотворче мистецтво.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Сьогодні ми знову звертаємося до драми Г. Ібсена «Ляльковий дім». На перший погляд, головну увагу письменник зосередив на проблемі прав жінки, але побудова драми, система образів переконливо довели, що доля головної героїні відбила глибинні протиріччя сучасного драматургові суспільства. У цій п'єсі Ібсен заклав підвалини реалістичної соціально-психологічної драми. Пересічне, міщанське благополуччя родини адвоката Хельмера скінчилося у найнещасніший спосіб, оголивши брехливість моралі,

існуючих у родині норм життя та проголошеної святості шлюбу. На початку драми автор відтворив життя-гру головних героїв та їхнє зовнішнє благополуччя, яке було лише оманю. Конфлікт, що розвинув дію п'єси, виник давно, але до певного часу герої його не усвідомлювали. Цей конфлікт було викрито разом із таємницею головної героїні — Нори. Як далі розвиватимуться події цієї драми — з'ясуватимемо сьогодні.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

Робота з текстом літературного твору

ü Перекажіть другу дію драми Г. Ібсена «Ляльковий дім».

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

Аналіз образів літературного твору (робота в групах)

Схарактеризуйте героїв п'єси Г. Ібсена «ляльковий дім» у групах: 1-ша група — Нору, 2-га група — Торвальда Хельмера, 3-тя група — Кrogстада, фру Лінне, доктора Ранка, 4-та група — взаємини між головною героїнею та другорядними персонажами.

Очікувані відповіді

1- ша група

Нора, на перший погляд, здавалася легковажною і несерйозною жінкою. Вона щебетала і співала, насолоджуючись життям і коханням свого чоловіка Торвальда, тією затишною гармонією, яку вона створила у власній оселі. Проте ми дізналися про таємницю жінки: вісім років змушена потай від чоловіка сплачувати великий борг, економлячи на собі та не втрачаючи при цьому природної життєрадісності й чарівної жіночності. На таке могла бути здатна лише сильна та вольова жінка, яка по-справжньому кохала та захищала свою любов. Тому стало зрозумілим, що Нора не така вже й проста, якою видалася спочатку.

2- га група

Цитатна характеристика Торвальда Хельмера

Риси характеру, принципи	Тези, цитати
Бездоганна репутація на службі	Боїться панібратства з боку підлеглих, думає не про дружину, родину, а про те, що скажуть про нього
Не мати боргів	«Жодних боргів! Ніколи не позичати! На домашнє вогнище, засноване на позичках, на боргах, лягає якась некрасива тінь залежності»
Дотримувати зовнішньої пристойності	Не можна і вигляду подати про неприємності: важливо зберегти репутацію благопристойної родини
Самовпевнений	Усіх повчає, навіть із дружиною розмовляє зверхньо
Дріб'язковий	Звільняє Кrogстада, докоряє Норі за мигдальне печиво та варення
Риси характеру, принципи	Тези, цитати
Хвалькуватий, лицемірний	«...у мене вистачить і мужності, і сили. ...я така людина, яка все може взяти на себе»; милується своїми чеснотами

Байдужий	Не зважає на смертельну недугу товариша. Не розуміє внутрішнього стану Нори, коли вона танцює
Жорстокий	«Але дітей ти не будеш виховувати. Я не можу довірити їх тобі...»
Егоїстичний	Постійно вживає займенники «я», «мені», «моє» та ін.

3-тя група

Характеристика Крогстада, Фру Лінне, доктора Ранка

Ім'я	Риси характеру	
	негативні	позитивні
Крогстад	людина не зовсім чесна, але часто діє так через складні сімейні обставини; вдавався до шантажу	Прагнув врятувати хвору дружину; залишився одинаком і виховував дітей; під впливом колишнього кохання прагнув виправити помилку й повернув Норі боргову розписку
Фру Лінне	Спочатку вважала Нору легковажною, якій легко все дається; не дуже уважна, мимоволі підштовхує подругу до страшних думок і рішень	Пожертвувала своїм щастям заради малолітніх братів; порадила Норі зважитися на чесну розмову з чоловіком; гарна подруга, допомагала Норі в домашніх справах
Доктор Ранк	Не спостережливий, думає лише про себе. Міг би допомогти Норі як друг, але не зробив цього	Хороший друг, здатен на високі почуття

4-та група

Взаємини Нори із другорядними персонажами

Висновки. Нора — щира й самовіддана, любить чоловіка, дітей, жертвуючи заради них собою; у неї є друзі, які, однак, не завжди її розуміють і намагаються допомогти; чоловік — сімейний деспот — самовпевнений хвалько й егоїст, який не зважає дружину за людину.

Повідомлення про результати роботи в групах

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

1. Завершальне слово вчителя

— Основні проблеми твору Г. Ібсена — взаємини подружжя, становище жінки в суспільстві, секрети сімейного щастя та благополуччя, цінності в житті. людина повинна знайти себе, своє щастя, покликання, тому що тільки справжня людина, а не іграшка в чийсь руках мала право на сімейне щастя, на виховання дітей. Усі герої, із якими ми познайомилися у творі, допомагають розкрити грані характеру головної героїні, а також становище жінки в тодішньому суспільстві. Так, жінка не мала права сама підписувати документи, розпоряджатися навіть своєю власністю; її призначення, особливо в

забезпечених сім'ях,— займатися своїми дітьми, домашнім господарством, собою, щоб бути гарненькою лялькою при чоловікові: Хельмер прагнув на вечірці в сусіда (вищого за суспільним становищем) похвалитися гарненькою дружиною, яка в чудовому вбранні захоплено виконувала тарантелу.

2. Інтерактивний прийом «мікрофон»

Продовжте речення: «Я схвалюю Нору за те, що вона..., але не розумію, чому вона...».

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: прочитати третю дію драми Г. Ібсена «Ляльковий дім».

Індивідуальне (творче): підготувати інсценування діалогів, які найбільше вразили вас і втілюють основні ідеї п'єси.

Г. ІБСЕН «ЛЯЛЬКОВИЙ ДІМ»: КОМПОЗИЦІЯ ДРАМИ; ПІДТЕКСТ; СИМВОЛІКА; ВІДКРИТІСТЬ ФІНАЛУ

Мета (формувати компетентності): предметні (уміння визначати композицію п'єси, підтекст, символіку; розуміння значення відкритого фіналу; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; ідейно-художнього аналізу творів; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; комунікативні: навички роботи в групі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: навички роботи із джерелами інформації; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: нетрадиційний урок (в гостях у майстерні митця).

Основні терміни й поняття: композиція, підтекст, символіка, відкритий фінал.

Міжпредметні зв'язки: психологія, етика, образотворче мистецтво.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; фрагменти кінофільмів «Ляльковий дім» (Велика Британія, 1973, реж. П. Гарленд; Велика Британія та Франція, 1973, реж. Дж. В. Лоузі та Р. Ф. Далтон); медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. «Історія європейської суспільної свідомості ніколи не забуде тих ляпасів, тих воістину славетних ляпасів, якими нагородив Ібсен чисто вимиту, добре зачесану та виблискуючу самовдоволенням міщанську фізіономію... він рукою геніального майстра оголив перед нами міщанську душу і показав, скільки внутрішньої погані лежить в основі міщанської благопристойності і добропорядності»,— стверджував Л. Д. Троцький у статті «Проблеми культури. Культура старого світу». Із цим не можна не погодитися, познайомившись із драмою Г. Ібсена «Ляльковий дім». Сьогодні ми спробуємо розкрити секрети драматургічної майстерності норвезького письменника.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

Робота з текстом літературного твору

Перекажіть третю дію драми Г. Ібсена «Ляльковий дім».

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Міні-лекція вчителя

— Перших читачів п'єси «ляльковий дім» неприємно вразила її цілковита умовність і нежиттєподібність. Звісно, якщо розглядати фабулу твору з реалістичних позицій, то не зрозуміло, як історія з підробленим підписом на векселі могла призвести до втечі матері від своїх малих дітей та їхнього батька. Такий вчинок не можна виправдати навіть за сьогоднішніх умов жіночої емансипації, а за часів Ібсена це було цілковитим скандалом. Актриса відмовлялася грати фінал п'єси, де мати покидає власних дітей і чоловіка. У Німеччині, наприклад, глядачі влаштовували демонстрації в театрах під час вистави, обурені «аморальністю» фіналу. Коли славетній німецькій акторці Хедвізі Раабе запропонували роль Нори, вона рішуче вимагала змін у трагічному фіналі. Ібсен змушений був переробити фінал «зادля екстреного випадку», що було, як він висловився, «варварським насильством над п'єсою»: Нора бачить крізь відчинені двері дитячої кімнати своїх сплячих дітей і безсило опускається на стілець — під завісу. До речі, та сама акторка кілька років потому грала п'єсу з попереднім фіналом і мала більший успіх у глядачів. Через 80 років знову були спроби змінити фінал. Цього разу шведська акторка відмовилася покинути «ляльковий дім». Узагалі роль Нори — значне випробування для кожної виконавиці. Навіть видатна італійська актриса Елеонора Дузе, хоч і справляла на глядачів найсильніше враження у фіналі, але грала його у скороченому варіанті та не змогла пов'язати характер Нори в перших актах із внутрішнім світом героїні у фіналі: це була нібито інша жінка. Грала цю роль і відома російська трагічна актриса Віра Федорівна Комісаржевська, яка повністю зберігала авторський текст. Сам же Ібсен зазначав, що п'єсу написано заради заключної сцени, що сприймалася як скандал.

У суспільстві щодо «лялькового дому» виникали такі бурхливі суперечки, що подекуди у вітальнях вивішували оголошення: «Просимо не говорити про “Ляльковий дім”». Дискусія переходила зі сцени до глядацької зали, далі — до приватних віталень.

Власне, цією п'єсою Ібсен започаткував п'єсу-дискусію, де для персонажів головним є не досягнення життєвого успіху, а доведення істини в діалозі. Не дивно, що п'єса-дискусія викликала жваві дискусії і в житті. Зазвичай Ібсенові закидали, що, захоплений темою дискусії, він забув про правдоподібність характерів. Згідно з тогочасною естетичною доктриною, персонаж мав бути адекватним самому собі. Тобто вважали, що в художньому творі є певна логіка розвитку характеру героя, згідно з якою розглядаються його вчинки. Нічого несподіваного, згідно з цією концепцією, бути в житті героя не може. Справді, в реальному житті ми можемо прогнозувати вчинки людини, яку добре знаємо. Але людина складніша за логіку розвитку характеру і може діяти нестандартно. Тож і вчинки літературних героїв не завжди прогнозовані та вмотивовані. Коли любляча мати без жалю залишає напризволяще трійко малих дітей після сварки з чоловіком, то це, на думку критиків п'єси, порушує психологічну мотивацію цього образу. Вони не розуміли, як могла ця «пташечка», чий інтелектуальний рівень не набагато перевищував рівень її дітей, наважитися на різкий розрив родинних взаємин і послідовно обстоювати свою точку зору. Чому саме щасливе завершення катастрофи з фальшивим підписом викликає у Нори бажання стати іншою? Як міг її люблячий чоловік, котрий щойно так ніжно називав дружину жайворонком та білочкою, виявитися таким жорстоким, щоб позбавити її дітей? Як зуміла непрактична Нора здобути гроші та кілька років справно сплачувати борг за векселем? Якби Ібсен був пересічним письменником, його твір слід було б визнати психологічно невмотивованим. Але, на щастя, Ібсен був новатором у галузі драматургії, тому психологічна неадекватність його персонажів символізує неадекватність суспільних відносин людській індивідуальності. Власне, вимога психологічної вмотивованості іде від визнання єдиним видом мистецтва — мистецтво реалістичне, соціально-психологічне, тобто пошук типових явищ і типових персонажів у соціумі і показ еволюції створених характерів. За формою п'єси Ібсена справді соціально-психологічна. Але фінальний вчинок Нори — винятковий, тому і сюжет п'єси, і характер героїні — виняткові. Отже, цю драму швидше можна вважати новим різновидом — аналітичною драмою.

2. Літературознавча робота

Дію драматичного твору рухають конфлікти. Складіть схеми конфліктів у драмі Г. Ібсена «Ляльковий дім».

Очікувана відповідь

Конфлікти у драмі Г. Ібсена «Ляльковий дім»

Основний конфлікт		
Між прагненнями головної героїні та законами суспільства (писаними		
й неписаними), між явним і таємним життям Нори	Нора	Внутрішній конфлікт
Зовнішній конфлікт		
Пов'язаний із шантажем Кrogстада		

3. Аналіз образів літературного твору

За драмою Г. Ібсена «Ляльковий дім» прокоментуйте ланцюжок «дочка-лялька дружина-лялька особистість».

Очікувана відповідь

Спочатку Нора була красивою іграшкою для батька, який ні в чому їй не відмовляв; потім вона стала такою самою іграшкою в руках чоловіка — він дбав про її вбрання, про те, щоб вона вміла добре танцювати й могла вразити своїм виконанням знайомих Торвальда на вечірці; не дозволяв їсти варення та мигдалеве печиво, мабуть, не лише з міркувань економії, а й щоб у неї не зіпсувалася фігура; поведінка Торвальда, коли Нора опинилася у складній ситуації через шантаж Кrogстада, розкрила жінці очі на її чоловіка: він не той, за кого вона вважала його все своє подружнє життя — не сильний, не чесний, не люблячий. Тому героїня повстає, згадує, що вона — людина, особистість, яка заслуговує на відповідне до себе ставлення.

4. Міні-дискусія (робота в групах)

Чи вважаєте ви Нору переможницею? Чи варта повага до неї як до людини ціни, яку жінка заплатила за цю повагу? Об'єднайтеся у 3 групи відповідно до обраної позиції: 1-ша група — «Так, Нора — переможниця», 2-га група — «Ні, Нора — не переможниця, тому що ціна поваги занадто висока (позбавити себе найрідніших — дітей, родини, оселі)», 3-тя група («експерти») — ті, хто вагається в обранні певної відповіді. Представники груп обстоюватимуть свою позицію один за одним, «експерти» коментуватимуть і робитимуть «компромісні» висновки.

Очікувана відповідь

3-тя група

Висновки. У «Ляльковому домі» центральною постала проблема становища жінки в буржуазному суспільстві. Проте «жіноче питання» — один із аспектів звільнення людської особистості взагалі. Безпосереднім об'єктом зображення драматург обрав родину, котра багато в чому може здаватися ідеальною. А фінал п'єси, як бачимо, — катастрофа, позбавлена будь-яких елементів компромісу. Але такий фінал не можна назвати трагічним. Героїня не загинула, а, навпаки, стала переможницею, тому що ніби

віднайшла себе і мала достатньо мужності, аби здійснити свою волю і відкинути все, що їй заважало. Водночас ця перемога мала трагічний відтінок, тому що вона означала болісний розрив Нори з усім її попереднім життям (особливо з дітьми) і зробила її самотньою у протистоянні суспільству з його нормами моралі. Отже, перемога Нори, тобто її внутрішнє звільнення та обрання нею свого справжнього шляху, не означала завершення її боротьби, навпаки, справжні випробування героїні ще попереду — після того, як опуститься завіса. Тільки тоді почнеться боротьба Нори за своє самоствердження, за пізнання справжніх законів життя.

5. Літературознавча робота

Учитель. Важливу роль у драмі Г. Ібсена «Ляльковий дім» відіграла символіка, адже символічною вже була сама назва твору. «Ляльковий дім» — це дім фальшивих цінностей, за якими крилися егоїзм, духовна порожнеча, роз'єднаність людських душ. У цьому домі не жили, а лише грали у кохання, шлюб, сімейну злагоду і навіть людську гідність і честь. Ляльковий дім пов'язаний із образом головної героїні. Так, ляльковість світу Нори добре проявилася в сцені гри жінки зі своїми дітьми. Хованки супроводжуються сміхом і радістю, і Нора тут зображується як ровесниця своїх дітлахів. Із цього ідилічного світу іграшок її висмикує прихід Кrogстада, який загрожує розповісти Хельмерові про позику. Після цього жінка вже не може знову безтурботно веселитися, її гнітять думки про неприємності, які загрожують їй та її родині. Поступово зіткнення з жорстоким реальним світом руйнує ляльковий будинок, у якому живе Нора. жінка ніби прокидається, бачить світ таким, яким він є. Усе це дозволяє зробити висновок, що твір Г. Ібсена — про свободу й про те, як цю свободу отримати.

Розшифруйте образи-символи драми Ібсена (учні отримують таблиці із незаповненим другим стовпцем).

Очікувана відповідь

Образи-символи п'єси Г. Ібсена «Ляльковий дім»

Образ-символ	Розшифрування
Ялинка (була живою і красивою; коли її зрізали, поступово зав'яла)	Подружнє життя Нори (ідеальні взаємини в родині були лише видимістю, насправді Нора та її чоловік по-різному сприймали шлюб, тому це спричинило трагічну розв'язку)
Мигдалеве печиво (спочатку їла, ховаючись від чоловіка, потім почала робити це відкрито)	Внутрішнє «я» Нори (героїня була для чоловіка лише «лялькою», але потім вона вирішила показати себе зовсім з іншого боку, на що чоловік не очікував)
Образ Кrogстада	Неприємності (Нора гралася з дітьми — і раптом зловіщою тінню з'явився Кrogстад, який і розпалив конфлікт у родині)
Образ тарантели	Передчуття невідворотності катастрофи (Нора танцювала, переживаючи глибокі душевні страждання, вона зрозуміла, що наближалася страшна гроза; танок за контрастом підкреслив напругу душевних сил Нори, адже вона танцювала тієї миті, коли вирішувалася її доля)
Маскарадні костюми	Ролі й маски героїв (зокрема, Нори) у реальному житті (настане час, коли маски необхідно зняти, тоді почнуться справжні неприємності, швидко розв'язати які буде неможливо)
Промінь світла	У фіналі п'єси: промінь надії торкнувся

	Торвальда Хельмера: він готовий вчинити «диво з див» — змінитися настільки, щоб повернути Нору
--	--

6. Сприйняття творів інших видів мистецтва

Порівняйте переглянуті фрагменти кінофільмів за п'єсою Г. Ібсена «Ляльковий дім» зі своїми уявленнями про героїв, які склалися у вас після прочитання цієї драми.

7. Складання опорного конспекту уроку (запис до зошитів)

За прослуханою на уроці інформацією складіть опорний конспект.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Інтерактивний прийом «займи позицію»

Чи вважаєте ви Нору жахливою матір'ю? Свою думку обґрунтуйте.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Завершальне слово вчителя

— Драма Г. Ібсена «Ляльковий дім» дає більше запитань, аніж відповідей. Недаремно вона викликала і викликає цілі дискусії. Тут і про нерівноправне становище жінки в тодішньому суспільстві, і про людську гідність, і про гроші, без яких, як завжди, — нікуди. Найбільше ж — про сімейні взаємини та родинні цінності. Для Нори, що б там про неї не говорили, діти — найдорожче. Адже вона, вражена словами Торвальда про «брехливих матерів» та їхній вплив на долю дітей, турбується саме про їхнє майбутнє. Не оминає Нора й політики, хоча такі глибокі думки трохи й не в'яжуться з її образом. Вона вважає, що закони створюються для людей, повинні служити на благо людині, стояти на захисті справедливості, а не навпаки — люди для законів. Цими ідеями твір близький і нам.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: уміти розповідати про композицію драми Г. Ібсена «Ляльковий дім», підтекст, символіку твору; підготуватися до уроку розвитку мовлення.

Творче: придумати продовження історії Нори, підготувати повідомлення про фемінізм.

УРОК 53 Г. ІБСЕН «ЛЯЛЬКОВИЙ ДІМ». РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ: СКЛАДАННЯ ТА НАПИСАННЯ ТВОРІВ-РОЗДУМІВ ЗА ДРАМАТИЧНИМ ТВОРОМ

Мета (формувані компетентності): предметні (розуміння значення драми «Ляльковий дім» для творчого доробку Г. Ібсена; уміння характеризувати цю п'єсу як вершину творчості письменника; словниковий запас; навички зв'язного мовлення, критичного й аналітичного мислення, компаративного аналізу художніх творів; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; комунікативні: навички роботи в парі та колективі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: навички роботи з підручником і вміння критично оцінювати теоретичний матеріал; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Основні терміни й поняття: твір-роздум, художні образи, художні засоби, ідея.

Міжпредметні зв'язки: психологія, етика, естетика.

Обладнання: підручник; літературознавчий і тлумачний словники; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Учитель. Г. Ібсен — автор цілої галереї сильних, непересічних жіночих образів, зажив слави прихильника жіночої емансипації. Але сам він вважав, що та справа, за яку борються жінки, є загальнолюдською, тому що не важливо, чоловік ти чи жінка,— важливо почуватися реалізованим і щасливим. Говорячи про проблеми однієї норвезької родини, Ібсен відверто заявив про загальні проблеми всього суспільства, шукав відповіді на одвічні питання. Про актуальність питання сімейного щастя, міцного шлюбу сьогодні можуть свідчити статистичні дані про те, що кількість розлучень у нашій країні майже дорівнюється кількості укладених шлюбів; розпад так званих цивільних шлюбів узагалі ніхто не відстежує. Учені продовжують розкладати життя родини на складові, фахівці стверджують, що можуть наперед передбачити тривалість спільного життя подружжя, попередити про найкращі й найгірші роки шлюбу, пропонують формули, за допомогою яких можна побудувати ідеальне подружжя. Проте невдач зазнають навіть «електронні свахи», які добирають нібито ідеальні пари. Тож сьогодні ми поміркуємо, використавши власні спостереження та врахувавши свій літературний досвід, що потрібно для щасливого шлюбу.

III. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Слово вчителя

— У сприйнятті п'єси «ляльковий дім» можливі дві точки зору — феміністична й загальнолюдська.

У своїй промові у Спільці норвезьких жінок 26 травня 1898 р. письменник сказав: «Дякую за тост, але маю відхилити від себе честь свідомого сприйняття жіночого руху. Я навіть не вельми збагнув його сутність. Та справа, яку обстоюють жінки, мені здається загальнолюдською. І той, хто уважно прочитає мої книжки, зрозуміє це».

Звісно, неправдоподібні з точки зору жіночої психології сентенції у фіналі п'єси Ібсена були близькі феміністкам. Коли Нора вирішила залишити сім'ю, а чоловік нагадує їй про семейні обов'язки, героїня заявляє: «У мене є й інші, також священні.

<...> Обов'язки перед собою». Хельмер вдається до останнього аргументу: «Перш за все ти жінка і мати. Це найважливіше». Та дружина парирує: «я в це більше не вірю. я гадаю, що передусім я людина, так само, як і ти,— або принаймні повинна стати людиною».

Сучасний фемінізм, хоч і відрізняється від руху за емансипацію жінок у ХІХ ст., також міг би підтримати Нору, обурену тим, що закони пишуть чоловіки, не враховуючи жіночого погляду на світ.

2. Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

— Фемінізм — прагнення до рівності жінок з чоловіками; у вузькому сенсі — жіночий рух. Фемінізм — низка рухів та ідеологій, які мають одну спільну мету: визначення, встановлення і досягнення рівних політичних, економічних, культурних, особистих та соціальних прав для жінок. Це містить прагнення встановити рівні можливості для жінок у сфері освіти та праці. Феміністкою є людина, яка обстоює або підтримує права й рівність жінок.

Феміністські рухи виступали та продовжують виступати за права жінок, зокрема за право голосу, обіймання державних посад, працю, отримання справедливої заробітної плати або рівної оплати праці, володіння власністю, отримання освіти, укладання договорів, рівні права у шлюбі та декретну відпустку. Послідовниці фемінізму також сприяють фізичній

недоторканості й цілісності та захисту жінок і дівчат від зґвалтування, сексуальних домагань, насильства в сім'ї.

Теорія фемінізму, яка виникла з феміністського руху, прагне зрозуміти природу гендерної нерівності шляхом вивчення соціальних ролей жінок і пережитого досвіду.

3. Інтерактивний прийом «Літературний ринг»

Французький письменник А. де Сент-Екзюпері стверджував, що «кохати — означає разом дивитися в одному напрямку». Наскільки це визначення влучне стосовно подружнього життя? Наскільки воно, на вашу думку, справедливе? Як воно співвідноситься з історією подружжя Хельмерів?

Яким могло би бути майбутнє Нори? Подискутуйте з «експертами» — парируйте їхні висловлювання (учні отримують таблицю із незаповненим правим стовпцем).

Очікувані відповіді

Можливе майбутнє Нори

Висловлювання «експертів»	Висловлювання старшокласників
У Нори є можливість стати такою людиною, якою вона хоче бути — незалежною фінансово й морально, рівною з чоловіком перед державними та релігійними законами тощо. Напевне, у неї залишився будинок батька, якийсь спадок. Крім того, у другій половині XIX ст. в Європі вже існували вищі жіночі курси лікарів, учителів, діловодів, бухгалтерів, адже її подруга фру Лінне могла працювати в банку. Платня була достатньою для того, щоб утримувати себе та дітей, навіть няню. Але це не ідеальний вихід, адже вона залишалася б самотньою — не лише без чоловіка, а й в атмосфері нерозуміння з боку суспільства, її оточення. Можливо, чоловік не віддав би їй дітей, і вона все життя страждала б. У будь-якому разі життя Нори точно не було б легким у «чоловічому» світі	Про яке «щастя» може йтися, якщо жінка кидає напризволяще дітей? Чи було готове тодішнє суспільство визнати право жінки на емансипацію? Що вона сама вміє робити, яку професію опанувала? Я вважаю, що руйнувати — не будувати. Звісно, стати в позу, грюкнути дверима можна, проте так проблеми не розв'язують. Найрозумніший вихід із конфліктних ситуацій — уміння говорити про проблему, шукати різні варіанти її розв'язання, бажання порозумітися. Одним словом, толерантність. їм обом є про що подумати. Норі варто запам'ятати: брехня ще ніколи не залишалась безкарною. Отже, майбутнє Нори мені бачиться не таким уже й безхмарним, навіть якщо зроблено було на добро. А Торвальд має серйозно поміркувати: кому він завдячує тим, що живий, і в чому тоді звинувачує дружину — у брехні, підступності, легковажності чи відсутності принципівості? Сімейні взаємини можна налагодити тільки разом, зусиллями обох

4. Аналітична робота

Ознайомтеся із 10 складовими родинної гармонії за порадами сучасного психолога Річарда Денні. Додайте до цього переліку свої рекомендації.

Десять складових родинної гармонії (за порадами Р. Денні)

1. Регулярно сідайте за стіл разом.
2. Обмінюйтесь думками.

3. Концентруйтеся на хорошому.
4. Будьте там, де потрібно.
5. Створюйте психологічний комфорт.
6. робіть компліменти членам сім'ї.
7. Робіть одне одному сюрпризи.
8. Вибачайте одне одному.
9. Діліться своїми радощами й печалю.
10. Пам'ятайте про мету свого життя — щасливу родину.

5. Творча робота (розвиток зв'язного мовлення)

ü Напишіть твір-роздум на одну з тем (за вибором) «Що потрібно для щасливої родини?» або «Що дає людині кохання, сім'я?».

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Інтерактивний прийом «одне слово»

ü По черзі додайте по одному-два слова до початого мною речення: «Нора для мене...».

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: оформити твори у чистовому варіанті.

Індивідуальне: підготувати повідомлення про Б. Шоу, його п'єсу «Пігмаліон», виразне читання фрагмента книги десятої «Метаморфоз» Публія Овідія Назона.

ОСОБЛИВОСТІ СВИТОГЛЯДУ БАРНАРДА ШОУ. СПЕЦИФІКА ВТІЛЕННЯ АНТИЧНОГО МІФУ У П'ЄСІ «ПІГМАЛІОН»

Мета (формування компетентності): предметні (знання основних етапів життєвого та творчого шляху, особливостей світогляду Б. Шоу, специфіки втілення античного міфу у п'єсі «Пігмаліон»; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність і критичне мислення; комунікативні: навички спілкування в колективі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: вміння визначати основне та роль деталі в тексті; навички роботи з книгою; загальнокультурні: естетичний смак; вишукані читацькі вподобання; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: біографія, світогляд, засоби комічного, «філологічна п'єса».

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, мовознавство (фонетика), естетика.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; фрагменти телевізії «Бернард Шоу» (СРСР, 1976, реж. П. Й. Хомський); медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Англійський театр на межі століть переживав загальну кризу. Б. Шоу став першим, хто спробував реформувати цей театр. 1891 року вийшла друком його книга «Квінтесенція Ібсенізму», у якій Шоу виклав основні положення естетики драматурга. Так розпочалася боротьба митця за новий театр. Про лауреата Нобелівської премії 1925 р. в галузі літератури, володаря премії «Оскар», видатного англійського драматурга Джорджа Бернарда Шоу ми говоритимемо сьогодні та на наступних уроках.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

Назвіть ознаки «нової» драми, яку започаткував Г. Ібсен. (Боротьба за оновлену драму, п'єса-дискусія, актуальність тематики, глядачі — учасники драми, відкритий фінал. Провідні цитати: «сьогодні можна вважати цікавою лише ту п'єсу, у якій порушено й обговорено проблеми, характери і вчинки героїв, що мають безпосереднє значення для аудиторії», «Ібсен започаткував дискусію і розширив її права настільки, що вона... асимілювалася з дією. П'єса і дискусія стали практично синонімами», «глядачі стали учасниками драми, а випадки з їхнього життя — сценічними ситуаціями», «відмова від старих драматургічних прийомів», «Ібсен... підкорив Європу і заснував нову школу драматичного мистецтва».)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Аналітична робота

Ось як описав свою зустріч-знайомство з Дж. Б. Шоу чеський письменник Карел Чапек, який 1924 р. на запрошення PEN- клубу відвідав Англію: «— А ось істота майже надприродна — містер Бернард Шоу... Величезний на зріст, тонкий, прямий, він схожий то на Господа Бога, то на досить уїдливого сатира... у ньому є щось лицарське, те, що нагадує Дон Кіхота, щось апостольське і те, що дозволяє ставитися з іронією до всього на світі, зокрема до самого себе». Які специфічні риси виокремив Чапек в описі-портреті англійського драматурга? Чи збігаються ваші враження з оцінкою К. Чапека?

2. Сприйняття творів інших видів мистецтва

Складіть психологічний портрет Б. Шоу за його фото.

Перегляньте фрагменти телестиви «Бернард Шоу» (із використанням висловлювань драматурга та літературознавчими коментарями доктора мистецтвознавства О. А. Анікста; у ролі Бернарда Шоу — Р. Я. Плятт). Які риси особистості митця, утілені актором р. я. Пляттом, привернули вашу увагу?

3. Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

1-й учень. Майбутній письменник Джордж Бернард Шоу народився 1856 року в Дубліні — столиці Ірландії, у сім'ї збіднілих дворян. батько торгував хлібом, проте ледве зводив кінці з кінцями. Мати заробляла уроками музики. Спочатку Бернард навчався в дублінській школі, закінчити яку не вдалось. З п'ятнадцяти років пішов працювати. Служив клерком у земельній конторі, збирав квартирну платню з мешканців бідних кварталів Дубліна. Через кілька років отримав місце касира, хоч кар'єра чиновника його взагалі не приваблювала. Захоплювався музикою, цікавився живописом, багато читав. 1876 року переїхав до Лондона, де завдяки своєму таланту здобув авторитет у артистичному товаристві. Багато років виступав у пресі як музичний і театральний критик, що зробило його популярним у мистецькому світі. Однак коштів для існування це не давало.

2-й учень. 1879 року він певний час працював у фірмі, яка встановлювала телефони. Це, за словами письменника, був його останній гріх проти природи.

1895 року Шоу став постійним театральним оглядачем тижневика «Суботній огляд». Свої блискучі, оригінальні, насичені парадоксами й жартами статті він підписував ініціалами «GBS».

1898 року 42-річний Дж. Б. Шоу одружився з Шарлоттою Пейн Тауншенд, яка походила з багатой ірландської родини й була молодшою за нього на рік. разом із Шарлоттою в його

життя увійшли сімейний затишок і добробут, яких так не вистачало. Він знайшов спутницю життя, розумну співрозмовницю, помічницю в літературній діяльності.

3-й учень. Коли почалася Перша світова війна, Дж. Б. Шоу опублікував низку статей, у яких гнівно засудив як винуватців війни уряди всіх держав, що воювали, серед них і Англії. Він запропонував несподіваний, парадоксальний, по суті революційний вихід: солдати армій, що ворогують, повинні ліквідувати своїх офіцерів, повернутися до родин і зайнятися вирощуванням та збиранням урожаїв. Не дивно, що на автора цього «проекту» спрямували хвилю критики шовіністи з різних країн. Газети зчинили гвалт, звинувачуючи митця в зраді, у відсутності патріотизму тощо.

У 1920-1930-ті рр. Шоу створив п'єси «Свята Йоанна», «Візок з яблуками», «Гірко, але правда». Останні роки життя Дж. Б. Шоу затьмарила Друга світова війна. На долю письменника, людини похилого віку, випало багато гірких випробувань, проте він гідно їх витримав. Останні шість років життя він був самотнім, оскільки дружина померла під час війни. Шоу жив у Ейотт-Сент-Лоренс, у приміському будинку, придбаному ще на початку ХХ ст. Він працював до останніх днів свого майже столітнього життя, і не лише пером, а й фізично — обробляв сад. Помер Дж. Б. Шоу 1950 року.

4-й учень. Літературну творчість Дж. Б. Шоу розпочинав з романів «Незрілість», «Нерозумний шлюб», «Кохання артистів», «Професія Кешеля Байрона» і «Соціаліст-одинак», у яких захоплено опоектизував людину праці, засудив експлуатацію, проголосив близькі до соціалістичних ідеї. Щоправда, успіху вони не мали, а літературознавцям цікаві блискуче побудованими діалогами, яскраво вираженою діалогізованою формою оповіді, у чому вгадувався майбутній драматург. У 1880-х рр. Шоу брав активну участь у діяльності реформістського Фабіанського товариства, яке виступало за перехід до соціалізму шляхом поступових реформ. Свою назву воно дістало за ім'ям римського полководця Фабія Кунктатора, який уславився тактикою вичікування й ухиляння від рішучих зіткнень із супротивником. На зборах фабіанців дискутували про боротьбу із соціальною несправедливістю.

5-й учень. Творчий шлях Шоу-драматурга розпочався у період переважання в театрах Європи п'єс розважального характеру — «добре зроблених мелодрам». Боротьбу за нову драму Дж. Б. Шоу розпочав як теоретик — із пропаганди творчості Г. Ібсена. Саме на той час припадають перші постановки на англійській сцені п'єс останнього: 1889 р. — «Ляльковий дому», 1891 р. — «Привидів». Відгуком на ці події, своєрідним художнім маніфестом новітньої драми стала праця Дж. Б. Шоу «Квінтесенція ібсенізму». Г. Ібсен для нього — не лише новатор драми, а й творець нових суспільно-етичних принципів: «Ібсен задовольняє потреби, не вгамовані Шекспіром. Він показує нам не тільки нас самих, але нас самих у наших власних обставинах. Те, що трапляється з його героями, трапляється і з нами». У «Квінтесенції ібсенізму» Шоу намітив контури образу свого позитивного героя — людини гострого розуму, яка реалістично дивиться на світ, тверезо оцінює дійсність, керується у вчинках не романтичними ілюзіями, а вимогами розуму. Він протиставляє «реаліста» й «романтика», людину справи і словоблудну людину, розвінчує несправжні ідеали. Такі типи героїв — у багатьох його п'єсах.

6-й учень. Драматургія Шоу гостра, проблемна, дійові особи завжди є носіями певних поглядів, у зіткненні яких автор виражає своє бачення світу. «Я пишу п'єси з певним наміром прищепити народу власні переконання... Іншого поштовху до написання п'єс у мене немає. Вся велика література є журналістикою.» — зізнавався він в одній зі своїх статей. Побудована на почуттях і пристрастях драма, на його думку, віджила своє: «Нормальна драма повинна мати інтелектуальний характер, проблема — нормальний матеріал для драми». Бернард Шоу рішуче заперечував ставлення до театру як до комерційного закладу. Тому й обурився, коли один із критиків назвав його майстром тонкої інтелектуальної розваги. Драматург був переконаний, що театр не може приносити

насолоду, він має викликати почуття, далекі від насолоди, які збуджують страх і навіть жах. Призначення театру — навертати людей до гуманістичного світовідчуття, викликати страждання. Як автор Шоу вважав, що досягає свого, спостерігаючи, як п'єса звихрює думки глядачів, змушує їх сперечатись. Нерідко вони заперечували авторові, висловлювали своє бачення розвитку подій, на певний час стаючи співавторами його п'єс. Тому багато творів драматурга мають відкриті фінали. У них він не дає остаточного розв'язання порушених проблем: читачі та глядачі самі мають знайти відповіді на них. Дж. Б. Шоу вміло тримав їх у напруженні впродовж п'єси, змушував стежити за розвитком авторської думки, розмірковувати над важливими суспільними питаннями.

4. Робота з підручником (запис до зошитів)

Самостійно опрацюйте статтю підручника про твори Дж. Б. Шоу.

Розподіліть твори митця за циклами.

Очікувана відповідь

Цикли творів Дж. Б. Шоу

«Неприємні п'єси»	«Приємні п'єси»	«П'єси для пуритан»
«Будинки вдівця», «Гультяй», «Професія місіс Уоррен»	«Війна і людина», «Обранець долі», «Кандида»	«Учень диявола», «Цезар і Клеопатра»
Драми, різні за жанром і тематикою, об'єднані ідейною та соціальною спрямованістю — викрити лицемірство суспільства, утрату духовності, утвердити внутрішню свободу людини й справжні людські цінності		
Твори поза циклами: «Людина та Надлюдина», «Пігмаліон», «Дім, де розбиваються серця», «Назад до Мафусаїла», «Свята Йоанна» та ін.		

5. Слово вчителя

— Одним із вершинних досягнень Дж. Б. Шоу є комедія «Пігмаліон». Роботу над твором було завершено 1912 р., а поставили його 1913 р. у Берліні та Відні. На початку 1914 р. п'єсу також поставили в Лондоні. Головна роль призначалась для знаменитої актриси Стелли Патрік-Кембел, і ця 47-річна дуже красива жінка блискуче зіграла 17-літню квітку. Успіх п'єси був колосальним.

Відтоді «Пігмаліон» не зупиняє своєї тріумфальної ходи сценами світу. Уперше його було екранізовано 1938 р. (за сценарієм автора), але були й інші фільми: 1957 р. у Нью-Йорку Ф. Лоу постановив мюзикл «Моя чарівна леді», основою якого є п'єса «Пігмаліон» і музика з якого досі популярна. А ще через 7 років глядачі побачили екранізацію цього мюзиклу.

П'єса Б. Шоу — шедевр того проблемного інтелектуального театру, який він прагнув створити. Усе в ній парадоксальне, полемічне, загострене, має подвійне значення.

Провокативна спрямованість п'єси виявляється вже в тому, що її сюжет є іронічною, а подекуди пародійною модернізацією давньогрецького міфу про Пігмаліона і Галатею. Цю чарівну легенду про силу кохання неодноразово використовували в літературі. У XII ст. англійський поет і драматург Марстон написав поему «Перетворення статуї Пігмаліона», наприкінці XIX ст. до міфу звертаються В. Морріс у поемі «Пігмаліон і Галатея». Проте Б. Шоу подає свій оригінальний, парадоксальний, «філологічний» варіант відомої історії. Його п'єса зовсім не про те кохання (ця тема ледве окреслена), а про силу творчості, про духовне пробудження людини під впливом мистецтва, про можливість здобуття особистістю внутрішньої краси й свободи.

6. Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

— У своїх «Метаморфозах» Овідій переповідає міф про царя Кіпру Пігмаліона, який жив усамітнено, уникаючи жінок. різьбячи скульптуру, Пігмаліон створив зі слонової кістки настільки прекрасну статую жінки, що закохався в неї та назвав її Галатеєю. Пігмаліон умовив богиню Венеру оживити статую і зрештою одружився з Галатеєю. Послухайте фрагмент книги десятої «Метаморфоз» Публія Овідія Назона.

Джордж Бернард Шоу

Не визнавали, однак, Пропетіди й тоді, що Венера —
Це божество. За образу таку вони з волі богині
Першими тіло й принаду свою почали продавати.
Що таке сором — забули вони й не рум'янились навіть,
Так що й у камінь твердий перевтілити їх було легко.
Бачачи бруд, у якому вони свої дні марнували,
Й хиби, що ними так щедро жінок наділила природа,
Пігмаліон одинцем собі жив і не думав шукати,
Хто б із ним ложе ділив,— без дружини обходився довго.
З кості слонової білу, мов сніг, той умілець тим часом
Вирізьбив постать такої краси, що подібної жінки
Світ не народжував ще — й у різьбу свою сам закохався.
В неї живе, як у діви обличчя; ось-ось — ти сказав би —
Рухатись буде вона, щоби тільки набралась відваги.
Так під мистецтвом не раз приховатися може мистецтво!
З дива не сходить різьбяр: запалав до різьби, мов до тіла.
Часто рукою свій твір випробовує: хоче дізнатись,
Тіло чи кість перед ним; що не кість — присягнутись готовий!

Часто, цілуючи, й сам мовби чує її поцілунки,
Шепче їй щось, обнімає; здається йому, що під пальцем —
Тіло пружне, тож боїться на ньому синець залишити
Чи, пригортаючись, пестить її, чи приємні дівчатам
Їй подарунки несе: черепашки, камінчики круглі,
Різні пташини дрібні, рясноцвіті веселкові квіти,
Ніжні лілеї, барвисті м'ячі й Геліад бурштинові
Сльози, що впали з дерев. До лиця їй вбрання добирає,
Перснями — пальці, намистом ясным прикрашає їй шию.
В вухах сережки блищать, мерехтять самоцвіти на грудях —
Личить усе. Та не менше вродлива й тоді, коли гола.
На покривало сідонської барви її приміщає —
Ось, мовляв, подруга ложа мого; під нахилену шию
З пуху подушку кладе, мовби та відчувать могла справді.
Свято Венери на Кіпрі всьому найславніше настало.
В жертву для неї призначені золоторогі телиці
Падали, тільки-но бризнула кров з білосніжної шиї.
Ладан куривсь, перед вівтарем, жертву обіцяну склавши,
Боязко Пігмаліон прошептав: «Якщо все в ваших силах,—
Дайте дружину, боги (не сказав: «Із слонової кості»)»
Хай до тієї,— додав,— що я вирізьбив, буде подібна».
Що мав на думці різьбяр,— золота здогадалась Венера,
Адже на святі була, виявляючи ласку, богиня.
Тричі вогонь спалахнув, язиками лизнувши повітря.
Щойно додому прийшов,— нахилившись над ложем, цілує
Діву, різця свого твір. Але що це? Чи теплою стала?
Ще раз устами торкнувсь, до грудей дотулився рукою —

Кість розм'якає слонова: втрачаючи твердість природну,
Вже подається під пальцями. Так от гіметський на сонці
Лагідним робиться віск і під пальцем великим потрібних
Форм набуває — в роботі стає для роботи придатним.
Пігмаліон остовпів: чи радить, чи лякатись — не знає.
Ще раз і ще раз творіння свого доторкнувся з любов'ю —
Тіло було! Він одчув, як під пальцем забилися жили.
Тільки тоді міг Венері засвідчити всю свою вдячність
Пафоський щасливий герой. І до вуст непідроблених, справжніх
Тільки тоді він припав. Поцілунки палкі відчуває
Діва й рум'яниться; світлі свої піднімає до світла
Очі — й небо ясне водночас, і коханого бачить.
Благословляє цей шлюб, що його й влаштувала Венера.¹

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

1. Завершальне слово вчителя

— Утверджуючи нову школу драматургічного мистецтва Г. Ібсена, Дж. Б. Шоу вважав за необхідне оновити англійський театр: на приціл його літературно-критичного пера потрапляє сам «Видатний Бард» — В. Шекспір. Хоча Шоу добре був обізнаний із творчістю В. Шекспіра, багато з його творів цитував напам'ять, проте вважав, що драми Шекспіра дуже далекі від проблем сучасності, адже той писав зовсім для іншої доби, і його герої одержимі пристрастями, тоді як зі сцени має звучати голос розуму: «Шекспір виводить на сцену нас самих, але в чужих нам ситуаціях...».

Незалежний театр поставив першу п'єсу Дж. Б. Шоу «Будинки вдівця», яку сприймали як памфлет, і, хоча автор «не досяг успіху, проте викликав галас» (Дж. Б. Шоу). Так утверджується одне із центральних естетичних завдань Шоу: «Театр не має приносити насолоду. Він зраджує своє призначення, якщо не змушує вас шаленіти».

У подальшому драматург створить цілу низку блискучих п'єс: «Пігмаліон», «Дім, де розбиваються серця» (цю драму автор вважав найкращим зі своїх творів), «Назад до Мафусаїла», «Свята Йоанна», «Візок з яблуками» та ін. П'єси Б. Шоу вже не складали єдиних циклів, оскільки занадто розмаїтими були і за змістом, і за формою. Використовуючи різні жанри (комедії, трагікомедії, реалістичної драми, історичної трагедії), митець заглибився у проблеми морального удосконалення людства, досягнення істини.

На вашу думку, чому художники, зображуючи Б. Шоу та його героїв, часто вдаються до карикатури? Чи відповідає цей жанр особистісним рисам і творчому стилю митця?

¹ Переклад А. О. Содомори.

2. Інтерактивний прийом «Мікрофон»

Продовжте речення: «Особистість і творчість Б. Шоу зацікавили мене тим, що...».

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: уміти розповідати про Б. Шоу, аналізувати його світогляд, художні твори; прочитати першу та другу дії п'єси Б. Шоу «Пігмаліон».

Індивідуальне (творче): підготувати інсценування за двома першими діями комедії.

Б. ШОУ «ПІГМАЛІОН»: СЮЖЕТ; ДИНАМІКА ОБРАЗУ ЕЛІЗИ ДУЛИТЛ

Мета (формувати компетентності): предметні (розуміння провідної ідеї твору Б. Шоу «Пігмаліон», динаміки образу Елізи Дулитл; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; творчі й артистичні здібності; потребу в саморозвитку й самовдосконаленні); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; комунікативні: навички роботи в парі та в колективі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: навички роботи з підручником і вміння критично оцінювати теоретичний матеріал; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: тема, ідея, міф, проблематика, «філологічна п'єса», парадокс, трагікомедія.

Міжпредметні зв'язки: мовознавство (філологія), історія, психологія, етика, естетика.

Обладнання: підручник; літературознавчий і тлумачний словники; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Образ Елізи Дулитл (англ. Eliza Doolittle; у різних перекладах — Елайза, Еліза або Лайза; Дулітл, Дулітл або Дуліттл) у комедії Б. Шоу «Пігмаліон» подано у розвитку. На початку твору це невпевнена у собі бідна квіткарка, яку лякає все, що відбувається довкола (зокрема, дивний чоловік, який записує її слова). Власне, сама п'єса має оригінальну форму. Важливу роль для розуміння концепції автора відіграють передмова та післямова. У передмові драматург повідомляє, що комедія має виразно дидактичний характер. Читач або глядач усвідомлює це, проте висновки щодо прочитаного або побаченого кожен робить свої. Яку істину прагнув довести Б. Шоу, демонструючи зміни, що відбулися з Елізою Дулитл? Чи можна змінити життя людини, її світогляд, навчивши її розмовляти правильною літературною мовою? Ці питання ми опрацюватимемо сьогодні на уроці.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

1) Евристична бесіда

й Які риси особистості Б. Шоу відображено у наведених висловлюваннях?

Висловлювання Б. Шоу

- «Я став вільнодумцем раніше, ніж почав думати. Завжди потрібно перебільшувати вашу ідею до такої міри, щоб змусити людей підстрибнути і прислухатися, а також налякати їх так, щоб вони почали діяти».
- «Про пекло я не маю об'єктивного судження: у мене там занадто багато друзів».
- «Те, що я зараз вільний художник, зовсім не означає, що я ніколи не намагався заробити на життя чесною працею».

- «Усім відомо, що я блискучий, парадоксальний, ексцентричний, дотепний тощо. Але як про це стало відомо?»
- «Багато значних істин були спершу блюзнірством».
- «У мені жив трагік, а по сусідству з ним — клоун».
- «Люди тільки тоді видають нам цікаві відомості, коли ми їм суперечимо».
- «Репутацію мені створила моя наполеглива боротьба, яка мала на меті змусити публіку переглянути власну мораль».

За схемою (див. схему на с. 152) розкажіть про Б. Шоу як про письменника, громадського діяча та людину.

2) Робота з текстом літературного твору

ü Перекажіть першу-другу дії п'єси Б. Шоу «Пігмаліон».

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Інсценування фрагмента літературного твору

(Учні інсценують фрагменти дій першої та другої п'єси Дж. Б. Шоу «Пігмаліон» — див. додаток до цього уроку.)

2. Словникова робота (запис до зошитів)

Трагікомедія — драматичний жанр, якому властиві ознаки водночас і трагедії, і комедії. Основою трагікомедії є трагікомічне світовідчуття драматурга. Джерелом сучасної трагікомедії є європейська «нова» драма. За О. А. Галичем, Шоу називав «трагікомедію Нового часу не трагедією з комедійними вкрапленнями, а комедією, що набуває трагічного змісту».

Парадокс — 1) своєрідна думка, судження, яке має розбіжності із загальноприйнятим, іноді суперечить здоровому глузду; 2) несподіване явище, яке не відповідає загальноприйнятим уявленням. Парадокс викликає здивування, заперечення, спонукає замислитись і визначити власну позицію щодо запропонованої в такий спосіб ідеї, ситуації, характеру тощо.

3. Міні-лекція вчителя

— Парадокс — ключовий художній засіб естетики Дж. Б. Шоу. Парадоксальність властива творам Шоу на різних рівнях тексту (словесний парадокс, парадоксальність думок, характерів, ситуацій, сюжету тощо). За К. О. Шаховою, «у Шоу парадокс розширює свої можливості, стає всюдисущим... Те, що видається у його п'єсах цілком позитивним, виявляється гидким, безчесним, жалюгідним або смішним. <...> Дивні ж вчинки, як стає зрозумілим по ходу дії, насправді — цілком розумні й корисні для загалу».

Повернімося до головного жіночого образу п'єси Б. Шоу «Пігмаліон». Драматург усіяло підкреслює, що на початку твору квіткарка Еліза Дулітл перебуває на найнижчій стадії духовного розвитку. Еліза — типова дівчина кокні (тобто найбільш й найменш освічена мешканка Лондону), яка розмовляє жахливою англійською мовою. За словами автора, «її не можна назвати привабливою». Її ніхто не виховував, навіть Генрі Гіггінс (англ. Henry Higgins, у різних перекладах — Генрі Хіггінс, Хіггінс, Гіггінс, Гіггінс) каже про дівчину: «Вона така розкішно ниця... така страшенно брудна...»¹ Водночас Елізі притаманні привабливі риси, які є запорукою перевтілення її на витончену жінку: щирість, енергійність, природна моральність, які Еліза зберегла у лондонських нетрях. Дівчина має почуття власної гідності, а це — здорове підґрунтя для будовання характеру нової, гордої та сильної Елізи.

Спочатку Елізі постійно доводиться виправдовуватись, підкреслюючи, що вона нікого не ображає, ні до кого не чіпляється: «Ой, паночку, скажіть йому, щоб не писав на мене! Ви й не знаєте, що мені од того буде! Вони ж заберуть у мене дозвіл торгувати й виженуть мене на вулицю за те, що ніби чіплялася до мужчин. Вони.» її лякає все, а найбільше той дивак, який записує всі почуті розмови. Вона просить прочитати те, що він записав. Почуте настільки вражає дівчину, що вона не може зупинити сліз. Вона чіпляється до слова «копитане», обіцяє виправитися.

Мова героїні перенасичена жаргонною лексикою. Вона вживає слова, які не відповідають ані лексичним, ані граматичним нормам літературної мови, неправильно будує речення, постійно вигукує та зойкає, вважаючи, що так якнайкраще передає свої думки й емоції.

Людина із записником виносить свій вирок: «Створіння, що видає такі гнітючі й поглинаючі звуки, не має права бути хоч би й де — не має права на життя! Затям: ти — людська істота, наділена душею і божественним даром ясного, виразного слова, а твоя рідна мова — це мова Шекспіра, Мільтона та Біблії, тож не курникай тут, неначе хвора голубиця!»

¹ Тут і далі: цитати з п'єси Дж. Б. Шоу «Пігмаліон» наведено у перекладі О. М. Мокровольського.

У другій дії Еліза демонструє важливу для її майбутнього рису — наполегливість: вона мріє змінити своє життя на краще. їй набридло заняття, за допомогою якого вона заробляє гроші, адже на вулиці квіткарку може образити та скривдити будь-хто.

Квітковий магазин був її мрією, зустріч із Гігінсом — щасливим випадком, яким вона вдало скористалася. життєві випробування вочевидь загартували ЕЛІЗУ. Хоча вона не була сиротою, але не мала ні від кого допомоги: рідним не потрібні були її проблеми. Батько, почувши про те, що донька потрапила до будинку якогось заможного пана, вирішив скористатися з цього, поживитися за її рахунок.

Еліза не бажає миритись із грубістю професора Гігінса: він не має права дивитись на неї як на істоту нижчого порядку і вважати, що дівчину можна цивілізувати, показати їй краще життя, а потім знову повернути туди, звідки взяв.

На початку п'єси Еліза інстинктивно, на підсвідомому рівні вимагає поваги до своєї жіночої особистості: «Я маю право продавати квіточки де завгодно, аби тільки не стовбичила людям на дорозі», «Яке в нього право втручатися в мої діла? Аніякого права!», «Я маю таке саме право бути тут, як і ви!»

Упродовж п'єси Еліза змінюється настільки, що, коли вона виходить із ванної кімнати в кімоно, рідний батько не впізнає її, а професор Гігінс і полковник Пікерінг (англ. Pickering, у різних перекладах — Пікеринг або Пікерінг) тільки тепер відкривають для себе красу дівчини. Через три місяці її зовнішність майже бездоганна, хоча жести ще не набули потрібної невимушеності, вона досі порушує правила «мовленнєвої поведінки»: їй потрібен іще час, щоб перетворитися на леді.

Але чим швидше Еліза долає сходинки на шляху до поведінки справжньої герцогині, тим гострішою стає проблема її майбутнього, тим наочніше ми бачимо жорстокість експерименту Гігінса та Пікерінга.

Доля цього експерименту цікавить професора більше, ніж доля живої людини, проте Гігінс легковажно ставиться до цього, обіцяючи знайти Елізі якусь нескладну роботу. через шість місяців героїня зовсім не схожа на ту бідну невиховану дівчину, яку глядачі бачили у першій дії: Еліза перетворилась на блискучу леді, але не почувається щасливою.

4. Складання опорного конспекту уроку (запис до зошитів)

За прослуханою міні-лекцією вчителя складіть опорний конспект.

5. Аналіз образів літературного твору

За прочитаними діями п'єси Дж. Б. Шоу «Пігмаліон» почніть складати схему «Сходинки духовного зростання Елізи Дулітл» (завершимо ми її наступного уроку).

Очікувана відповідь

Сходинки духовного зростання Елізи Дулітл

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Інтерактивний прийом «займи позицію»

Чи вважаєте ви, що загальна культура людини, сприйняття її оточуючими залежать від рівня мовленнєвої освіченості цієї людини? Свою думку обґрунтуйте.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Завершальне слово вчителя

— Драматург обирає героїню, яка перебуває на самому дні англійського суспільства, для того, щоб полемічно загострити один із головних парадоксів: Шоу намагається довести, що різниця між вуличною квіткаркою та герцогинею «полягає лише у вимові». Цей висновок сучасники письменника сприймали як парадокс, що запрошував глядачів шукати відповідь на непросте питання: «чим різняться люди?» На додачу цей парадокс став викликом вищим, освіченим і аристократичним класам англійського суспільства, він підривав віру в непорушність суспільної ієрархії.

Автор п'єси вірить у невичерпне багатство вільної особистості. Елізою спочатку рухає звичайне людське бажання — певною мірою покращити своє життя, здолати убогість, «стати продавчиною у квітковому магазині, щоб не стирчать із кошиком на розі Тотнем-Корт-роуд». Та під час навчання у Гігінса вона усвідомлює, що здатна на більше. Провідна риса характеру Елізи — це почуття власної гідності. Вона сама бажає відповідати за себе й самостійно будувати свою долю. її фраза «Але я можу обійтися без вас — ще й як обійдуся, не думайте» — ось ідея трагікомедії.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: дочитати п'єсу Дж. Б. Шоу «Пігмаліон» до кінця; уміти аналізувати її, характеризувати героїв, висловлювати свої думки та враження.

Творче: скласти твір-мініатюру (усно) «Які уроки дає Еліза професорові?» (уроки доброти, гідності, мужності, підприємливості, цілеспрямованості чи інші).

ДОДАТОК ДО УРОКУ 55

ІНСЦЕНУВАННЯ ФРАГМЕНТІВ П'ЄСИ Б. ШОУ «ПІГМАЛІОН»

Дія перша

<...>

Записувач. Бачите оцю істоту з її вуличною англійщиною? Таж оця англійщина не дасть їй виповзти з канави, поки її й віку. Так от, пане, за три місяці я провів би цю дівчину як герцогиню на садовий прийом до якого-небудь посла. Міг би навіть улаштувати її покоївкою в якоїсь леді чи продавщицею в крамниці, а для цього потрібно краще розмовляти по-англійському.

Квіткарка. Про що це ви?

Записувач. А про те саме — ти, розчавлена капустино, ти, ганьбо шляхетної архітектури цих колон, ти, втілена кривдо англійської мови: я міг би зробити з тебе царицю Савську. (До джентльмена.) Ви повірите в таке?

Джентльмен. Авжеж, повірю. Я сам вивчаю індійські діалекти і.

Записувач (із жвавим зацікавленням). Справді? А чи знайомі ви з полковником Пікерінгом, автором «Санскритського розмовника»?

Джентльмен. Я ж і є полковник Пікерінг. А ви хто?

Записувач. Генрі Гігінс, автор «Універсальної абетки» Гігінса.

Джентльмен (з ентузіазмом). Я ж приїхав з Індії, аби познайомитися з вами!

Гігінс. А я збирався в Індію, аби з вами познайомитися!

Пікерінг. Де ви мешкаєте?

Гігінс. Вімпол-стріт, 27А. Приходьте до мене завтра.

Пікерінг. я зупинився в «Карлтоні». Ходімо зараз зі мною та й погмонімо трохи за вечерею.

Гігінс. А й справді!

Квіткарка (до Пікерінга, коли той проходить повз неї). Купіть квіточку, ласкавий пане! Мені ж нічим заплатити за квартиру.

Пікерінг. У мене дійсно немає дрібних грошей. Перепрошую. (Іде геть.)

Гігінс (обурений брехливістю дівчини). Брехуха! Ти ж була сказала, що можеш розмінити півкрони.

Квіткарка (скочивши на ноги, у відчаї). Чи ти цвяхами начинений, ти, колючка?! (Шпурляючи кошика йому під ноги.) Забирай усе це до бісу за шість пенсів!

Годинник на дзвіниці вибиває половину дванадцятої.

Гіггінс (вчуваючи в годинникових ударах глас Божий, що докоряє йому за фарисейський брак милосердя до вбогої). Нагадує! (Урочисто підіймає свого капелюха, тоді кидає жменю монет у кошик і йде слідом за Пікерінгом.)

Квіткарка (дістаючи з кошика півкрони). Ах-оо-уу! (Дістаючи два флорини.) Ааах-оо-уу! (Дістаючи ще кілька монет.) Аааааах-оо-уу! (Дістаючи півсоверена.) Аааааааааах-оо-уу!

Фредді (вискакуючи з таксі). Зловив врешті одне! Егей! (До дівчини.) Де ті дві дами, що тут стояли?

Квіткарка. Пішли на автобус, коли дощ перестав.

Фредді. І залишили мене з цим таксі! Прокляття!

Квіткарка (величаючись). Не журіться, юначе! Я поїду на ваших таксах додому. (Не йде, а пливе до машини. Водій відводить руку за спину й міцно тримає дверцята, щоб не впустити її. Цілком розуміючи його недовіру, квіткарка показує водієві жменю грошей.) Плата за таксі — дрібничка для мене, Чарлі! (Той осміхається й відчиняє дверцята.) Отак! А куди кошика діти?

Водій. Давай сюди. Два пенси доплати.

Квіткарка. Ні — ще хто-небудь його побачить. (Силоміць запирає кошика в машину й сідає сама, розмовляючи далі вже через віконечко.) До побачення, Фредді!

Фредді (зачудовано підіймаючи капелюха). До побачення!

Водій. Куди ж вам?

Квіткарка. До Бухигнему.

Водій. До якого Букогнему?

Квіткарка. Ти що, не знаєш, де це? В Грін-парку, де живе король! Бувай здоровий, Фредді! Не стовбич, наче я тебе тримаю. Бувай!

Фредді. До побачення! (Йде геть.)

Водій. Слухай! Що ще за Букогнем? Нащо тобі здався Букогнемський палац?

Квіткарка. А нінащо. Але той хлопець не повинен був того знати. Вези мене додому.

Водій. Куди ж це?

Квіткарка. Ейнджел-корт, Друрі-лейн, біля Міклджонової гасової крамнички.

Водій. Оце вже більш схоже на правду, Джуді. (Рушає.)

Подаймося слідом за таксі до входу в Ейнджел-корт — вузьку арочку поміж двох підприємств, одне з яких — Міклджонова газова крамниця. Тут таксі зупиняється, квіткарка висідає, тягнучи кошика за собою.

Квіткарка. Скільки?

Водій (показуючи на лічильник). Читати вмієш? Шилінг.

Квіткарка. Цілий шилінг за дві хвилини?

Водій. Дві хвилини чи десять — одна плата.

Квіткарка. Ну, як на мене, то це несправедливо.

Водій. Ти коли-небудь їздила в таксі?

Квіткарка (з гідністю). Сотні, тисячі разів, юначе!

Водій (глузуючи з неї). Молодця, Джуді! Бажаю тобі розжитися з того шилінга. Вітання всій родині! бувай здорова! (Їде геть.)

Квіткарка (почуваючись приниженою). Яке нахабство!

Вона підіймає кошика й бреде, насилу переставляючи ноги... <...>

Дія друга

Одинадцята година наступного ранку. Гігінсова лабораторія на Вімполь-стріт. <...>

За столом сидить Пікерінг — він саме кладе кілька карток і камертон, якими щойно користувався.

Гігінс стоїть біля нього, засуваючи назад дві чи три витягнені шухлядки картотеки. <...>

<...>

Місіс Пірс (вагаючись, явно спантеличена). Пане, вас хоче бачити якась молода особа.

Гігінс. Молода особа! Що ж їй треба?

Місіс Пірс. Ну, бачите, вона заявляє, що ви будете раді, коли довідаєтеся, чого вона прийшла. Проста собі дівчина, пане. Проста-простісінька. Я мала б відправити її геть, але подумала: а може, ви захочете, щоб вона наговорила вам у ті ваші машини? Сподіваюсь, я не встругнула дурниці, але ж часом ви запрошуєте до себе таких химерних людей... То ви вже даруйте мені! Я певна, пане...

Гігінс. Ну-ну, не переймайтесь так, місіс Пірс! У неї цікава вимова?

Місіс Пірс. Ой, це справді щось жахливе, пане! Не втямлю, як ви можете цікавитися такими речами.

Гігінс (до Пікерінга). Нумо, запросимо її! Проведіть її сюди, місіс Пірс. (Кидається й дістає нового валика, щоб закласти у фонограф.)

Місіс Пірс (позбувшись тільки половини своїх сумнівів). Гаразд, пане. Ваша воля! (Іде вниз по східцях.)

Гігінс. От і поталанило нам трохи! Покажу вам, як я роблю записи. Ми розговоримо її, і я запишу її спочатку в Белловій «видимій мові», а тоді в транскрипції світа. Потім зафіксуємо її на фонографі, й ви зможете прокручувати запис скільки хочете, звіряючи звук із писаною транскрипцією.

Входить схвильована Квіткарка. На ній капелюх із трьома страусячи-ми пір'їнами: жовтогарячою, блакитною та червоною. Фартушок на ній майже чистий, трохи почистила вона й непривабливого свого жакета. Пафос цієї жалюгідної постаті, з усім її невинним марнославством і вдаваною поважністю, зворушує Пікерінга, що випростався уже при появі місіс Пірс. Що ж до Гігінса, то цей однаково насипався і на чоловіків, і на жінок, і репетував до небес, аби не поклали йому на плечі хреста з пір'їну завважки, а між двома статями проводив одну-єдину різницю: жінок він умовляв, як дитя нянечку, коли хоче щось випросити у неї.

Гігінс (різко, впізнавши її з неприхованим розчаруванням і зразу ж по-дитячому роблячи з цього нестерпну прикрість). Ну, та це ж та дівчина, яку я занотував учора ввечері! Путья з неї ніякого: ліссонгровського жаргону я вже зробив собі записів, скільки хотів, і не збираюсь витратити на це зайвого валика. (До дівчини.) Забирайся геть — мені ти не потрібна.

Квіткарка. А ви не будьте такі зухвалі! Бо ще й не вислухали, чого я прийшла. (До місіс Пірс, що на порозі чекає подальших вказівок.) Ви сказали йому, що я приїхала на таксях?

Місіс Пірс. Які дурниці, дівчино! Невже ти гадаєш, що такому джентльменові, як містер Гігінс, залежить на тому, чим ти там приїхала?

Квіткарка. Ти ба, які ми горді! Але ж він не гребує уроками, тільки не він: сама чула, як він казав. Що ж, я не прийшла сюди випрошувати кумплиментів, і якщо мої гроші не підходять, то подамся деінде.

Гігінс. Не підходять для чого?

Квіткарка. Не для чого, а для кого: не підходять для ва-ас! Тепер ви втямили, ге ж? Я прийшла брати уроки, ось так! І платитиму за них теж, будьте певні!

Гігінс (ошелешено). Ну!!! (Хапнувши повітря, бо йому забило дух.) І що ж я, по-твому, повинен тобі відповісти?

Квіткарка. Я думаю собі, коли б ви були джилътменом, то сказали б мені сісти. Чи ж я не сказала, що принесла вам заробіток?

Гігінс. Що ж нам робити, Пікерінгу: попросити це нахабне дівчисько сісти чи викинути його у вікно?

Квіткарка (злякано забігши в куток до рояля й зацьковано роззираючись звідти). Ах-ах-ох-о-о-о-у! (Ображено пхикаючи.) Не хочу, щоб мене взивали нахабним дівчиськом! АДЖЕ я сказала, що платитиму, як леді.

Обидва чоловіки, остовпівши з подиву, видивляються на неї з другого кінця кімнати.

Пікерінг (лагідно). Чого ж ви бажаєте?

Квіткарка. Бажаю стати продавчиною у квітковому магазині, щоб не стирчать із кошиком на розі Тотнем-Корт-роуд. АЛС ж мене туди не візьмуть, поки я не навчуся балакати попанському. А він же сказав, що міг би навчити мене. Ну, ось я і прийшла, і ладна платити йому, нічого не випрошую, а він: викину! — наче я покидьок.

Місіс Пірс. Як це ви, дівчино, могли собі придумати таку дурницю, ніби ви спроможні платити містерові Гігінсу?

Квіткарка. А чом би й ні? Я знаю, скільки платять за уроки, як і ви знаєте, і я готова платити, скільки треба.

Гігінс. Скільки ж?

Квіткарка (тріумфуючи, вертається ближче до нього). Оце ви нарешті заговорили! я знала, що ви не втерпите, коли вчуєте нагоду забрать собі назад дещицю з того, що ви кинули мені учора ввечері. (По-змовницьки.) Були гульнули трохи, ге ж?

Гігінс (владно). Сідайте!

Квіткарка. Ох, якщо ви хочете розважитись за мій рахунок...

Гігінс (громовим голосом). Сідайте!!!

Місіс Пірс (суворо). Сідайте, дівчино. Робіть, як вам кажуть.

Квіткарка. Ах-ах-ах-о-о-у! (Вона стоїть, із змішаним виразом затятості й збентеження на обличчі.)

Пікерінг (дуже чемно). Будьте ласкаві, сідайте! (Ставить третього стільця біля килимка перед каміном, поміж собою і Гігінсом.)

Квіткарка (сором'язливо). То вже й сяду! (Вона сідає; Пікерінг вертається до килимка.)

Гігінс. Як вас звати?

Квіткарка. Еліза Дулитл.

Гігінс (поважно декламує)

Елайза, Елізабет, Бетсі та Бес Шукали у лісі пташиних яець...

Пікерінг. Гніздечко знайшли, в нім ячок чотири...

Гігінс. Взяли по одньому — трійко лишили.

Чоловіки сміються, щиро тішачись своїм жартом.

Еліза. Ой, не дурійте!

Місіс Пірс (стаючи в Елізи за спиною). Ви не повинні казати отаке джентльменові.

Еліза. А чого він не говорить до мене розсудливо?

Гігінс. Повернулися до діла! Скільки ж ви пропонуєте платити мені за уроки?

Еліза. О, я знаю, що по чім! Одна пані, подруга моя, бере уроки хранцузької у щирого хранцузького джилътмена — по вісімнадцять пенсів за годину. либонь, совість вам не дозволить здерти з мене за навчання моєї рідної мови стільки ж, скільки б ви взяли за хранцузьку. Тож я даю вам шилінг — і не більш! Або так, або ніяк!

Гігінс (походжаючи туди-сюди по кімнаті й брязкочучи ключами та монетами в кишенях). Знаєте, Пікерінгу, коли розглядати шилінг не як просто шилінг, а як певний відсоток заробітку цієї дівчини, то для неї він буде все одно що шістдесят чи сімдесят гіней для мільйонера.

Пікерінг. Як це?

Гігінс. От полічіть. Мільйонер дістає близько ста п'ятдесяти фунтів на день. А вона заробляє якихось півкрони.

Еліза (набундючившись). Хто вам сказав, що я тільки...

Гігінс (розвиває думку, не звертаючи на неї уваги). За один урок вона пропонує мені дві п'ятих від свого денного заробітку. А дві п'ятих мільйонерського денного прибутку складе фунтів шістдесят. Це чимало, Святий Боже, це пребагато! Більшої плати мені зроду ще ніхто не пропонував.

Еліза (нажахано скочивши на ноги). Шістдесят фунтів! Та що це ви кажете? Ні, я не пропонувала вам шістдесят фунтів! Де я дістану.

Гігінс. Притримайте язика.

Еліза (плачучи). Але ж я не маю шістдесяти фунтів! Ох.

Місіс Пірс. Не плачте, дурна дівчино! Сядьте. Ніхто не зачепить ваших грошей.

Гігінс. Але зараз хтось зачепить вас мітлюю, якщо не перестанете киснути. Сядьте!

Еліза (скоряючись, поволі сідає). Ах-ах-ах-о-о-у! Можна подумати, ніби ви — мій батько.

Гігінс. якщо вже я вирішу взятись за ваше навчання, то буду для вас гірший за двох батьків. Натє! (Простягає їй свого шовкового носовичка.)

Еліза. Навіщо це?

Гігінс. Втирати очі. Втирати будь-яку частину вашого обличчя, де тільки проступить волога. Затямте: оце ваш носовичок, а це — рукав. Не переплутайте одного з одним, якщо ви хочете стати продавщицею у магазині!

Геть спантеличена Еліза дивиться на нього безпорадними очима.

Місіс Пірс. Ви тільки марно тратите на неї слова, містєре Гігінсе: вона вас не розуміє! До того ж, ви жорстоко помиляєтеся: вона ні разу не втерла носа рукавом. (Забирає у неї носовичка.)

Еліза (вихоплюючи носовичка). Гей, віддайте його мені! Він дав це мені, а не вам!

Пікерінг (сміючись). АВЖЄЖ! Мені здається, місіс Пірс, що тепер носовичка слід вважати її власністю.

Місіс Пірс (змирившись). Так вам і треба, містере Гіггінсе.

Пікерінг. Гіггінсе, я заінтригований! Пам'ятаєте, що ви сказали вчора про прийом у посольському саду? якщо ви впораєтеся з цим, я назву вас найбільшим з усіх учителів, сущих нині на світі. Закладаюся на всі витрати, що підуть на цей експеримент: вам цього не втнути. А ще я заплачу за уроки.

Еліза. Ой, ви такі добрі! Спасибоньки вам, копитане!

Гіггінс (неспроможний здолати спокусу, дивиться на неї). Це майже непереборне... Вона така розкішно ниця... така страшенно брудна...

Еліза (протестуючи з усіх своїх сил). Ах-ах-ах-ах-о-о-у-у!!! я не брудна — коли я йшла сюди, я вмилася: умила обличчя, руки!

Пікерінг. Чим-чим, Гіггінсе, а вже лестощами ви не закрутите їй голови.

Місіс Пірс (із тривогою в голосі). Ой, не кажіть, пане: хіба тільки самими лестощами можна закрутити дівчині голову? І хто ще такий на це здатний, як не містер Гіггінс? Хоч він може й не мати цього на меті. Вся моя надія на вас, пане, що ви не станете підохочувати його до якихось дурних витівок.

Гіггінс (хвилюючись дедалі дужче в міру того, як ідея заволодіває ним). Що є життя, як не низка безумств? Тяжко тільки на них натрапити. Бійся втратити нагоду — нагоджується вона не щодня! Я таки зроблю герцогиню з цієї задрипаної нетіпахи!

Еліза (вельми засуджуючи таку його думку про неї). Ах-ах- ах-о-о-о-у!

Гіггінс (захопившись). Так, за півроку, ба навіть за три місяці, якщо в неї гостре вухо й легкий язик,— я візьму її куди- завгодно й подам як що-завгодно. Почнемо сьогодні ж — зараз! Цю мить! Місіс Пірс! Заберіть її та почистіть гарненько. Як не віддиратиметься бруд — спеціальним порошком її! Чи є в кухні добрий вогонь?

Місіс Пірс (протестуючи). Так — але ж...

Гіггінс (насіпаючись на неї). Здеріть із неї все це лахміття і спаліть! Подзвоніть до Вайтлі чи ще в який універмаг і замовте новий одяг. Поки все це прибуде, закутайте її в обгортковий папір.

Еліза. Ви ніякий не джилтмен, от, як таке балакаєте! А я хороша дівчина, хороша, і я знаю таких, як ви, знаю вас!

Гіггінс. Нічого вам тут розводити вашу ліссонгровську вдавану сором'язливість, молода особа! Ви маєте навчитися поводитись як герцогиня. Заберіть її, місіс Пірс. Огинатиметься — лупцюйте!

Еліза (скочивши на ноги й забігши між Пікерінгом і місіс Пірс у пошуках захисту). Ні! Я покличу поліцію, от покличу!

Місіс Пірс. У мене ж і місця немає, куди б її ткнути.

Гіггінс. Ткніть її в кошик на сміття.

Еліза. Ах-ах-ах-о-о-у!

Пікерінг. Ну-бо, Гіггінсе, будьте розважливі!

Місіс Пірс (рішуче). Ви мусите бути розважливим, містере Гіггінсе, конче мусите! чи то ж можна отак топтатися по людях!

Гіггінс від таких докорів ущухає. Ураган змінюється леготом лагідного подивування.

Гіггінс (професійно витончено модулюючи голос). Це я топчуся по людях! Дорога моя місіс Пірс, любий мій Пікерінгу, я ніколи не мав анінайменшого наміру топтатися хоч би й по кому. Я одне тільки пропоную: будьмо добрі до цієї вбогої дівчини. Ми повинні допомогти їй приготуватися, пристосуватися до її нового становища в житті. якщо я десь висловився неточно, це лиш тому, що я не хотів уражати ні її делікатних почуттів, ні ваших.

Заспокоєна Еліза покрадьки вертається до свого стільця.

Місіс Пірс (до Пікерінга). Ну, чи ви чули коли щось подібне, пане?

Пікерінг (широ сміючись). Ніколи, місіс Пірс, ніколи!

Гіггінс (терпляче). В чому річ?

Місіс Пірс. Знаєте, пане, річ у тім, що ви не можете взяти собі дівчину, от ніби взяли й поклали в кишеню камінчик десь на узбережжі.

Гіггінс. А чом би й ні?

Місіс Пірс. Чом би й ні! АЛЕ ж ви нічогосінько про неї не знаєте. Є ж у неї десь батьки. Може, вона одружена.

Еліза. Таке!

Гіггінс. чуєте? як дівчина дуже слушно каже: таке! Таке скажете: одружена! Чи ви не знаєте, що жінка цього класу за рік після одруження виглядає такою зношеною від виснажливої праці, мовби їй минуло п'ятдесят?

Еліза. І хто б то одружився зі мною!

Гіггінс (несподівано вдаючись до чудових оксамитово-низьких ноток свого красномовства, від яких у того, хто його чує, має затрепетати серце). Клянусь святим Георгієм, Елізо: я ще й не кінчу роботи з вами, а вулиці вже будуть усіяні тілами чоловіків, що стрілятимуться заради вас.

Місіс Пірс. Дурниці, пане! Ви не повинні забивати їй баки такими речами.

Еліза (підводячись і рішуче випростовуючи плечі). Та він з глузду з'їхав, авжеж! Не хочу я, щоб мене вчили такі нинармальні!

Гіггінс (зачеплений за живе її нечутливістю до його красномовства). Он як! То я божевільний, кажете? Дуже добре, місіс Пірс: не треба замовляти їй нової одежі! Викиньте цю невдячну особу геть!

Еліза (хлипаючи). Не-е! Не смійте чіпати мене!

Місіс Пірс. От бачите, до чого призводить зухвальство. (Показуючи на двері.) Прошу сюди.

Еліза (мало не плачучи). Не хотіла я ніякої одежі! І не взяла б нічого. (Шпурляє геть носовичка.) Я сама собі можу справити одягу!

Гігінс (спритно підхоплюючи носовичка й переймаючи Елізу, що знехотя посувається до дверей). Ви — невдячна, лиха дівчина! Оце так ви мені відплачуєте за те, що я запропонував витягти вас з канави, гарно вбрати й зробити з вас пані?

Місіс Пірс. Стривайте, містере Гігінсе! Я не допущу цього. Це ви лихий!.. А ти, дівчино, вертайся додому та скажи своїм батьку-матері, щоб краще про тебе дбали.

Еліза. Немає в мене батьків. Вони сказали мені, що я вже велика, можу сама заробити на себе, й вигнали мене геть.

Місіс Пірс. Де ж твоя мати?

Еліза. Нема в мене ніякої матері. А вигнала мене аж шоста моя мачуха. Та я не пропала без них. І я хороша дівчина, хороша!

Гігінс. Ну й чудово. І через що тоді, скажіть, будь ласка, весь цей шум учинився? Дівчина нічия, нікому, крім мене, не потрібна. (Підступає до місіс Пірс, починає улещати її.) Ви б могли взяти її за дочку, місіс Пірс,— я певен, дочка стала б вам великою втіхою! Тож не зчиняйте більше галасу. Візьміть її вниз і...

Місіс Пірс. Але ж що вийде з неї? І чи буде їй яка плата? Будьте ж розважливі, пане!

Гігінс. Ну, видавайте їй, скільки там буде треба,— запишіть це в книгу хатніх витрат. (Нетерпляче.) Та на якого дідька потрібні їй гроші? Матиме вона їжу, вбрання. А дайте їй гроші, то вона їх проп'є.

Еліза (виклично обернувшись до нього). Та ви просто тварюка! Це брехня: ніхто ніколи не бачив мене п'яною. (До Пікерінга.) Ох, пане, ви — джилтмен; не дозволяйте, щоб він наговорював на мене!

Пікерінг (добродушно-напутливо). Чи не спадає вам на думку, Гігінсе, що дівчина має характер, почуття?

Гігінс (оцінюючи дивлячись на неї). Ні-ні, я так не думаю. А якщо й має, то не такі почуття, щоб нам панькатися з ними. (Жартівливо.) Чи маєте, Елізо?

Еліза. Я маю свої почуття, як і хто завгодно.

Гігінс (задумано до Пікерінга). Бачите ви трудність?

Пікерінг. Що? Яку трудність?

Гігінс. Навчити її говорити по граматиці. Сама вимова дасться їй досить легко.

Еліза. Не хочу я говорити по граматиці. Я хочу говорити як продавщиця у квітковому магазині.

Місіс Пірс. Будьте ласкаві, містере Гігінсе, не ухиляйтеся від розмови. Я хочу знати, на яких умовах має дівчина тут перебувати. І чи одержуватиме вона якусь платню. І що з неї вийде, коли закінчиться ваша наука. Треба хоч трохи заглядати вперед!

Гігінс (нетерпляче). А що з неї вийде, коли я лишу її в канаві? Скажіть-но мені, місіс Пірс!

Місіс Пірс. То вже її справа, а не ваша, містере Гігінсе.

Гігінс. Гаразд, коли я впораюся з нею, ми так само зможемо викинути її назад у канаву, й тоді це знов буде її справа. Отже, з цим усе гаразд.

УРОК 56

Б. ШОУ «ПІГМАЛІОН»: ІДЕЇ ОДУХОТВОРЕННЯ ЛЮДИНИ ТА ЖИТТЯ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА, ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ, РОЗВИТКУ МОВИ

Мета (формувати компетентності): предметні (розуміння необхідності збереження національної культури та розвитку мови (за п'єсою Б. Шоу «Пігмаліон»); словниковий запас; навички зв'язного мовлення, критичного й аналітичного мислення, ідейно-художнього аналізу художніх творів; творчі й артистичні здібності; потребу в саморозвитку й самовдосконаленні); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність і критичне мислення; соціально-громадянські: повагу до культури й мови різних народів, зокрема рідної; вміння виробляти власну позицію та життєві принципи; комунікативні: навички спілкування в колективі; навички роботи в групі та парі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: вміння визначати головне та роль деталі в тексті; навички роботи з художнім текстом; загальнокультурні: естетичний смак; вишукані читацькі вподобання; світогляд).

Тип уроку: урок систематизації й узагальнення знань, умінь і навичок. Основні терміни й поняття: ідея, літературна мова.

Міжпредметні зв'язки: мовознавство, психологія, етика.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; музика Ф. Лоу до кінострічки «Моя чарівна леді» (США, 1964, реж. Дж. К'юкор); медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Твір Б. Шоу «Пігмаліон» побудований на суцільних парадоксах. Згадаймо звернення Гігінса до Елізи: «І обійдусь. Без усіх обійдуся. Я маю свою власну душу — мою іскру божественного вогню. Але (з несподіваним смиренням) мені бракуватиме вас, ЕЛІЗО. (Сідає біля неї на отоманку.) Мене дечого навчили ваші ідіотські ідеї — признаюся в цьому покірливо і вдячно. А ще я звик до вашого голосу й вигляду. Вони мені, як-не-як, подобаються». Гігінс узявся навчати дівчину — та сам опинився в ролі учня, був байдужим до жінок і чужих почуттів — та майже закохався. Проте в Елізи зовсім інший шлях, ніж у Попелюшки... Про це поговоримо сьогодні на уроці.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

1) Робота з текстом літературного твору

ü Перекажіть дії четверту-п'яту п'єси Б. Шоу «Пігмаліон».

2) Аналіз образів літературного твору

ü Завершіть складання схеми «Сходінки духовного зростання Елізи Дулітл», початої на попередньому уроці.

Очікувана відповідь

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Слово вчителя

— У четвертій дії «Пігмаліона» перед нами постає зовсім інша Еліза: упевнена в собі жінка, яка так просто не поступиться власним щастям. Вона навчилася правильної літературної вимови, гідної поведінки у вищому суспільстві. Завдяки наполегливій праці та своїй красі вона підкорила світ, але дивак науковець Гіггінс ніби не помічає її чарів. Проте вона розуміє, що не є господинею в будинку Гіггінса, що він не цінує її як жінку, завдяки досягнутим нею результатам він просто виграв парі. Еліза розуміє: з одного боку, вона певною мірою закохалася у свого вчителя, з іншого — не була потрібна йому. У цій ситуації дівчина поводить себе як справжня леді, яку образили, висловлюючи професорові весь негатив, що накопичився протягом цього часу в її серці. Стає зрозумілим, що Еліза — дуже сильна особистість, але Гіггінса вона ніколи не переможе. І в цій, здавалось би, безвихідній ситуації дівчина знаходить вихід, який зрештою винагороджує її перемогою над обставинами.

Б. Шоу поділяв персонажів своїх творів на філістерів (самовдоволені й обмежені люди з вузьким міщанським світоглядом і поведінкою ханжів), ідеалістів (які живуть фальшивими ідеалами) та реалістів (що скептично поглядають на світ і оригінально мислять, добре розуміють хвороби й вади світу, але ці знання не позбавляють їх прагнення покращити цей світ). На думку драматурга, співвідношення цих героїв у його п'єсах є таким: 700 філістерів, 299 ідеалістів та 1 реаліст.

Автор утручається в дію: подає розгорнуті коментарі, ремарки, передмови, післямови, режисерські поради акторам, діалоги автора й читачів тощо — усе це використано для підсилення, вияскравлення головних ідейних зіткнень твору, дискутування із глядачем (читачем). Відчувається своєрідна данина захопленню епічною творчістю — на початку творчого шляху Шоу спробував свої сили у романістиці.

2. Інсценування фрагмента літературного твору (робота в парах)

Інсценуйте у парах діалог Елізи та Хіггінса з четвертої дії, коли вони сперечаються через виграний професором заклад.

Еліза (задихано). Все гаразд — у вас. Я виграла ваш заклад, чи не так? То й досить для вас. А я для вас, певне ж, нічого не значу.

Гіггінс. Ви виграли мій заклад! Ви! Самовпевнена комаха! Це я виграв заклад. Нащо ви шпурляли в мене капці?

Еліза. Бо хотіла розбити вам обличчя. Я б вас убила, якби могла, самолюбива ви тварюко! Чом ви не лишили мене там, де підібрали, — на вулиці? Ви дякуєте Богові, що все скінчилося і що тепер ви можете знов викинути мене туди, чи не так? (Несамовито заламує руки, аж хрускають пальці.)

Гіггінс (дивлячись на неї з холодним подивом). Створіння таки рознервувалося.

Еліза із приглушеним зойком люти несамохіть кидається на нього, аби вгородити нігті йому в обличчя.

Гіггінс (схопивши її за зап'ястя). Ах, ви так? Втягніть кігті, кішечко! Як ви смієте показувати мені ваш характер? Сядьте і заспокойтеся. (Грубо кидає її в крісло.)

Еліза (знищена його перевагою в силі й вазі). Що буде зі мною? Що буде зі мною?
 Гігінс. Де мені в дідька знати, що буде з вами? І яке це має значення, що буде з вами?
 Еліза. Вам байдуже. Я знаю, що вам байдуже. Коли б я оце померла, вам усе одно було б байдужісінько. Я для вас ніщо — навіть оці капці дорожчі вам за мене!

3. Літературний диктант

Чим займався професор Гігінс? (Фонетикою.)

До якого соціального прошарку належала Еліза? (Кокні.)

Коли дівчина відчула себе гідною людиною? (Коли Пікерінг назвав її міс Дулитл.)

Де відбувалося перше випробування Елізи як леді? (У місіс Гігінс.)

Хто був прихильним до ЕЛІЗИ, турбувався про неї? (Місіс Пірс, економка.)

Назвіть того, хто виграв парі. (Гігінс.)

Якою Гігінс бачив долю ЕЛІЗИ у подальшому? (Не замислювався над цим; у крайньому разі — візьме шлюб із багатієм.)

Чому Еліза розлютилася та втекла, коли «експеримент» скінчився? (Чоловіки їй навіть не подякували.)

Ким був Альфред Дулитл, батько ЕЛІЗИ? (Сміттярем.)

Який дар він мав? (Красномовство.)

Хто сприяв тому, що батько ЕЛІЗИ розбагатів? (Гігінс.)

Чим планувала зайнятися Еліза? (Давати уроки правильної вимови.)

Взаємоперевірка диктантів та оцінювання (робота в парах)

4. Постановка та розв'язання проблемних питань

ї Порівняйте п'єсу Дж. Б. Шоу з міфом про Пігмаліона та Галатею. чи може англійська трагікомедія, на вашу думку, завершитися шлюбом головних героїв?

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

1. Аналіз літературного твору (робота в групах)

Об'єднайтеся у 3 групи та визначте: 1-ша група — жанр п'єси Дж. Б. Шоу «Пігмаліон» (що в ній від роману, а що — від драми), 2-га група — особливості поетики п'єси, 3-тя група — подібність і розбіжність образів Гігінса із п'єси Дж. Б. Шоу та Пігмаліона із давньогрецького міфу.

Очікувані відповіді

1-ша група

Жанр п'єси Дж. Б. Шоу «Пігмаліон»

Роман у п'яти діях	
Епос	Драма
<ul style="list-style-type: none"> ■ Опис героїв; ■ поширені пояснення; ■ увага до психологічного стану персонажів; ■ наявність авторської оцінки 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Діалогічна структура; ■ наявність ремарок; ■ «режисерська драматургія» (автор зазначив кожний сценічний рухгероїв)

2- га група

Особливості поетики п'єси «Пігмаліон»

■ Основні художні засоби — парадокси й дискусії.

■ Засоби комічного поєднано з реальним трагізмом буття суспільства та духовно багатію людини, якій не було місця в тогочасному світі.

- Найбільший парадокс — це людина.

3-тя група

Порівняння образів Гігінса із п'єси Дж. Б. Шоу та Пігмаліона з давньогрецького міфу

Професор Гігінс	Пігмаліон
<ul style="list-style-type: none"> ■ Навчав Елізу правильної вимови, допоміг зрозуміти світ мистецтва; ■ Еліза майже нічого не змінила в поглядах професора, а він незбирався змінюватися сам; ■ він не почувався відповідальним за долю Елізи, його захоплювали вищі ідеї, результат експерименту 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Створив Галатею та закохався в неї; ■ Галатея змінила Пігмаліона, її краса розбудила в його душі кохання; ■ почувався відповідальним за створену ним красу
<p>Висновок. Твір «Пігмаліон» Дж. Б. Шоу — не про кохання, а про силу творчості, про духовне пробудження людини під впливом мистецтва, про можливість здобуття особистістю внутрішньої краси та свободи</p>	

2. Евристична бесіда

Що спільного у назві й сюжеті п'єси Дж. Б. Шоу та сюжеті античного міфу?

Коли та в чому зміст п'єси й міфу не збігаються?

Чому сучасна Галатея не задоволена результатами експерименту?

На вашу думку, чого прагне Еліза?

Кохання між головними героями твору Шоу не спалахує. Чому складається враження, ніби сам автор проти щасливої розв'язки?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

1. Слово вчителя

— Збереження незалежності — ось що Бернард Шоу вважав головним для кожної людини, чи то чоловік або жінка, чи то герцог або смітляр. Тому для нього щасливий фінал — це не весільний марш, а жорстоке прощання, що залишає кожній зі сторін право на подальший саморозвиток без стороннього втручання. Автор усіляко підкреслює, що на початку твору квіткарка перебуває на найнижчій стадії духовного розвитку. Еліза Дулітл — типова дівчина кокні, тобто найбідніша та найменш освічена мешканка Лондону, яка розмовляє жахливою англійською. Але дівчині притаманні також привабливі риси, що є запорукою перевтілення її на витончену жінку: щирість, енергійність, природна моральність, які Еліза зберегла у лондонських нетрях. У дівчини є почуття власної гідності, що стали здоровою основою для будівництва характеру нової, гордої та сильної ЕЛІЗИ.

2. Інтерактивний прийом «Мікрофон»

й Дж. Б. Шоу говорив: «Кожна з моїх п'єс — це послання до людства». Яке послання до людства має п'єса «Пігмаліон»?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до контрольної роботи за темою «Нові тенденції у драматургії кінця XIX — початку XX ст.: творчість Г. Ібсена та Б. Шоу».

**КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 5 ЗА ТЕМОЮ «НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У
ДРАМАТУРГІЇ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ ст.: ТВОРЧІСТЬ Г. ІБСЕНА
ТА Б. ШОУ»**

I варіант

Початковий і середній рівні (кожна правильна відповідь — 1 бал, усього — 6 балів)

1. Героїня драми Г. Ібсена «Ляльковий дім» Нора скоїла такий злочин:

- а) підробила підпис на документі;
- б) витратила велику суму із сімейного бюджету;
- в) без дозволу продала будинок батька;
- г) зрадила чоловіка.

2. На початку твору Дж. Б. Шоу «Пігмаліон» квіткарка Еліза відзначалася:

- а) жахливою вимовою;
- б) потворною зовнішністю;
- в) шахраюванням;
- г) легковажною поведінкою.

3. Наприкінці п'єси Г. Ібсена «ляльковий дім» Хельмер не дозволив Норі виховувати дітей через те, що:

- а) вважав її хворою;
- б) був упевнений: брехливі матері виховують злочинців;
- в) мав для цього цілий штат няньок;
- г) бажав, аби вона більше уваги приділяла собі.

4. Героїня трагікомедії Дж. Б. Шоу «Пігмаліон» Еліза поскаржилася на чоловіків-експериментаторів:

- а) місіс Пірс;
- б) матері Гігінса;
- в) своєму батькові;
- г) матері Пікерінга.

5. У драмі Г. Ібсена «Ляльковий дім» Кrogстад вирішив шантажувати Нору тому, що:

- а) заздрих багатим та успішним;
- б) прагнув помститися Норі за її неухвагу до нього;
- в) намагався розбагатіти;
- г) мав утримувати власних дітей.

6. Наприкінці п'єси Дж. Б. Шоу «Пігмаліон» Еліза вирішила займатися:

- а) філологією;
- б) флористикою;
- в) рекламою;
- г) торгівлею.

Достатній рівень (3 бали)

7. Схарактеризуйте «нову» та «стару» драми. Порівняйте їх. Високий рівень (3 бали)

8. Виконайте одне із завдань (за вибором):

- а) доведіть або спростуйте твердження: «Різниця між леді й квіткаркою полягає не в тому, як вона поводить ся, а як до неї ставляться», проведіть паралелі із сучасністю;
- б) продовжте історію Норі — героїні драми Г. Ібсена «Ляльковий дім».

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 5 ЗА ТЕМОЮ «НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У ДРАМАТУРГІЇ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ ст.: ТВОРЧІСТЬ Г. ІБСЕНА ТА Б. ШОУ»

II варіант

Початковий і середній рівні (кожна правильна відповідь — 1 бал, усього — 6 балів)

1. Героїня драми Г. Ібсена «Ляльковий дім» Нора позичила велику суму грошей для того, щоб:

- а) урятувати батька;
- б) допомогти подрузі;
- в) урятувати чоловіка;
- г) придбати собі нове вбрання.

2. Герой твору Дж. Б. Шоу «Пігмаліон» Гіггінс залишив Елізу у себе вдома для того, щоб:

- а) одружитися з нею;
- б) здійснити філологічний експеримент;
- в) вона допомогла його економіці по господарству
- г) зробити її компаньйонкою своєї матері.

3. У п'єсі Г. Ібсена «Ляльковий дім» Хельмер так відреагував на перший лист Кrogстада:

- а) сказав Норі, що вони разом подолають усі труднощі;
- б) пробачив Норі обман;
- в) розгнівався, звинуватив Нору в усіх гріхах;
- г) звелів забиратися геть.

4. Прототипом Елізи із п'єси Дж. Б. Шоу «Пігмаліон» є героїня давньогрецького міфу:

- а) Персефона;
- б) Евридїка;
- в) Галатея;
- г) Афродита.

5. Героїня драми Г. Ібсена «ляльковий дім» Нора пішла з дому тому, що:

- а) мала обміркувати, як їй жити далі;
- б) їй було соромно перед чоловіком;
- в) боялася, що її вчинок вплине на майбутнє чоловіка;
- г) так вирішили родичі Торвальда.

6. Еліза не мала бажання брати шлюб із багатієм, тому що:

- а) була закохана в бідного сусіда;
- б) спочатку сама хотіла розбагатіти, побачити світ;
- в) вважала це торгівлею собою;
- г) її батько це не схвалював.

Достатній рівень (3 бали)

7. Схарактеризуйте ібсенізм як літературну течію.

Високий рівень (3 бали)

8. Виконайте одне із завдань (за вибором):

- а) Дж. Б. Шоу стверджував: «АНГЛІЯ завоювала Ірландію. Що залишалося робити мені? «Завоювати» АНГЛІЮ». Чи вдалося, на вашу думку, драматургові «завоювати АНГЛІЮ»? Доведіть свою позицію;
- б) створіть свій фінал п'єси Г. Ібсена «ляльковий дім», записавши його у вигляді діалогу.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Рефлексія

ï Виконувати які завдання вам було найскладніше?

ï Які завдання виявилися найлегшими?

ï Що здалося неактуальним?

ï Які завдання змусили серйозно замислитися?

ï Чи збагатилися ви новими думками, ідеями в процесі обмірковування та виконання контрольної роботи? Якими саме?

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Індивідуальне: підготувати повідомлення про Шолом-Алейхема, історію створення ним повісті «Тев'є-молочар».

УРОК 58 ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМ «ТЕВ'Є-МОЛОЧАР»: ТЕМА ІСТОРИЧНОГО ЗЛАМУ, ЯКИЙ ПРОЙШОВ КРІЗЬ ДОЛЮ ЛЮДИНИ І НАРОДУ НА МЕЖІ ХІХ-ХХ СТ.

Мета (формувані компетентності): предметні (розуміння значення творчості Шолом-Алейхема для світової літератури; уміння характеризувати тематику та проблематику його твору «Тев'є-молочар»; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; шанобливе ставлення до загальнолюдських цінностей); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність; соціально-громадянські: неприйняття ксенофобії у будь-якому вигляді; комунікативні: навички спілкування в колективі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: вміння знаходити потрібну інформацію та подавати її; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд). Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: біографія, світогляд, тематика, історична основа твору, жанр.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, етика.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АНАЛІЗ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

III. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Учитель. Минуло понад 150 років від дня народження відомого єврейського письменника та драматурга, життя якого було тісно пов'язане з Україною та її культурою, чії твори перекладені багатьма європейськими мовами — Шолома-Алейхема. Критики порівнюють його з Марком Твеном за схожість стилів письменників і любов до літератури для дітей: свого часу Марк Твен навіть зауважив, що вважає себе американським Шолом-Алейхемом.

Про автора веселих і водночас сумних книг про Тев'є-молочара, Менахем-Мендла, хлопчика Мотла, мешканців Єгупця та Касрилівки, безперечно — найвідомішого єврейського письменника поміж тих, хто писав мовою ідиш, ми говоритимемо сьогодні та на наступних уроках.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

1-й учень. Література мовою ідиш з'явилася у США наприкінці ХІХ ст. Емігранти, здебільшого вихідці з Російської імперії, привнесли в американську літературу настрої та проблеми, пов'язані з життям своєї першої батьківщини.

Гостра класова боротьба в епоху першої російської революції та її поразка, чорносотенна реакція багатогранно відбилася в новій єврейській літературі, у творчості її класиків — Менделе Мойхер-Сфоріма, Шолом-Алейхема, Іцхок-Лейбуша Переца, які висловлювали настрої широких верств єврейського народу.

Визнаним лідером літератури мовою ідиш протягом майже чотирьох десятиліть залишався Шолом-Алейхем. Доля його родини була типовою для більшості єврейського населення царської Росії: уряд визначив для євреїв «межу осілості», певні губернії, за межами яких їм було заборонено жити; їм забороняли служити в державних закладах, жити в селах (отже — займатися сільським господарством) та деяких містах (отже — працювати у промисловості, на транспорті); навіть у вищих і середніх навчальних закладах існувала так звана відсоткова норма для євреїв (там мали можливість вчитися лише діти багатіїв). Шолом-Алейхем із дитинства бачив тяжке становище народних мас і зрештою став співцем народного горя.

2-й учень. Ранні роки Шолом-Алейхема (справжнє ім'я — Шолом Нохумович (Соломон Наумович) Рабинович) докладно описано в незавершеному автобіографічному романі «З ярмарку». Майбутній письменник народився 2 березня 1859 року в небагатій патріархальній єврейській родині у місті Переяславі (нині Переяслав-Хмельницький Київської області) у родині дрібного крамаря. Батько письменника був у місті поважною людиною. Він добре знав і любив біблійну та талмудичну літературу (у сім'ї дотримували всіх національних і релігійних звичаїв), але водночас був вільним від фанатизму, жваво цікавився світською культурою і просвітницькою літературою. Дитячі роки майбутнього письменника минули в невеличкому містечку Вороньків Полтавської губернії. Згодом Шолом-Алейхем обезсмертить Вороньків у своїх творах під узагальненою назвою Касрилівка (від поширеного в єврейському бідняцькому середовищі імені Касрил).

Батька Шолома тут вважали багатієм: він поставляв буряки на завод, орендував земську пошту, торгував зерном, мав крамницю. Та матеріальне становище родини дедалі гіршало, прибутки зменшувалися. У пошуках кращих заробітків родина рабиновичів повернулася до Переяслава, де відкрила заїжджий дім.

Тому Шоломові, як і решті дітей сім'ї, доводилося закликати туди подорожніх, до яких слід було підлещуватись, подавати їм самовар, бігати за дорученнями клієнтів. Це було принизливо й зовсім не відповідало казковим мріям про скарб, принців і принцес, кристалеві палаци. Батько письменника був людиною м'якого характеру, любив родину й особливо — маленького Шолома. Коли хлопцеві виповнилося 13 років, від холери померла його мати, і в будинок Рабиновичів увійшла мачуха з її «безперестанною, багатою, сварливою мовою». Скільки сліз пролив через це Шолом, знає тільки Бог. Першим літературним твором юнака став славнозвісний лексикон мачушиних лайок — укладений ним за абеткою словничок сварливих слів і прокльонів від мачухи (А — аман, асмадей, анциболот, арештант; Б — бандит, блошиця, безголовий, бамбула, барило; В — вертихвіст, виродок, вітрогон, відьмак, вахлак; і так — до останньої літери абетки). Успіх був неабияким, усі довго сміялися. Від мачухи він часто чув: «Коли ти вже здохнеш? Коли я тебе віднесу на кладовище?»

3-й учень. Невідомо, як би склалася доля Шолома далі, коли б не старий єврей Арнольд, який мешкав у пригороді Переяслава: він умовив батька віддати хлопчика до хедеру — єврейської початкової релігійної школи. В автобіографічному романі «З ярмарку» і в інших творах Шолом-Алейхем неодноразово згадував убогість і сумні умови навчання в цій майже середньовічній школі. Маленький Шолом вирізнявся поміж решти учнів не тільки блискучою пам'яттю, допитливим розумом, а й жвавим характером. Його пустощі були необразливими та обмежувалися здебільшого вдалим пародіюванням недоліків дорослих. Побачивши когось уперше, він одразу зауважував вади поведінки цієї людини та починав зображати її. У родині панували патріархальні традиції і релігійна добродійність; дорослі намагалися виховувати дітей у покорі: для цього їх залучали до читання священних книг і вивчення напам'ять молитов; та всі намагання дорослих знищити Шоломів дар прискіпливого спостерігача, прищепити йому почуття смирення перед Богом і людьми виявилися марними. У ранньому дитинстві Шолом цікавився

казковим і фантастичним. У школі він потоваришував із хлопчиком Шуликом, майстром розповідати казки, що були одна за іншу цікавішими.

Шолом-Алейхем

Згодом (під впливом єврейської просвітницької літератури) хлопчик здобував загальну освіту в повітовій школі, а 1873 р. вступив до Переяславського повітового училища. Спочатку в училищі йому було суцужно: він погано знав російську мову, і всі сміялися з нього через це — і вчителі, і учні, до того ж удома потрібно було допомагати. Але любов до знань і прагнення до світла допомогли юнакові. Він не шкодував на навчання ані сил, ані часу, виявляючи неабияку наполегливість, і невдовзі досяг успіхів: йому, як найкращому учневі, призначили стипендію — 120 карбованців на рік. Це означало суттєву матеріальну допомогу всій родині. Навіть мачуха припинила напади на «класника», як вона його називала. У 15 років, натхненний «Робінзоном Крузо» Д. Дефо, хлопець написав мовою ідиш «Єврейського Робінзона Крузо» та вирішив стати письменником.

1876 року Шолом Рабинович на відмінно закінчив повітове училище. Він мріяв про подальше навчання у вищій школі й подав заяву до Житомирського педагогічного інституту, куди на державний кошт обіцяли прийняти двох відмінників, але Шоломові відмовили у прийомі: він не закінчить 4-річний курс навчання, адже вже за 3 роки має вирушати служити до війська.

4-й учень. Зрештою, 1876 р. Шолом посів місце домашнього вчителя дочки єврейського магната Елімелеха Лоева та 3 роки навчав його доньку Голду (Ольгу) у Софіївці. На новому місці до юнака ставилися прихильно, до його послуг була чимала бібліотека. Спокій тривав, поки між учителем та ученицею не спалахнули почуття. На жаль, багатий батько дівчини не був готовий до такого соціально нерівного шлюбу, так Шолом Рабинович утратив роботу в родині Лоевих і змушений був погодитися на посаду казенного рабина (раввіна) у лубнах Полтавської губернії. Повернувшись до Києва 1883 р., він несподівано зустрів Ольгу Лоеву та, усупереч волі її батька, одружився з нею. Молодята оселилися в Білій Церкві (подружжя мало шістьох дітей), де Шолом розпочав свою літературну діяльність.

Першим опублікованим твором Шолом-Алейхема стала повість «Два камені» (1883), присвячена його юнацькому роману з майбутньою дружиною. А вже наступний твір, новелу «Вибори», письменник уперше підписав псевдонімом ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМ (у перекладі — мир вам, традиційне єврейське вітання).

Основою багатьох нарисів, оповідань і фейлетонів, написаних упродовж 1883-1894 рр. («Перехоплені на пошті листи», «Картини бердичівської вулиці», «Картини житомирської вулиці», «Найщасливіша людина в Кодні», «З ярмарку»), роман «Степеню»), є поліський матеріал. У них автор яскраво змалював розтлінну силу грошей і справжнє обличчя єврейських багатіїв.

Після смерті тестя Шолом-Алейхем отримав колосальний спадок, однак не зміг вдало розпорядитися цими грошима. Він змінив безліч різнопланових професій, починаючи від мандрівного репетитора й закінчуючи біржовим гравцем. Саме захоплення біржовими спекуляціями, якому він віддав в Одесі, і підвело фінансиста-початківця: незабаром грандіозну спадщину було втрачено (на додачу Шолом-Алейхем спонсорував випуск журналів, які друкували художні твори на ідиш). Натомість до початку ХХ ст. він уже був популярним письменником.

Шолом-Алейхем багато подорожував: у 1887-1890, 1893-1905 рр. жив у Києві (який називав у своїх творах Єгупцем), де займався торговельними справами. Після єврейських погромів 1905 р. переїхав із родиною до Львова (тоді — територія Австро-Угорщини).

Нові мандри збагатили його життєвим досвідом і дали достатньо матеріалу для створення образів підприємців, спекулянтів, біржовиків, пихатих багатіїв і жалюгідних «гендлярів повітрям». Водночас письменник змальовував і людину зовсім іншого гатунку — життєрадісного, сильного, справді народного трударя.

До найвідоміших творів Шолом-Алейхема належать романи «Стемпеню», «Йоселе-Соловей», «Мандрівні зорі», повісті «Менахем-Мендл», «Тев'є-молочар», цикли новел «Касрилівка», «Залізничні оповідання».

Чимало творів письменник присвятив дітям: повість «Пісня над піснями», цикл «Оповідання для дітей» та ін. Але найбільшої популярності в юних читачів зажила повість «Хлопчик Мотл», безпосереднім оповідачем якої є сам головний герой.

5 - й учень. Першими літературними виступами Шолома були кореспонденції в газеті: серії фейлетонів і нарисів, численні повісті, оповідання, одноактні драматичні сцени та багато віршів. Молодий письменник висміював глитаїв і скупих багатіїв, захищав гідність простих людей.

Вихід друком п'єси «Тев'є-тевель» зробив Шолом-Алейхема усесвітньо відомим: під назвою «Тев'є-молочар» вона до сьогодні має успіх у глядачів багатьох театрів світу. За життя Шолом-Алейхем написав 25 п'єс, у яких яскраво й неповторно змалював життя Києва порубіжжя ХІХ-ХХ ст.

Шолом-Алейхем писав не тільки тоді, коли до нього приходило натхнення. Він від дитинства любив фантазувати: будинки уявляв містами, подвір'я — країнами, дерева — людьми, дівчат — принцесами, юнаків — принцями, траву — численним війнством, колючки та кропиву — філістимлянами, на яких він ішов війною.

Часто герої Шолом-Алейхема виникали в його фантазії під час прогулянок (як хлопчик Мотл), і тоді він завмирав, довго нерухомо дивився в небо. Писав він швидко, інколи до крові закусуючи пальці. Коли він писав, то нічого не помічав довкола, сміявся, говорив сам до себе. Любив прикладати перо до правого вуха, наче слухав, що воно скаже.

Із 1883 р. він писав майже виключно на їдиш (за винятком кількох оповідань і публікацій російською й івритом). Своєю метою ставив просвітництво простого народу, адже івритом володіли не всі. Він видавав альманах «Єврейська народна бібліотека» на їдиш, допомагав молодим авторам, виплачуючи їм гонорари.

6-й учень. Письменник багато подорожував: відвідав Женеву, Лондон, Варшаву, Вільно, Берлін та інші міста світу, де виступав перед своїми читачами. У 1907—1914 рр. жив у Швейцарії та Німеччині. Напередодні Першої світової війни Шолом-Алейхем вирушив на лікування до Італії. До кінця життя видатний єврейський митець виявляв незламну енергію та невичерпну жагу творчості, постійно влаштовуючи творчі гастролі з публічними читаннями та усними виступами. Війна застала його в Німеччині, і його, як російського підданого, вислали з країни. Останні роки життя письменник прожив у Нью-Йорку. Не стало його 1916 року.

Шолом-Алейхем любив Україну, де українці та євреї здавна жили й працювали поруч. В оповіданні «Великдень на селі» він любовно змалював дружбу українського та єврейського хлопчиків — Хведька та Файтла. У ліричній повісті «Пісня над піснями» єврейський юнак Шимек зворушливо говорить про українську природу як про рідну: «Я бачу небо, відчуваю теплий вітерець, чую, як пташки щебечуть, цвірінькають, літають над нашими головами. Це — наше небо, наш вітерець, наші пташки, все наше, наше, наше!»

Брат письменника у своїх спогадах згадував, як високо цінував Шолом-Алейхем Тараса Шевченка, як зберігав у своїй бібліотеці «Кобзар», як читав напам'ять його вірші та співав українські пісні.

2. Робота з підручником: аналітична робота (запис до зошитів)

Ї Самостійно опрацюйте матеріал підручника за темою уроку. За почутою від однокласників і самостійно здобутою інформацією узагальніть у схемі або таблиці відомості про історичний злам, який позначився на долях окремих людей і цілих народів на межі XIX-XX ст.

Очікувана відповідь

Історичний злам, який позначився на долях окремих людей і цілих народів на межі XIX-XX ст.

Час	Місце	Подія
Кінець XIX ст.	США	Еміграція євреїв, переважно з Російської імперії
1905-1907рр.	Росія	Перша російська революція та її поразка
1907-1909 рр.	Росія	Чорносотенна реакція
1914 р.	Європа	Перша світова війна
1914-1917рр.	Росія	Російський царат визначив для євреїв «межу осілості», певні губернії, за межами яких їм було заборонено жити; їм забороняли служити в державних закладах, жити в селах (отже — займатися сільським господарством) та деяких містах (отже — працювати у промисловості, на транспорті); навіть у вищих і середніх навчальних закладах існувала так звана відсоткова норма для євреїв (там мали можливість вчитися лише діти багатіїв)

3. Сприйняття творів інших видів мистецтва

Ї Розгляньте ілюстрації, створені різними художниками до творів Шолом-Алейхема. Що нового вони додали до розуміння вами особистості митця?

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Інтерактивна вправа «сонечко»

Ї Схарактеризуйте Шолом-Алейхема за допомогою схеми «Сонечко».

Очікувана відповідь (див. схему на с. 182)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

1. Завершальне слово вчителя

— Повісті, романи, оповідання, новели, п'єси та критичні статті Шолом-Алейхема з поспіхом увійшли до кожної оселі як слова привітання й доброзичливості, навчаючи людей сміятися навіть тоді, коли хочеться плакати. Його творчість ознаменувала розквіт критичного реалізму в єврейській літературі. Справді народна за своєю сутністю, вона відзначалася нездоланною вірою у творчі сили народу, перспективи його національного відродження. Історичний оптимізм Шолом-Алейхема — безцінна риса, особливо в роки, коли російський царат насаджував звирячий шовінізм, заохочував чорносотенство, інспірував кровопролитні погроми.

2. інтерактивний прийом «Мікрофон»

ü Продовжте речення: «Сьогодні для мене стало відкриттям те, що...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: уміти розповідати про Шолом-Алейхема, історичне підґрунтя його твору «Гев'є-молочар»; прочитати перші два розділи повісті — «Аз недостойний» і «Велика удача»; уміти коментувати.

Індивідуальне (творче): підготувати інсценування діалогу за одним із творів письменника (за вибором) «Хлопчик Мотл», «Пісня над піснями», «Гев'є-молочар».

ДОДАТОК ДО УРОКУ 58

ЦЕ ЦІКАВО!

Шолом-Алейхем повторював: «І нехай краще ім'я моє буде згадане у веселошях, ніж зовсім не згадане». Україна шанує пам'ять свого видатного земляка: ім'ям Шолом-Алейхема названо вулиці Києва, Львова, Гродно, Чернівців та Дніпра; у Переяслав-Хмельницькому чимало років працює музей його імені, який уже відвідали десятки тисяч екскурсантів. 1997 року в Києві було відкрито пам'ятник письменникові та створено музей митця, 2009-го викарбувано ювілейну срібну монету номіналом 5 гривень із печаткою Шолом-Алейхема на аверсі та портретом письменника на реверсі.

На честь Шолом-Алейхема названо кратер на Меркурії. У місті Біробіджан єврейському письменникові встановлено пам'ятник, його ім'я мають центральна вулиця міста та обласна наукова бібліотека. Навіть у Москві 2001 року Шолом-Алейхему спорудили пам'ятник.

МАТЕРІАЛ ДЛЯ ВИКОНАННЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ — ІНСЦЕНУВАННЯ (ФРАГМЕНТ «НАПІЙ МОГО БРАТА ЕЛІ» ТВОРУ ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМА «ХЛОПЧИК МОТЛ»)

«З одного карбованця — сто карбованців! Сто карбованців щомісяця може заробити кожен, хто ознайомиться зі змістом нашої книги, яка коштує тільки один карбованець із пересилкою. Не сумуйте, купуйте! часу не гайте, діставайте, тому що ще спізнитесь!»

Отаку об'яву прочитав десь у газетах мій брат Еля одразу після того, як позбувся тещових харчів. А позбувся харчів мій брат Еля не тому, що йому «кінчилися строки». Пообіцяли йому, власне, три роки харчів, а годували його у тестя навіть неповних три чверті року. З його багатим тестем сталося нещастя. Він збанкрутував і з багатія став злидарем. Як це сталося — я вже вам розповідав. Двічі я ніколи не розповідаю одну і ту саму річ. Хіба що мене попросять. Та цього разу не допоможе навіть прохання, тому що я

дуже зайнятий. Я заробляю гроші. Розношу напій, який готує мій брат Еля власними руками. Він навчився виробляти напій по книжці, яка коштує тільки один карбованець, а заробити можна нею сто карбованців на місяць і більше. Як тільки мій брат Еля прочитав, що є така книга на світі, він негайно переказав поштою карбованця (останнього карбованця) і приніс мамі радісну звістку, щоб вона більше не журилася.

— Мамо, хвалити Бога, ми врятовані! Заробітками ми вже забезпечені он як! (Він показав рукою на шию.)

— А що таке? — запитує мама. — Ти дістав посаду?

— Ще краще, ніж посада! — відповідає мій брат Еля, а очі йому сяють.

— Певно, з великої радості. Він просить заждати ще кілька днів, поки прибуде книга.

— Що це за книга? — запитує мама.

— Це чудесна книга! — каже мій брат ЕЛЯ і запитує її, чи вона буде задоволена сотнею карбованців на місяць? Мама сміється з нього і каже, що вона задовольниться ста карбованцями на рік, аби певними. Мій брат Еля відповідає їй на те, що в неї надто убогі потреби, і подається на пошту. Він щодня ходить на пошту і допитується книги. Уже понад тиждень, як він переказав карбованця, а книги немає! Тим часом треба їсти. «Душу з себе не виплюнеш». Так каже мама. Не розумію, як випльовують душу?

Хвалити Бога! Вже є книга! Тільки-но ми її розпакували, як мій брат ЕЛЯ сів читати. Ой, ой, що він там вичитав! Скільки є засобів заробляти гроші різними рецептами! рецепт заробити сто карбованців на місяць, виробляючи найкраще чорнило. рецепт заробити сто карбованців на місяць, виробляючи добрячу чорну ваксу. рецепт заробити сто карбованців на місяць, виганяючи мишей, тарганів та іншу бридоту. рецепт заробити сто карбованців і більше на місяць, виробляючи лікери, солодку горілку, лимонад, содову воду, квас та інші ще дешевші напої.

Мій брат Еля зупинився на останньому рецепті. По-перше, тому що можна заробити ще більш, ніж сто карбованців на місяць. По-друге, не треба бруднитися чорнилом чи ваксою і мати діло з мишами, тарганами та іншою бридотою. Справа лише в тому, до якого напою взятися? До лікерів та солодкої горілки треба мати скарби Ротшільда. До лимонаду та содової води треба мати машину і ще якийсь камінь, що коштує бозна-скільки! лишається одне: квас! Квас — це такий напій, що коштує дешево і його п'ють багато. Особливо ще в таке палюче літо, як тепер. З квасу, треба вам знати, збагатів у нас квасник Борух. Він виробляє пляшковий квас. Його квас знає весь світ. Його квас стріляє з пляшок, як з гармати. Яка причина, що так стріляє, — не знає ніхто. Це Борухів секрет. Кажуть, що він вкладає все, ну щось таке, що стріляє. Хто каже — родзинки. А хто каже — хміль. як настає літо, він просто розривається. Так багато він торгує.

Наш квас, що його готує мій брат Еля за рецептом, не пляшковий квас і не стріляє. Наш квас — іншого сорту напій. як його готують — не можу вам сказати. Мій брат Еля нікого не впускає, коли готує його. Всі бачать тільки, коли він ллє воду. Щоб приготувати самий напій, він замикається в маминій кімнаті. Ні я, ні мама, ні моя братова Бруха — ніхто не має права бути при цьому.

Проте, коли ви мені пообіцяєте, що це залишиться секретом, можу вам сказати, що саме входить у напій. Я знаю, що він купує. Там є лушпай лимона, рідкий мед (меляса) і ще одна, кисла, як оцет, річ, яка зветься «криметартерум», а решта — вода... Води там більше над усе: що більше води — то більше квасу. Це все добре розмішується звичайним дрючком, — так написано в книзі, — і напій готовий. Потім його наливають у великий глек

і дають туди грудку льоду. Лід — це головне! Без льоду весь напій копійки щербатої не вартий. Це я вам кажу не по книзі, тому що сам одного разу скуштував трохи квасу без льоду і мені здалося, що смерть моя прийшла!

Коли зготували першу бочку квасу, було вирішено, що носитиму на продаж я. А хто ж, як не я? Моєму братові Елі не личить. Адже він жонатий. Мамі — і поготів. Ми ніколи не допустимо, щоб мама ходила по базару з глеком і кричала: «Квасу! Квасу! люди, квасу!» Всі погодились на тому, що це мусить бути моя робота. Я сам теж був такої думки. Я зрадив, почувши цю новину. Мій брат Еля взявся навчати мене, як торгувати. Глек треба держати в одній руці на мотузці, склянку — у другій руці, а щоб люди зупинялись, я повинен голосно співати отак:

— Люди, напій! За копійку склянка! Холодний і солодкий! Душу відсвіжає!

Голос — це я вам уже давно казав — у мене гарний. Сопрано я успадкував від мого тата, мир йому. Я заспівав уголос, перекутивши пісеньку догори ногами:

— Солодкий квас склянка! За копійку люди! Свіжий і холодний! Душу напоює!

Не знаю, чи то мій спів так сподобався? Чи то напій такий дуже добрий? Чи, може, це тому, що день був дуже гарячий? Перший глек я спродав за півгодини і повернувся додому з виторгом мало не на п'ять злотих. Мій брат Еля віддав гроші мамі, а мені одразу налявав свіжий глек. Він сказав, що, коли я зможу обернутись так п'ять-шість разів за день, ми заробимо якраз сто карбованців на місяць. Тепер відніміть, будь ласка, чотири суботні дні, що є в місяці, і ви самі зрозумієте, скільки нам коштує напій і який процент заробляємо на ньому. Напій коштує нам дуже дешево. Можна сказати, майже нічого. Всі гроші забирає лід. Тим-то треба старатися якнайшвидше продати глек з напоєм, щоб грудка льоду придалася і на другий глек, і на третій глек і так далі. Тим-то треба ходити з напоєм якомога швидше, навіть не ходити, а бігти. За мною біжать ще хлопчак, урвиголови, ціла зграя. Вони перекиваються на мене, як я співаю. Але мені на них наплювати. Я намагаюсь швиденько покінчити з глеком квасу і поспішаю додому, щоб взяти новий глек.

Скільки я заробив за перший день, — не знаю сам. Знаю тільки, що мій брат Еля, і моя братова Бруха, і моя мати мене дуже хвалили. На вечерю мені дали скибку дині і скибку кавуна та ще дві угорські сливи. Про квас нічого і казати. Квас ми п'ємо всі, як воду. Перед сном мама стелить мені на долівці і запитує, чи не болять мені, боронь Боже, ноги. Мій брат Еля сміється з неї. Він каже, що я такий хлопець, якому ніщо ніколи не болить.

— Авжеж, — кажу, — якщо хочете, я зараз посеред ночі побіжу з глеком.

Всі троє сміються, радіють, що я такий спритний. Тільки на очах у мами я бачу сльози. Та це вже стара історія — мама мусить плакати! Я б хотів знати: чи всі матері плачуть отак завжди, як моя мама?

Нам щастить, нівроку, аж далі нікуди. Щодня посилюється спека. Просто горить усе! Люди умлівають від спеки, діти падають, як мухи. якби не склянка квасу, можна було б згоріти. я повертаюся з глеком додому, не перебільшуючи, разів з десять на день.

Мій брат Еля заглядає одним оком у бочку і каже, що там уже дно світиться. Він знаходить вихід і доливає ще кілька відер води. Цей вихід я знайшов ще раніше за нього. Мушу вам признатися, що я те саме проробив уже кілька разів. Мало не щодня я завертаю до нашої сусідки Песі і даю кожному покуштувати по склянці нашого напою: її чоловікові, палітурникові Мойші, даю дві склянки. Він добра людина. Усім дітям теж даю по склянці. Нехай і вони знають, який напій ми можемо виробляти. Сліпому дядькові я

теж даю покуштувати склянку квасу. Шкода його. Він, бідолашний, каліка. Усім моїм знайомим я даю квас! Задурно, не беручи ні копійки. А щоб не було збитків, я доливаю глек водою. На кожен склянку квасу, яку даю задурно, доливаю дві склянки води.

Те саме роблять і вдома. Наприклад, мій брат Еля випиває склянку квасу і одразу доливає водою. Він має рацію. Шкода копійки. Моя братова Бруха випиває дві склянки квасу: вона страх як любить квас мого брата Елі! І доливає одразу водою. Мати часом вип'є склянку квасу (її треба просити, сама вона не візьме!), і знову одразу доливають водою: одним словом, ми задурно не витрачаємо ні краплі і, хвалити Бога, заробляємо гарно. Мама сплатила багато боргів. Викупила кілька потрібних заставлених речей, постіль нашу. У хаті з'явилися столик, стільці. На суботу ми вже маємо м'ясо, рибу і білі калачі. Мені пообіцяли на свято нові черевики. Здається, нікому не було так добре, як мені!

Будьте пророком і вгадайте, що станеться таке лихо і наш напій спротивиться всім, хоч виливай його в помийницю! Щастя, що мене не забрали ще до поліції. Ви тільки послушайте, що сталося! Одного разу я заскочив із глеком квасу до нашої сусідки Песі. Всі взяли там по склянці квасу, і сам теж із ними за компанію. Підрахувавши, що мені бракує склянок дванадцять-тринадцять напою, я заскочив до сіней, де у них стоїть вода. Замість діжки з водою, я, певно, потрапив до балії, що в ній перуть білизну, і, плюхнувши склянок з п'ятнадцять-двадцять у глек, вибіг на вулицю з новою пісенькою, яку я сам придумав:

— Люди, напій! Райська насолода! Таке щастя мені, вам і нам обом!

Зупиняє мене один, сплачує копійку і наказує налити склянку квасу. Він випиває всю склянку і скривлюється.

— Хлопчику, що це в тебе за напій?

Я його не слухаю. Стоять ще двоє і ждуть, щоб я їм налив. Один випиває півсклянки, другий — третину. Вони платять, спльовують і йдуть геть. Ще один підносить стакан до губів, пробує і каже, що відгонить милом і що напій нібито солоний. Ще один, глянувши на склянку, віддає її мені з таким запитанням:

— Що це в тебе?

— Такий напій,— кажу я.

— Напій? — озивається він до мене.— Смердота, а не напій!

Один підходить, пробує і вихлюпує мені в обличчя. За хвилину збирається навколо мене цілий натовп чоловіків, жінок і дітей. Всі гомонять, махають руками, галасують. Помітив городовик, що зібрався натовп, підходить і запитує, в чім річ. Йому розповідають. Він підходить ближче, заглядає в глек і наказує, щоб я йому дав покуштувати. Я наливаю йому склянку квасу. Городовик відпиває, спльовує і сповнюється люті.

— Де ти взяв такі помії? — запитує він мене.

— Це з книжки,— кажу я йому,— робота мого брата. Мій брат сам готує.

— Хто твій брат? — запитує він мене.

— Мій брат Еля,— відповідаю я.

— Який Еля? — запитує він мене.

— Мовчи, дурню, не наговорюй на брата! — шепочуть мені кілька чоловік водночас.

Здіймається галас, гармидер, тарарам. Щохвилини підходять нові люди. Городовик держить мене за руку і хоче одвести нас (мене і напій) просто до поліції. А галас стає ще більший: «Сирота. Бідна сирота!» — чую я з усіх боків. Серце мені підказує, що справа погана. Я дивлюсь на натовп, що навколо мене: «люди добрі, згляньтесь!». Дехто хоче всунути городовику в руку монету. Та він не бере. Тоді один старий дід зі злодійкуватими очима каже мені:

— Мотл! Виривайся з його рук і тікай!

Я вириваюся, беру ноги на плечі і гайда додому! Ні живий ні мертвий ввалююся у хату...

— Де глек? — запитує мене мій брат Еля.

— У поліції! — відповідаю я йому і припадаю до матері з плачем.

УРОК 59 ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ТВОРУ ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМА «ТЕВ'Є-МОЛОЧАР»

Мета (формувані компетентності): предметні (розширені й узагальнені знання про творчість Шолом-Алейхема, його повість «Тев'є-молочар»; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; творчі й артистичні здібності; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності; потяг до художньої творчості); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність і критичне мислення; соціально-громадянські: неприйняття ксенофобії у будь-якому вигляді; комунікативні: навички спілкування в колективі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: вміння визначати роль деталі в тексті; навички роботи з книгою; загальнокультурні: естетичний смак; вишукані читацькі вподобання; світогляд).

Тип уроку: урок застосування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: філософські проблеми, жанр, сюжет, тематика, проблематика, герої головні та другорядні, комічне.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, психологія, етика, естетика.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; аудіозапис єврейської пісні «Шалом Алейхем»; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

Учитель. Він був дуже щасливим письменником: слава прийшла до нього тоді, коли він перебував у розквіті таланту. Але, мабуть, яскрава гостя була прикро здивована: двері їй відчинила Бідність. А Шолом-Алейхем, цей життєрадісний жартівник, який завжди всім радив сміятися, тому що це «корисно для здоров'я», навіть не підвівся, щоб зустріти довгоочікувану гостю: його прикувала до ліжка тяжка хвороба. Ось що розповідав письменник про своє тодішнє життя близькому товаришеві (зачитує листа): «Я переповнений думками й образами, настільки переповнений, що, здається, став міцнішим

за залізо, але єдине, за що мені жаль, що дуже багато часу витрачається на гонитву за грошима. Згоріти б біржі! Згоріти б грошам! Згоріти б на вогні євреям, якщо єврейський письменник не може забезпечити себе своїми творами... М'ясник — джентльмен, він згоден чекати; крамар достатньо підлий — відмовляється давати в кредит; адвокат погрожує описати стільці, він, напевно, ще не знає, що їх давно описано...» Цього листа Шолом-Алейхем написав 1903 р. На цей час письменник уже 20 років пропрацював у літературі. Він був не просто відомим, а знаменитим! Хіба не найкращий пам'ятник митцеві, коли люди плачуть і радіють разом із його героями, коли його книги стають друзями й порадиниками читачів? Багато років не всі читачі й навіть письменники знали, що Шолом-Алейхем — це псевдонім: настільки це ім'я відповідає змісту його творів. Сьогодні ми детальніше ознайомимося із сюжетом повісті Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар».

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

1) Складання паспорта-характеристики письменника

ї Складіть паспорт-характеристику Шолом-Алейхема.

Очікувана відповідь

Ім'я:	Шолом Нохумович (Соломон Наумович) Рабинович.
Псевдонім:	Шолом-Алейхем.
Роки життя:	1859-1916.
Місце народження, проживання:	Переяслав у Полтавській області (зараз Переяслав-Хмельницький, Київська область), Біла Церква (Київська область), Київ, Львів (на той час Австро-Угорщина), Нью-Йорк (США).
Родина:	батько крамар.
Освіта:	єврейська початкова релігійна школа, повітова школа.
Рід занять:	письменник.
Основні твори:	романи «Єврейський Робінзон Крузо» та «Степеню», «Йоселе-Соловей», «Мандрівні зорі», повісті «Два камені» (присвячена дружині Ользі), «Наташа», «Вищий та нижчий», «Листування друзів», «Тев'є-молочар», «Хлопчик Мотл», «З ярмарку», «Пісня над піснями», «Аман і його доньки», «Мошкеле-крадій», «Менахем-Мендл», «Якнегоз», «Монологи», «Залізничні оповідання», цикли новел «Касрилівка», «Оповідання для дітей» та ін.; серія фельєтонів і нарисів; оповідання й вірші.
Нагороди, відзнаки:	на честь Шолом-Алейхема названо один із кратерів на Меркурії, вулиці в різних містах світу (здебільшого в Україні), споруджено пам'ятники, засновано музеї.

2) Інсценування фрагмента літературного твору

ï Інсценуйте обраний вами фрагмент прочитаного у попередніх класах твору Шолом-Алейхема (за вибором) «Хлопчик Мотл» чи «Пісня над піснями» або перші два розділи повісті «Тев'є-молочар».

3) Робота з текстом літературного твору

ï Перекажіть перші два розділи «Аз недостойний» і «Велика удача» твору Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар».

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Евристична бесіда

ï У чому полягає особливість оповіді у творі Шолом-Алейхема? (Це серія оповідань, поєднаних головним персонажем. Твори містять колоритні монологи Тев'є під час його уявної розмови із Шолом-Алейхемом у різні роки. Письменник працював над твором 20 років, тому кожен монолог сповнений прикмет свого часу.)

ï Розкажіть про ставлення героя повісті до висловлювань із єврейських священних писань. (Тев'є переробляє їх відповідно до своїх життєвих спостережень і роздумів.)

ï Яка риса характеру Тев'є найвиразніша? (Невичерпний оптимізм, почуття гумору, які допомагають йому долати життєві труднощі.)

2. Міні-вікторина

ï Назва єврейського храму. (Синагога.)

ï Єврейська назва бідняка. (Кафільник.)

ï Урочиста трапеза весняного єврейського свята. (Седер.)

ï Назва цифри 2 на ідіш. (Цвей.)

ï Весняне єврейське свято, подібне до християнського Великодня. (Песах.)

ï Маленька єврейська шапочка. (Ярмулка.)

3. Робота з епіграфом літературного твору

ï Поясніть своє розуміння епіграфа, який Шолом-Алейхем обрав до твору «Тев'є-молочар»: «“З багна підійма бідняка, / Із сміття підносить злидаря”». (Псалтир, СХІІІ)».

4. Сприйняття творів інших видів мистецтва

ï Послухайте національну єврейську пісню «Шалом Алейхем». Із чим ця мелодія для вас асоціюється? На вашу думку, про що в ній ідеться? (Варіанти відповідей учнів.)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Інтерактивний прийом «займи позицію»

ï Оберіть одне із завершень речення: «Якщо в житті негаразди, то слід...» Свою думку обґрунтуйте.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

завершальне слово вчителя

— Твір Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар» зачаровує парадоксальними висловлюваннями героя, його невичерпною життєрадісністю, хоча часто, як ми розуміємо, радіти йому особливо нема чого. І в цьому полягає розв'язання письменником однієї з наріжних філософських проблем життя: важлива не подія, явище чи становище, а те, як ти до цього ставишся. Тев'є підсміюється над собою та своїми негараздами, і це допомагає йому переживати скрутні часи, а можливо, і залучати удачу.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: знати зміст розділів «Химери» та «Теперішні діти» твору Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар»; уміти коментувати, висловлювати свої думки та враження.

Творче: створити ілюстрації або буктрейлери (за можливості) до цієї повісті.

УРОК 60 ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМ «ТЕВ'Є-МОЛОЧАР»: ОБРАЗНА СИСТЕМА ТВОРУ

Мета (формувати компетентності): предметні (знання образної системи твору Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар»); уміння характеризувати цю повість як вершину творчості письменника; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність і критичне мислення; соціально- громадянські: неприйняття ксенофобії у будь-якому вигляді; комунікативні: навички спілкування в колективі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: вміння визначати головне й художні деталі в тексті; навички роботи з художнім текстом; загальнокультурні: естетичний смак; вишукані читацькі вподобання; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: система образів, художній образ, оповідач, засоби комічного, художні засоби.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, психологія, етика, естетика. Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Шолом-Алейхем говорив про свою творчість: «Автор цих рядків має честь не тільки належати до вічно гнаного, безправного, проте своєрідного, великого народу, бути скромним виразником його почуттів, думок, ідеалів»; «І нехай краще моє ім'я згадують тільки в анекдотах і жартах, ніж не згадують зовсім». І справді: гнані, часто осміяні в ті часи представники єврейського народу постають перед нами працьовитими, мудрими й невтомними оптимістами, філософському ставленню до життя та гуманізму яких нам усім

варто повчитися. Продовжимо ознайомлюватися із твором видатного єврейського письменника Шолом-Алейхема — повістю «Тев'є-молочар».

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

1) Робота з текстом літературного твору

ü Перекажіть розділи «Химери» та «Теперішні діти» повісті Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар», висловіть свої думки та враження щодо прочитаного.

2) Творча робота

ü Презентуйте ілюстрації та буктрейлери, створені до повісті Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар» (за бажанням).

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Міні-лекція вчителя

— Сам письменник вважав Тев'є найулюбленішим із-поміж створених ним літературних типів. Простакуватий і шляхетний Тев'є розуміє людей, тонко відчуває красу природи, завжди поводить себе гідно і не грішить проти совісті. Працьовитий і бідний чоловік звик тяжко здобувати щоденний хліб, не схилитися перед труднощами, нестатками, кривдами.

У нього велика родина — п'ятеро працьовитих і розумних доньок, долі яких склалися по-різному. Найстарша Цейтл, не бажаючи пов'язати свою долю з нелюбом, — заможним м'ясником Лейзер-Волфом, одружується із бідним кравцем Мотлом, який згодом помирає від сухот. Дочка Годл закохалася у революціонера та вирушила з ним на заслання до Сибіру. А Хава, порушивши всі традиції, вийшла заміж за неєврея, писаря Федька Галагана, і прийняла християнство. Із цього приводу Тев'є міркує так: «Що таке єврей і неєврей?.. І чому господь бог створив євреїв і неєвреїв?.. А коли господь бог уже створив євреїв і неєвреїв, чому вони такі відокремлені одне від одного, чому ненавидять одне одного?»¹ Трагічно склалася доля й дочки Шпринци. Вона закохалася в багатого, але нікчемного Арончика, та, вражена його блюзнірством і зрадництвом, вкоротила собі віку — втопилася. Нещасливо живе й сумирна Бейлка. Вона виходить заміж за багатого нелюба, аби забезпечити батькові старість. Життя не щадить Тев'є і його дочок: помирає його дружина, а на завершення тяжких поневірянь усіх євреїв за царським наказом виселяють із рідного села за «межу осілості». Разом із батьком та Цейтл у добровільне¹ вигнання збирається також Хава. Вигнаний зі свого дому, з торбиною за плечима, Тев'є готовий вирушити в путь. Він не зломлений і досі вірить у життя. Йому потрібно йти — онуки вже чекають, виглядають діда. «Діти і діти дітей — це ж неабищо!» — каже великий трудар і життєлюб Тев'є.

¹ Тут і далі: цитати з повісті «Тев'є-молочар» Шолом-Алейхема наведено у перекладі Є. Х. Райцина.

Отже, тема «маленької людини» — зневаженої та знедаленої — стала провідною у творчості Шолом-Алейхема, зрештою — як і в усій світовій літературі XIX ст.

Тев'є з твору Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар» — турботливий батько. Діти для нього — все. Але вони ростуть у світі, що змінюється, і їхні погляди на життя, на шлюб також відрізняються від поглядів старшого покоління: для них вигода в шлюбі не важлива, вони ладні жити в бідності, але з почуттями любові та поваги одне до одного, вони не бояться

поїхати шукати кращого місця у світі, мають свої переконання. Усю систему образів повісті побудовано у такий спосіб, щоб розкрити головні риси єврейського народу, його радощі та біль, показати хоча б частку його багатостраждальної історії.

В образі Тев'є уособлено образ усього єврейського народу, який, незважаючи на всі злидні, що випали на його долю, не пригнічений почуттям приреченості, а сповнений оптимізму та життєвої сили. Тев'є з радістю працює на землі, міцно стоїть на ній, він фізично й морально здоровий, життєлюбний. Скільки лиха падає на його голову, особливо останнє — вигнання з села за царським наказом, що забороняв євреям працювати на землі,— але він гордо тримає голову, залишається нескореним...

2. Аналіз тексту літературного твору (запис до зошитів)

й Випишіть із повісті «Тев'є-молочар» цитати, що характеризують головного героя як філософа, що стійко тримає удари долі, та життєрадісну людину.

Очікувана відповідь

- «Поговоримо краще про що-небудь веселіше: що чувати з холерою в Одесі?»
- «Дивна річ, чим більше горя, тим кращі надії, чим більше злиднів, тим палкіші сподівання».
- «Трохи свого горя, не прогнівати бога, а трохи горя всього загалу — погані часи!»
- «Бо кажіть що хочете, але ніж мати стільки горя від своїх дочок, як оце Тев'є має, то чи не в тисячу разів краще лежати в домовині?»
- «Бо все, що землею вкрито, слід, як то кажуть, забути, а поки живеш на світі, не можна зректися усього земного».
- «Розум і каяття — ці дві речі завжди приходять занадто пізно».
- «Міняючи місце — міняєш долю...»
- «Як каже цар Соломон: людина подібна до тварини, забуває, що скільки б вона не жила, а вмерти однаково доведеться...»
- «Людина не бере сама, а як захоче взяти, їй дають по руках...»
- «людина подібна до столяра: столяр живе, живе і помирає, і так само людина живе і помирає».
- «Але «життя і смерть у руці божій»,— коли бог хоче покарати людину, він позбавляє її розуму».
- «Найкращому коневі потрібен батіг, найрозумнішій людині — порада».
- «Люблю Всевишнього, бо він прислухається до мого голосу й благання, жаліє мене, коли мене оточують з усіх боків злидні, скрута, горе, напасті: то здохне корова посеред білого дня, то принесе лиха година небораку родича, як от Менахем-Мендла з Єгупця, який забирає останню копійку, і вже думаєш «у хвилину розпуки», що кінець світу, «всі люди облудні»,— ніде на світі немає правди. Що робить Господь бог? Він подає Лейзер-Волфові думку, щоб той посватався до моєї Цейтл, не правлячи ні посагу, ні вбрання».

- «На дурничку нічого нема! Ти, корово, хочеш жувати — йди, тебе видоять, давай молоко, годуй бідняка з його жінкою і дітьми! Ти, конику, хочеш набити пельку — біжи щоразу з глечиками до Бойберика і назад! Так само й ти, людино, хочеш мати шматок хліба — йди працювати.»
- «“Суєта суєт” — не в грошах щастя. Сьогодні так, завтра інак, аби живі були».
- «“Коли нема муки, нема й науки”,— тобто наука лежить у скрині, а мудрість — у кишені.»
- «Людина слабкіша за муху і міцніша від заліза.»
- «Не мають цілих штанів, а вчитися їм хочеться».
- «Добрий товар сам себе хвалить».
- «А вродливе обличчя — це ж ви самі кажете,— половина посагу».
- «Владико небесний! Як розумно ти правиш своїм світом. Ось ти створив Тев’є і створив, приміром, коня, і обидва вони мають однакову долю на цьому світі. От хіба тільки те, що у людини є язик і вона може поговорити, висловити все, що наболіло на серці, а кінь, бідолашний, що? Німе, прости господи, створіння.»

3. Постановка та розв’язання проблемного питання

ÿ Одного разу великий трудар і дивак Тев’є-молочар раптом постав перед страшним лихом (як на той час, лихо без жодних лапок, справжнє лихо): його дочка Хава покохала українського хлопця Федора, той відповів взаємністю, але Тев’є у розпачі: це ж — людина іншої крові та віри! Але коли нещасний батько, який ладен мало не накласти на себе руки з розпачу, опиняється на самоті, думки його стають якимись «незвичайними», «чудними» (а насправді — простими, як усе велике, правдиве й добре): «Що таке єврей і неєврей?.. І чому Господь бог створив євреїв і неєвреїв?.. А коли Господь бог уже створив євреїв і неєвреїв, чому вони такі відокремлені одне від одного, чому ненавидять одне одного?» Поміркуйте: хіба це запитання Тев’є сьогодні, за 100 років після написання цих рядків, втратило свою актуальність? Свою думку обґрунтуйте.

4. Аналіз образів літературного твору (запис до зошитів)

ÿ Із розділів «Годл», «Хава» та «Шпринця» повісті Шолом-Алейхема «Тев’є-молочар» випишіть цитати до характеристики героїв твору.

ÿ Схарактеризуйте Тев’є за його висловлюваннями (учні отримують таблицю із порожнім другим стовпцем).

Очікувана відповідь

Цитатна характеристика Тев'є

Висловлювання	Риси характеру
«Що таке єврей і неєврей?.. І чому Господь бог створив євреїв і неєвреїв?.. А коли господь бог уже створив євреїв і неєвреїв, чому вони такі відокремлені одне від одного, чому ненавидять одне одного?»	Схильність до аналізування, філософських роздумів

««Суєта суєт» — не в грошах щастя. Сьогодні так, завтра інак, аби живі були»	Розуміння справжніх цінностей у житті людини
«У нього дуже порядний батько, а дід... був неабиякою людиною, дні і ночі сидів над книгами, дарма що сліпий, і вивчав Тору»	Поважає вченість, порядність; цінує родинні зв'язки
«Гроші, братику, треба... заробити кривавим потом, мозолі натерти!»	Чесний, розуміє, що тільки наполегливою працею можна здобути добробут
Висловлювання	Риси характеру
«Розум і каяття — ці дві речі завжди приходять занадто пізно»	Мудрий, розуміє свої помилки, самокритичний, картає себе за довірливість і прагнення «легкого хліба»
«Головне — людина, тобто щоб людина була людиною»	Гуманіст
«Дурниці... їсти, хіба це головне? Багатій не їсть червінців, а бідняк не їсть камінців»	розуміє значення духовності
«Де сказано, що я повинен жили з себе висотувати, щоб заробити на рідкий крупник, на куліш з картоплею, а вони, оті єгупецькі багатії, мають розкошувати на дачах, за холодну воду не беручись, об'їдатися смаженими качками, смачними книшами, млинцями й вергунами? Хіба я не така ж людина, як вони?»	Має почуття справедливості
«Що це за балачки: вони дали одне одному слово, що поберуться?»	Дещо консервативний, дотримується традицій минувшини, коли батьки вирішували долю дорослих доньок; не розуміє, як це молоді самі дійшли згоди
«Ось послушайте, як Тев'є викручується зі скрутного становища»	Кмітливий і хитрий, не хоче засмучувати дружину, тому придумує сон про те, що предки самі назвали нареченого для Цейтл

ü Складіть схему взаємин головних і другорядних героїв повісті Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар».

Очікувана відповідь

Взаємини героїв повісті Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар»

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Інтерактивний прийом «Займи позицію»

ü Чи поділяєте ви ставлення до грошей головного героя твору Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар»? Свою думку обґрунтуйте.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Завершальне слово вчителя

— І донині в серцях шанувальників знаходять відгук слова видатного письменника, класика єврейської літератури Шолом-Алейхема: «Живіть у мирі й радості. У тяжкі часи допомагайте одне одному. Допмагайте знедоленим і пам'ятайте моє ім'я — Шолом-Алейхем — мир вам!»

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: знати зміст розділів «Годл», «Хава», «Шпринця» повісті Шолом-Алейхем «Тев'є-молочар»; уміти переказувати, коментувати.

Групове (творче): підготувати презентацію творчого культурологічного міні-проекту «Повість Шолом-Алейхем «Тев'є-молочар» у світовому мистецтві» у 7 групах («актори» — інсценують діалоги й монологи за твором (або за сценарієм однієї з вистав за мотивами твору), «театрали» — готують відгуки про театральні вистави за мотивами твору Шолом-Алейхема, «кінокритики» — мають продемонструвати фрагменти кінофільмів за повістю та прокоментувати їх, «декламатори» — організують конкурс на кращого оповідача у ролі Тев'є, «літературознавці» — аналізують засоби комічного твору «Тев'є-молочар», «музикознавці» — мають влаштувати прослуховування національних єврейських пісень, «художники» — створити ілюстрації до повісті, презентувати та прокоментувати їх).

ДОДАТОК ДО УРОКУ 60

ЦЕ ЦІКАВО!

Зі спогадів Бел Кауфман — онуки Шолом-Алейхема, відомої американської письменниці та громадської діячки, почесної голови Меморіального фонду Шолом-Алейхема — про роки її дитинства: «Це були найщасливіші роки в моєму житті, адже з нами був

тато Шолом-Алейхем. Він був настільки життєрадісний, моложавий, що його ніхто не сприймав як дідуся. Він любив жарти, розіграші, різні витівки. Коли до нас приходили гості, він переплутував калози. І ніхто не сердився, тому що всім було весело. Будь-яку проблему вирішував він легко, ніби граючись. Коли родина жила у Швейцарії і грошей було обмаль, ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМ навчав дітей ходити на руках, тому що на підлозі не було килима, а сусіди знизу скаржилися, що ми гупаємо. Дуже добре запам'ятався мені його голос. Дзвінкий, із приємним тембром. Він часто виступав перед публікою і читав свої оповідання. Йому аплодували, його носили на руках. Пам'ятаю, як Шолом-Алейхем говорив, що коли б він не був письменником, то неодмінно став би актором».

УРОК 61 НАРОДНИЙ ГУМОР У ТВОРІ ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМА «ТЕВ'Є-МОЛОЧАР». СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТВОРУ В ТЕАТРІ, КІНО ТА ІНШИХ ВИДАХ МИСТЕЦТВА

Мета (формувати компетентності): предметні (розуміння значення ролі народного гумору в повісті Шолом-Алейхема «тев'є-молочар»; уміння характеризувати сучасні інтерпретації цього твору в театрі, кінематографі та інших видах мистецтва; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; творчі й артистичні здібності; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; соціально-громадянські: неприйняття ксенофобії у будь-якому вигляді; комунікативні: навички роботи в групі; навички спілкування в колективі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: навички роботи із джерелами інформації; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: нетрадиційний урок (презентація творчого культурологічного проекту).

Основні терміни й поняття: народний гумор, мистецькі інтерпретації, художні образи, художні засоби.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, образотворче мистецтво, музика, художня культура.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Шолом-Алейхем, життєрадісний філософ, товариш знедолених і скривджених, прийшов у єврейську літературу саме тоді, коли це було необхідно. Ніхто не був так потрібний народу, як він. Це були тяжкі часи в житті єврейського народу: давались взнаки принизливі обмеження в правах, сумні події погромів, усіх турбувала «межа осілості». Тоді в одній із повістей і прозвучали слова незнищеного життєлюбця: «Ви знаєте, що автор цієї повісті за своїм характером меланхолік і віддає перевагу смішним історіям над сльозливими. Автор прощається з вами, добродушно сміючись і бажаючи вам, щоб і євреї, і всі люди на землі більше сміялись, ніж плакали. Сміятися корисно. лікарі радять сміятися». Це девіз, програма, декларація! Сміятися, сміятися, лікарі радять.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

1) Робота з текстом літературного твору

ü Перекажіть розділи «Годл», «Хава» та «Шпринця» повісті Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар». Висловіть свої думки та враження щодо прочитаного.

2) Аналіз образів літературного твору

ü Схарактеризуйте долю дочок Тев'є за зразком.

Доля дочок Тев'є-молочара

Ім'я доньки	Обранці дочок	Риси характеру
Цейтл	Виходить заміж за бідного Мотла-кравця...	Цінує справжнє кохання...
Годл	...	...
Хава	...	...
Шпринця	...	...
Бейлка	...	...

Очікувана відповідь

Доля дочок Тев'є-молочара

Ім'я доньки	Обранці дочок	Риси характеру
Цейтл	Виходить заміж за бідного Мотла-кравця, а не за багатого, проте нелюбого м'ясника; залишається	Цінує справжнє кохання більше за багатство

	вдовою по швидкій смерті чоловіка від сухот	
Годл	Одружується зі студентом Перчиком, їде із ним на заслання до Сибіру	Шанує освіченість, переконання, боротьбу за справедливість; як відданна дружина вирушає за чоловіком на заслання
Хава	Бере шлюб із православним писарем Федькою Галаганом, викликає осуд батьків, що обрала собі до пари не єврея	Не зважає на релігійні настанови й забобони, наражається на осуд з боку родини та єврейської громади через кохання
Шпринця	Закохується у сина багатой вдови; залицяльник тікає разом із матір'ю, а дівчина з горя топиться в річці	Живе серцем і почуттями, через що гине
Бейлка	Виходить заміж за багатого підрядчика Педоцура, щоб бути заможною та мати змогу матеріально підтримати батька, хоча не любить свого чоловіка	Знає вартість грошей, проте думає про батька та намагається дбати про нього

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Презентація творчого культурологічного проекту (робота в групах)

(Учні презентують творчий культурологічний міні-проект «Повість Шолом-Алейхем «Тев'є-молочар» у світовому мистецтві» у групах: «актори» — інсценують діалоги й монологи за твором (або за сценарієм однієї з вистав за мотивами твору), «театрали» — зачитують відгуки про театральні вистави за мотивами твору Шолом-Алейхема, «кінокритики» — демонструють фрагменти кінофільмів за повістю та коментують їх, «декламатори» — організують конкурс на кращого оповідача у ролі Тев'є, «літературознавці» — аналізують засоби комічного твору «Тев'є-молочар», «музикознавці» — влаштовують прослуховування національних єврейських пісень, «Художники» — демонструють створені ними ілюстрації до повісті та коментують їх.)

Матеріали для роботи групи «Театрали»

Класик єврейської літератури Шолом-Алейхем і його легендарний «Тев'є-молочар» викликають захоплення вже не в одного покоління режисерів, акторів і глядачів. Кожне із них по-своєму бачить і сприймає події, описані видатним єврейським письменником. Утім, на те він і класик, щоб його творіння були актуальними роками, десятиліттями чи навіть століттями, бентежили свідомість багатьох поколінь і знаходили відгук у душах людей різних національностей, різного віку, різної віри...

1) П'єса Григорія Горіна «Поминальна молитва» за творами Шолом-Алейхема за часів СРСР була візитівкою Московського театру Ленком. Роль Тев'є в цій п'єсі виконували Євген Леонов і Михайло Ульянов у Ленкомі, Богдан Ступка — у Театрі імені Івана Франка у Києві.

Центральний персонаж вистави — Тев'є-молочар — надзвичайно цілісний образ. Батько п'яťох доньок мріє про те, щоб доля була прихильною до них та обіграла їх своїми найтеплішими променями. Але Бог, з яким Тев'є по-своєму і не без притаманної йому

іронії так часто спілкується, хоче іншого. Доля доньок молочара не поспішає бути до них надто привітною: старша донька Цейтл нехтує сватанням багатого м'ясника Лейзера і виходить заміж за бідного й немічного, але любого їй шевця; Годл закохується в революціонера Перчика і вирушає разом із ним на заслання до Сибіру; третя донька — Хава одружується із православним українцем і зрікається своєї віри. Проте сила батьківської любові перемагає все, і батько сприймає вибір кожної доньки. У такий спосіб порушено вічну проблему батьків і дітей, які по-різному розуміють сенс життя та щастя.

У виставі «Тев'є-молочар» розкрито теми, близькі нам усім: щастя, кохання, пошук Бога і свого місця у цьому шаленому світі. Тут удосталь і сміху, і сліз, і злету щастя, і жаху трагедії — трагедії не лише єврейського народу (століттями зневаженого та гнаного звідусіль, проте нескореного, відданого своїм національним традиціям і власному гонору, можливо, не завжди доречному), а й загальнолюдської.

Так, про цю постановку можна говорити багато, та все одно неможливо передати словами усього шарму й майстерності акторів,

режисера, автора п'єси і, певна річ, головного винуватця компліментів — Шолом-Алейхема.

2) Для того щоб донести до глядача власний погляд на цей твір, потрібно мати певну сміливість. У Київському академічному обласному музично-драматичному театрі ім. П. К. Сакаганського такі сміливці знайшлися: режисер Тарас Мазур, виконавці головних ролей Іван Калініченко, Лідія Дяченко, Людмила Мерва (проте слід зазначити, що у постановці саксаганців немає маленьких ролей: кожен виконавець відпрацьовує на всі 100!). ідеєю бажаного та недосяжного сповнено всі події вистави, написаної в трагікомічному жанрі, де крізь сльози лунає сміх, де є місце гумору й дотепу. і, звісно, колоритній музиці, без якої також не обходиться життя...

«Тев'є-молочара» Тараса Мазура слід дивитися і складати про виставу власну думку — так, як мають власне бачення режисер і задіяні у виставі актори.

Саме «Тев'є-молочар» — вистава, завдяки якій Київський академічний обласний музично-драматичний театр ім. П. К. Сакаганського здобув високе звання академічного.

3) Постановка вистави «Тев'є-тевель» за п'єсою Г. Горіна «Поминальна молитва» Національним академічним драматичним театром імені Івана Франка з Богданом Ступкою у ролі Тев'є з грудня 1989-го до 2012 р. викликала захват глядачів (після смерті виконавця головної ролі Б. С. Ступки у театрі пропонують відеопоказ цієї вистави).

У центрі постановки — трагічна історія Тев'є, який усіма своїми силами намагається зберегти традиційний устрій життя, який розвалюють звідусіль. Він не здатний протистояти ані царському правлінню, ані випадкам долі. Держава вирішує за нього, де він має жити, дочки самостійно обирають чоловіків, помирає дружина. Проте залишається головне — чистота людських взаємин. Шлях Тев'є — шлях страждань, помилок і прозрінь. Це шлях кожної людини, який веде у вічність.

Надзвичайно глибокий, філософський зміст, із витонченим гумором і дотепно соковитими афоризмами створює трагікомічний жанр вистави, у якій міцно переплелися і сміх, і сльози, і любов. Ви смієтеся і плачете над долею героїв і тільки потім розумієте, що тепер інакше ставитеся до життя. Вистава приносить розуміння того, що незалежно від віри і національності люди шукають щастя, свого місця в житті і, зрештою, що у світі немає нічого дорожчого за людське життя.

Чого варті тільки відгуки вдячних глядачів:

- «Гра Богдана Сильвестровича надзвичайна! Тев'є-молочар у його виконанні неможливо описати словами. Видатний актор!»;
- «Незважаючи на те що вистава скінчилася о 23:00 і сидіти було вже складно, час минув швидко й весело»;
- «Чудовий переклад, музика, танці, костюми, хореографія, гра акторів,— усе це разом складається у дивовижну виставу!»;
- «Із-поміж того, що бачив на сцені за останні рік-два, подібне задоволення я отримував від гри І. Чурикової»;
- «Потрібно ще якось за нагоди подивитися цю чудову виставу. І дітей із собою прихопити. І батьків»;
- «Які глибокі психологічні взаємини, правдивість почуттів у грі акторів, яку навіть язик не повертається називати грою! Адже вони живуть, страждають, веселяться і смиренно коряться долі на наших очах, примушуючи сміятися і плакати разом із ними. Танці — це окрема сторінка спектаклю. Балет зумів передати єврейську степенність, достоїнство великого, мудрого народу. Вистава у виконанні талановитих акторів стала твором вищого пілотажу. я впевнена: хто подивиться її один раз, неодмінно прийде вдруге»;
- «Відчуття такі, ніби я вийшла з вистави оновленою. я отримала незабутні враження. Разом із залом сміялася над яскравими жартами, разом із залом тамувала подих у трагічні моменти вистави. Запамятався момент, коли у цілковитій тиші було чути, як схлипують то тут, то там глядачі, і по щоках текли сльози. Відчувалася присутність важливості і актуальності того, що відбувається на сцені,— як для акторів, так і для глядачів. Три години проминули як одна мить. Актори грали виставу так, ніби це сповідь. Це була небайдужа вистава для небайдужих людей».

Матеріали для роботи групи «Літературознавці»

Цитати	Засоби комічного
«Коли є що їсти, то їси, а коли нічого їсти, то закушуєш губою і лягаєш спати голодний»	Іронія
«А не доживуть вони... ті багаті, щоб я з ними рівнявся. Хай їм грець!»	Сатира
«Не ликом шитий, тягти за язика, наче лизь злизав, велике цабе, пуп землі»	Гумор

2. Аналіз образів героїв літературного твору (запис до зошитів)

ï Самостійно ознайомтеся з останніми розділами «Тев'є їде до Палестини», «Іди геть!» повісті Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар». Випишіть цитати до характеристики долі доньок Тев'є, розпочатої на попередньому уроці.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Інтерактивний прийом «мікрофон»

ï Продовжте речення: «У процесі роботи над міні-проектом я...».

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати зміст усього твору Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар»; уміти його аналізувати, висловлювати свої думки та почуття; підготуватися до уроку розвитку мовлення.

УРОК 62 ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМ «ТЕВ'Є-МОЛОЧАР». РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Мета (формування компетентності): предметні (розуміння значення ролі повісті Шолом-Алейхема «тев'є-молочар» у розвитку єврейської та світової літератур, у гуманізації суспільства; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; зв'язне мовлення; соціально-громадянські: неприйняття ксенофобії у будь-якому вигляді; комунікативні: навички спілкування в колективі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: навички роботи із джерелами інформації; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Основні терміни й поняття: біографія, світогляд.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, психологія, етика, естетика, філософія.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Старовинна легенда розповідає про народного співця, що якось прийшов до глибокої криниці й не міг дістати води. Тоді він заспівав і заграв на лірі. Вода від тих чарівних звуків завирувала, почала підніматися вгору та полилася через край. Шолом-Алейхем — наче співець із цієї легенди, зі своїм чудовим гумором, пафосом людяності й ліризмом — сягнув глибин єврейського народного життя, яке засяло в його творах прозорим, свіжим струменем. Прикладімося й ми знову до цього життєдайного джерела.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

1) Робота з текстом літературного твору

ü Перекажіть останні розділи «Тев'є їде до Палестини», «Іди геть!» повісті Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар».

2) Вікторина «Для уважних читачів»

D Визначте, хто з героїв повісті Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар» сказав ці слова.

■ «За те, що немає скибки хліба, шлунок нам пробачить, але без склянки чаю я вранці зовсім як мертва». (Дружина Тев'є Голда.)

- «Танці, як то кажуть, на голодний шлунок не дуже певний рятунок. Що таке голод — я розумію дуже добре, можете мені цього не пояснювати. Цілком можливо, що я кави із здобною булкою у вічі не бачив уже цілий рік». (Тев'є.)
- «Як мені не плакати, коли сльози ллються. Коли серце вщерть сповнене, з очей ллється через вінця. Богом клянуся, серце мені віщувало, щоти приїдеш з радісною звісткою». (Дружина Тев'є.)
- «Вашу дочку, про вашу Цейтл говоримо ми весь час! Ви ж знаєте, реб Тев'є, що я лишився вдівцем. Я собі й подумав, навіщо мені шукатищастя десь на чужині, мати мороку зі свахами, шахраями, пройдисвітами. Чи не краще, коли ми тут обидва на місці?» (М'ясник Лейзер-Волф.)
- «Тату, таточку, любий, дорогий, раз на три дні шматок хліба їстиму, зглянься на мої молоді літа!..» (Дочка Годл.)
- «Дивна річ! Про все у тебе сказано в Біблії. Може, там сказано і про те, чому люди взяли і поділилися на євреїв і не євреїв, на господарів і рабів, на панів і жебраків?..» (Дочка Хава.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

Творча робота (розвиток зв'язного мовлення)

ÿ Напишіть твір-роздум за одним з афористичних висловлювань Шолом-Алейхема (за вибором). Працюватимемо за планом.

План роботи над твором-роздумом

1. Ознайомлення з висловлюваннями Шолом-Алейхема.
2. Обрання теми твору.
3. Коментування вчителем обраних тем.
4. Ознайомлення учнів зі структурою твору-роздуму:
  - 1) теза;
  - 2) доведення тези (аргументи, факти, цитати, приклади з літератури та з власних спостережень);
  - 3) висновок.
5. Складання плану твору.
6. Робота в чернетках.
7. Читання охочими учнями 2-3 складених творів, обговорення, коментування вчителем та однокласниками.
8. Робота в парах: перевірка, взаєморецензування, удосконалення текстів творів.

Висловлювання Шолом-Алейхема (теми для твору)

- «Якщо ти думаєш тільки про себе, чекай коли-небудь зла від інших».
- «Людина примножує своє надбання рівно настільки, наскільки вона зменшує надбання ближнього».
- «У теперішніх дітей любов — не в серці, а в кишені».
- «Живи так, ніби ти щойно на світ народився!»
- «якщо судилося кланятися, то кланяйся голові, а не ногам».
- «Догодити цілому світові ніколи не беріться — не вийде!»
- «Коли їстимеш плоди своєї тяжкої праці — буде тобі втішно і добре».
- « Багатство вік не замінить».

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Інтерактивний прийом «мікрофон»

ü Продовжте речення: «Я обрав (обрала) саме таку тему твору тому, що...».

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: оформити чистовий варіант твору-роздуму. Індивідуальне: підготувати повідомлення про Р. Д. Бредбері, його твір «451° за Фаренгейтом».

УРОК 63 ТРИВОГА ЗА МАЙБУТНЄ СУСПІЛЬСТВА В РОМАНІ-АНТИУТОПІЇ РЕЯ ДУГЛАСА БРЕДБЕРІ «451° ЗА ФАРЕНГЕЙТОМ»

Мета (формувані компетентності): предметні (розуміння тематики й проблематики твору Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом», ролі особистості письменника в літературі; уміння характеризувати роман як один зі значущих у творчості письменника; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність і критичне мислення; комунікативні: навички спілкування в колективі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: вміння визначати роль деталі в тексті; навички роботи з книгою; загальнокультурні: естетичний смак; вишукані читацькі вподобання; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: біографія, світогляд, тематика, проблематика, фантастика, роман, антиутопія.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, фізика, хімія.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Учитель. Із минулого звертаємо погляд до майбутнього. Над можливими розбіжностями розвитку людства у майбутньому замислювалося й замислюється багато людей. Одні письменники змальовували майбутнє як рай на землі, перемогу розуму, справедливості й технічного прогресу, інші — як загальну деградацію внаслідок надрозвитку техніки, глобальних катастроф, війн або втручання космічних прибульців. Письменник Рей Дуглас Бредбері, з творчістю якого ви вперше ознайомилися в 6-му класі (за оповіданням «Усмішка»), належить до останніх. І не тому, що він песиміст: просто митець вважає своїм обов'язком застерегти людство від фатальних помилок, він подає надію, що кожне молоде покоління буде обачнішим, розумнішим, духовнішим за попереднє.

III. занурення в роботу над темою уроку

Евристична бесіда

ü Назвіть прочитані вами фантастичні твори, у яких ідеться про майбутнє людства.

ü Що вас привабило в них, що не сподобалося?

ü Яким ви уявляєте майбутнє Землі через 100, 300, 1000 років?

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

1-й учень. Рей Бредбері народився 22 серпня 1920 року в місті Вокіган (Вокіген), штат Іллінойс, США. Друге ім'я — Дуглас — він отримав на честь знаменитого актора того часу Дугласа Фербенкса. Батьком майбутнього письменника був Леонард Сполдінг Бредбері, нащадок англійців-першопоселенців, матір'ю — Марі Естер Моберг, шведка за походженням.

Невдовзі після народження хлопчика родина Бредбері переїхала до Каліфорнії з метою знайти роботу. Саме там, на околиці величезного Лос-Анджелеса, юний Рей закінчив школу. Далі вчитися хлопець не мав змоги, адже змушений був заробляти на життя. Його університетом стали книги, які він любив і яких багато читав.

«Мене виростили бібліотеки. Я не вірю у коледжі та університети. я вірю у бібліотеки, тому що більшість студентів не мають достатньо грошей [на освіту]. Коли я завершив школу, тривала Велика депресія і грошей не було. я не міг відвідувати коледж, а тому проводив у бібліотеці три дні щотижня впродовж 10 років», — так згодом розповідатиме Бредбері про свою освіту.

2-й учень. Чи не у 12 років Рей ухвалив рішення стати письменником і завзято дотримував цього рішення, ніколи не мріючи про інші професії. Замолоду він продавав газети, потім кілька років жив за рахунок дружини, поки 1950 р. зрештою не вийшов друком його перший великий твір — «Марсіанські хроніки». Перше оповідання Бредбері опублікували 1938 р., за 12 років до того, але успіху та слави він зажив лише тоді, коли побачили світ саме «Марсіанські хроніки».

Згодом письменник зізнався: «Після мільйонів слів наслідувань, у віці двадцяти двох років я раптом здійснив прорив, прорив у оригінальність «науково-фантастичною» історією, що була цілком «моєю».

У Нью-Йорку стояла типова спекотна червнева ніч. Кондиціонування ще не існувало, воно було в майбутньому. Я друкував на машинці до третьої ночі, пітніючи у білизні й балансуючи своїми марсіанами в їхніх дивних містах за декілька годин до прибуття й відправлення астронавтів.

Я почув стукіт, спустився до підвалу бібліотеки університету, і, чорт забирай, там була кімната із дванадцятьма друкарськими машинками, що їх можна було винайняти за десять центів за півгодини. І там сиділо восьмеро чи дев'ятеро студентів, які працювали, мов навіжені».

3-й учень. Потім (у перших номерах журналу «Playboy»), 1953-го,— вийшов друком роман Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом», завдяки якому слава митця сягнула всесвітніх масштабів.

Рея Бредбері часто називають метром фантастики, одним із кращих письменників-фантастів, основоположником багатьох традицій цього жанру. Фактично ж Бредбері не є фантастом, оскільки його творчість слід вважати великою позажанровою літературою, та й істинно фантастичних творів у нього лише мала частка. Однак Бредбері нагороджено кількома преміями в галузі фантастики (Неб'юла — 1988-го, Г'юго — 1954-го), не враховуючи безлічі загальнолітературних премій.

4-й учень. Твори Бредбері — це переважно невеликі оповідання нерозважального характеру, що містять замальовки, зведені до гострих драматичних, психологічних моментів, побудовані здебільшого на діалогах, монологів, міркуваннях героїв, ніж на дії. Незважаючи на явний талант до вигадання різних сюжетів, дуже цікавих і оригінальних, письменник часто обмежується безсюжетними замальовками, украй метафоричними, повними прихованого сенсу. І навіть у добре скроєних творах Бредбері може легко обірвати розповідь, піти від подробиць, залишивши дію в момент гострого напруження пристрастей. Також практично в жодному творі письменника не вдається вивести мораль і нав'язати свою точку зору: у 99 % творів автор залишається «за кадром». Ситуація може розвиватися як завгодно пристрасно, але ніколи Бредбері не приведе читача до висновку. Наче б він бачить своє завдання в тому, щоб схвилювати читача, загострити ситуацію і піти, залишивши того міркувати за книгою.

5-й учень. І якщо решту своїх творчих принципів Бредбері іноді порушував, то його мова, тобто способи викладу образів, думок, практично ніколи не змінювалася. Характерні ознаки його мови — це мінімум деталей, описів, подробиць, дій. Має місце навіть не стільки фантастичність (відсутність реалістичності), скільки нехтування значенням правдоподібності. Ця ознака стосується і сюжетів (фантастичність легко уживається із казковістю, детектив — із мелодрамою, ламаючи межі жанрів), і мови: Бредбері нехтує описами місць дій, зовнішності героїв, іменами, датами, цифрами. Природно, у його творах не зустрінати технічних подробиць і взагалі відсутній вимисел у технічній сфері.

Рей Дуглас Бредбері

Наскільки можна судити з есе та інтерв'ю, Бредбері сповідує літературу почуттів, а не думок. Емоцій, а не дій. Станів, а не подій. Чи не найвищою цінністю Бредбері оголошує внутрішній світ людини, її світогляд, фантазію. Здатність людини відчувати, співпереживати письменник визнає головними якостями.

6-й учень. У своїх творах письменник співчуває насамперед людям мистецтва (і навіть більше — його поціновувачам), ніж решті. Найчастіше при цьому на сторінках своїх книг Бредбері жорстоко розправляється з «ворогами» — черствими людьми, позбавленими фантазії, міщанами, чиновниками, політиками — тими, хто перешкоджає нормальному

життю творчих людей, самовираженню, спілкуванню, хто зводить культуру до умовностей, масовості, стандартизації, робить життя сухим, нудним, духовно бідним, прісним.

7-й учень. Серед найбільш відомих його творів — роман «451° за Фаренгейтом», оповідання «Кульбабове вино», «Здрастуй і прощай», «Пахощі сарсапарелі», «І заgrimів грім», «Суничне віконце», «Третя експедиція» та багато інших.

Бредбері — письменник-гуманіст. Його хвилюють проблеми Добра і Зла, він вірить у людину, її духовність.

На сторінках своїх творів письменник прагне розгадати загадку життя, яке сприймає як найбільше диво. На його думку, воно «таке саме таємниче, як і смерть... упродовж двох тисячоліть філософи так і не змогли розгадати його».

Літературознавці вважають Бредбері неперевершеним майстром стилю. Сам письменник стверджує, що стиль — це правда, а правда — це також біблійна простота. Як автор, він правдивий у своєму бажанні достукатися до людських сердець, змусити їх замислитися над життям, щоб прийти до загальної гармонії.

8-й учень. Невдовзі після виходу роману «451° за Фаренгейтом» для Бредбері почалась злива нагород і премій, що супроводжувала Рея до останніх років життя. 1954 року — нагорода Національного інституту мистецтв і письменства. Двічі йому присуджували премію О. Генрі. Він був лауреатом медалі Національної книжної фундації, лауреатом Еммі за адаптацію оповідання «Дерево Геловіну». Йому присвячено зірку на голлівудській Алеї Слави, усього ж на рахунок Бредбері 8 нагород і 2 номінації в галузі кіно. 2000 року Бредбері здобув медаль Національної книжкової премії за підсумком усієї прижиттєвої творчості, 2004-го — Національну медаль мистецтв президента Дж. Буша, 2007-го — Пулітцерівську премію «за визначну, плідну і глибоко впливову кар'єру як незрівнянного автора наукової фантастики і фентезі».

9-й учень. Послухайте, як Р. Бредбері розмірковував про своє життя, про почуття та про людство.

■ «Жуль Верн був моїм батьком. Герберт Веллс — мудрим дядечком. Едгар Аллан По доводився мені двоюрідним братом, він як кажан — вічно мешкав у нас на темному горищі. Флеш Гордон та Бак Роджерс — мої брати і товариші. Ось вам і вся моя рідня. Ще додаю, що моєю матір'ю, цілком імовірно, була Мері Волл-стонкрафт Шеллі, авторка Франкенштейна. Ну, ким я ще міг стати, як не письменником-фантастом із такою сімейкою?» — таку оповідку письменник склав про власну «родину».

■ «Усе в цьому світі повторюється. Моє дитинство припало на Велику депресію, а глибока старість — на круту фінансову кризу. Ти дивишся в майбутнє і бачиш там химерні планети, нові космопорти і машини, що літають повітрям, а скінчується все падінням долара на біржі», — резюмував Бредбері на схилі років.

■ «Дев'яносто років — це зовсім не так круто, як я думав раніше... Сотня просто звучить солідніше. Уявіть заголовки у всіх газетах світу — «Бредбері виповнилося сто років!». Мені одразу видадуть якусь премію: просто за те, що я ще не вмер».

■ «Я не можу назвати письменника, чиє життя було б кращим за моє. Усі мої книги видано, вони є у всіх шкільних бібліотеках, і коли я виступаю перед публікою, мені аплодують ще до того, як я почну говорити».

■ «Про що я мрію зараз? я сподіваюся дожити до того моменту, коли ми приземлимося на Марсі».

■ «якби ми слухалися нашого розуму, у нас би ніколи не було любовних взаємин. У нас би ніколи не було дружби. Ми б ніколи не пішли на це, тому що були б цинічні: «Щось не те відбувається» — або: «Вона мене кине» — або: «Я вже раз обпікся, а тому...» Дурниця це. Так можна пропустити все життя. Щоразу потрібно стрибати зі скелі та відрощувати крила на шляху донизу».

2. Аналітична робота (запис до зошитів)

ü За висловлюваннями письменника складіть його психологічний портрет.

3. Складання опорного конспекту уроку (запис до зошитів)

ü За прослуханими повідомленнями однокласників складіть опорний конспект.

4. Словникова робота (запис до зошитів)

Науково-фантастична література — художні твори, у яких автори під впливом науково-технічного прогресу намагаються в образній формі прогнозувати майбутнє, показувати прийдешню долю людства.

Утопія (у перекладі з грец. — місце, якого немає) — фантазія, вимисел, мрія, що не збудеться, не справдиться. Поняття утопія вперше з'явилося у однойменному творі Томаса Мора (так у його творі називався острів, на якому було створено ідеальне суспільство). Сьогодні утопія — це літературний жанр, наближений до наукової фантастики. Для нього характерна неабияка переконаність автора в бездоганності проголошеної ним ідеї.

Антиутопія — вигадане суспільство, яке є антитезою утопії. Зазвичай для нього характерний гнітючий суспільний контроль, що здійснюється авторитарним або тоталітарним урядом.

Уперше термін антиутопія вжив британський філософ і економіст Джон Стюарт Мілль 1868 р. У жанрі антиутопії писали Дж. Орвелл, О. Гакслі, Р. Д. Бредбері та інші.

5. Робота з підручником

ü За підручником самостійно ознайомтеся з історією написання, тематикою, проблематикою роману Рея Дугласа Бредбері «451° за Фаренгейтом».

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Інтерактивний прийом «Мозковий штурм»

ü Порівняйте проблематику роману Рея Бредбері «451° за Фаренгейтом» та вірша Ліни Костенко.

* * *

Вже почалось, мабуть, майбутнє.

Оце, либонь, вже почалось...

Не забувайте незабутнє,
воно вже інешм взялось!
І не знецінюйте коштовне,
не загубіться у юрбі.
Не проміняйте неповторне
на сто ерзаців у собі!
Минають фронди і жіронди,
минає славне і гучне.
Шукайте посмішку Джоконди,
вона ніколи не мине.
любіть травинку, і тваринку,
і сонце завтрашнього дня,
вечірню в попелі жаринку,
шляхетну інохідь коня.
Згадайте в поспіху вагона,
в невідворотності зникань,
як рафаелівська Мадонна
у вічі дивиться вікам!
В епоху спорту і синтетики
людей велика ряснота.
Нехай тендітні пальці етики
торкнуть вам серце і вуста.

Очікувана відповідь

— І в романі «451° за Фаренгейтом» американського письменника Р. Д. Бредбері, і у вірші української поетеси Л. В. Костенко автори порушують проблеми:

- людини й техніки;
- людини й природи;
- стосунків народу та влади в тоталітарному суспільстві;

■ людини й мистецтва, художнього слова;

■ цінності людського життя.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

й Продовжте речення: «Теми та проблеми, порушені сьогодні на уроці, змусили мене замислитися над...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: уміти розповідати про Р. Д. Бредбері, прочитати першу та другу частини його роману «451° за Фаренгейтом», уміти коментувати, висловлювати свої думки та враження.

Індивідуальне (творче): підготувати повідомлення про наслідки глобальних катастроф з вини людини у сьогоденні та нещодавньому минулому (міста-примари).

ДОДАТОК ДО УРОКУ 63

ІНТЕРВ'Ю Р. Д. БРЕДБЕРІ ЖУРНАЛІСТУ ОДНІЄЇ З ГАЗЕТ ДЛЯ МОЛОДІ (1992)

Журналіст. У серпні 1992 р. вам виповнюється 72 роки. Що ви можете назвати найбільшим успіхом у вашому житті, а що — невдачею?

Бредбері. Я прожив чудове, дивне життя, і, чесне слово, шкодувати мені немає за чим. Мій найбільший успіх — моя творчість. Я написав 25 книг, 300 оповідань, підготував 60 телесеріалів...

Я й зараз не можу і не хочу кидати писати. У травні, наприклад, їду до Праги на прем'єру моєї п'єси «451° за Фаренгейтом»... А невдач було небагато.

Журналіст. Чи змінилася людина з часу народження Христа за останні століття і за останні 25 років?

Бредбері. Думаю, людина стала кращою. Та чи стала вона розумнішою? Аж ніяк! Як влаштовувала війни невідомо для чого, так і продовжує. Навіть якщо заздалегідь знає, що війну програє.

Журналіст. Що ви читаєте, окрім фантастики?

Бредбері. Я закоханий у фантастику, тому що виріс, читаючи Веллса. Обожаю Айзека Азімова, Жуля Верна. Подобаються Чарльз Діккенс, Джордж Бернард Шоу, Лев Толстой, Федір Достоєвський. Із задоволенням читаю п'єси Мольєра, Шекспіра.

Журналіст. Ви людина побожна?

Бредбері. Я вірю у Всесвіт. У його непізнану непередбачуваність. Навіть його існування є фактом нелогічним і надзвичайним. Він неможливий, але він існує. Ви можете своїм інтелектом усвідомити це? Я — ні. І не вірте тій самозакоханій людині, яка скаже, що зможе.

Журналіст. Де, на вашу думку, варто шукати найспокійніше місце у цьому шаленому світі?

Бредбері. Усередині самого себе. Ви можете глухнути від реву моторів у центрі Москви чи Лос-Анджелеса й відчувати абсолютний душевний спокій і рівновагу. І, навпаки, якщо ваша голова розколюється від безлічі проблем, вас не врятує навіть безлюдний острів, що знаходиться у декількох сотнях миль на південь від Гавайських островів.

Журналіст. Яку подію ХХ ст. ви вважаєте найфантастичнішою?

Бредбері. Без сумніву, приземлення астронавтів на Місяці 1969 року. Ми думали, що не зможемо цього зробити. Всі думали, що ми не зможемо! А ми зробили. І, я впевнений, не мине й 30 років, як ми висадимося на Марсі. Я ані хвилини не сумніваюсь, що так і буде. Запам'ятайте мої слова. Збережіть екземпляр газети з цим інтерв'ю і покажіть його десь 2017 р. вашому синові. Він оцінить справедливість мого прогнозу.

УРОК 64 Р. Д. БРЕДБЕРІ «451° ЗА ФАРЕНГЕЙТОМ»: ТЕМА ЗНЕЦІНЕННЯ КУЛЬТУРИ. ПРОВІДНІ МОТИВИ ТВОРУ — КНИГИ (ЧИТАННЯ), ПОЖЕЖІ, ТОТАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ, ІНАКОМИСЛЕННЯ ТОЩО

Мета (формування компетентності): предметні (розуміння значення теми знецінення культури, порушеної Р. Д. Бредбері у романі «451° за Фаренгейтом», знання провідних мотивів цього твору; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички ідейно-художнього аналізу твору; потребу в саморозвитку й самовдосконаленні); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; соціально-громадянські: вміння виробляти власну позицію та життєві принципи; вміння протистояти будь-яким проявам наруги над особистістю та тоталітаризму; комунікативні: навички роботи в групі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: навички роботи із джерелами інформації; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: тема, сюжет, провідні мотиви, художні образи, художні засоби.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, фізика, хімія, біологія.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Учитель. Дехто вважає, що прочитати художню книжку або подивитися кінофільм за її мотивами — це те саме. Насправді, читаючи книжку, людина активно використовує процеси мислення, замислюється над прочитаним, домальовує в уяві картини, що виникли зі словесних образів. Перегляд кінофільму, телепередачі дозволяє лише пасивно спостерігати, споживати готовий продукт — як його уявили режисери-постановники, артисти, оператори й навіть політики. Тому таке інфантильне споживання поступово спричиняє бездуховність, пасивність, байдужість і, зрештою, залежність від усіх тих, хто замовляє подібну продукцію. Прозріння, як у творі Рея Дугласа Бредбері «451° за

Фаренгейтом», буває гірким, а інколи має навіть дуже сумні наслідки для особистості та суспільства.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

1) Робота з текстом літературного твору

D Перекажіть і прокоментуйте частини першу та другу твору Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом».

2) Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

1-й учень. Велике місто, що бурхливо розвивалося, може перетворитися на покинуту всіма, здичавілу пустелю за кілька років, місяців, а можливо, навіть днів чи годин. Таких випадків траплялося у світі немало. Але чому раптом вируюче життя місто стає примарою? Причин на те кілька. Змусити людей назавжди покинути свої оселі може або природний катаклізм, або техногенна катастрофа, або війна, або різкий спад економіки. життя в таких містах-примарах зупиняється, вони поступово починають заростати бур'янами й обростати легендами.

2-й учень. Прип'ять, Україна. У ніч на 26 квітня 1986 року на Чорнобильській АЕС сталася найбільша у світі ядерна техногенна катастрофа. Масштаби забруднення були величезні. Незабаром стало зрозуміло, що необхідно терміново евакуювати все населення міста Прип'ять, що знаходилося за 2 км від станції. О 14 годині 27 квітня до під'їздів будинків було подано автобуси та спеціально обладнаний автотранспорт. Через 2,5-3 години місто спорожніло. Усе населення (а це приблизно 50 тисяч осіб) назавжди полишило свої помешкання. Місто Прип'ять перетворилося на примару...

3-й учень. Вароша, Кіпр. Колись перспективний курорт Вароша — сьогодні місто-примара на півночі Кіпру. Однак іржаві шезлонги, перекошені парасольки, недобудовані готелі й безкрає море, як і раніше, приваблюють допитливих шукачів пригод. Але чому місто Вароша так і не стало місцем відпочинку для тих, хто любить позасмагати на пляжі й поніжитися на сонечку? 1974 року під час греко-турецького конфлікту на Кіпрі курортне місто окупували турки. Греки-кіпріоти змушені були покинути свої оселі. Вони сподівалися незабаром повернутися, але час минав, а жодного рішення щодо долі цього міста так і не було ухвалено. Місто безлюдне дотепер: його оголошено забороненою зоною й обнесено колючим дротом. Місто Вароша перетворилося на примару...

4-й учень. Сан-Жі, Тайвань. Сан-Жі планували зробити дуже дорогим курортом, але розвиток пішов за іншим сценарієм. Причина, через яку призупинили будівництво, так і залишилася невідомою. Уся історія міста оповита таємницею. Ходять чутки, що забудовників спіткала велика кількість смертельних випадків. Хтось вважає це місце проклятим. Є навіть ті, хто стверджує, що бачили там примар. Та й саме місто Сан-жі перетворилося на примару...

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Аналіз тексту літературного твору (запис до зошитів)

^u За романом Рея Дугласа Бредбері «451° за Фаренгейтом» складіть схему за зразком, зробіть висновки.

Очікувана відповідь

Тематика	Жанр	Ознаки стилю
Майбутнє. Взаємини в тоталітарному суспільстві. Ставлення до книг як до джерела духовності. Негативні наслідки технічного прогресу	Фантастична проза. Роман-антиутопія	Технічна достовірність. Фантастика, поєднана з казковістю, містикою, страшними легендами, романтикою
Висновки. Автор добре розуміє значення технічних досягнень для життя людства, але застерігає: майбутнє може нести лихо. Потрібно протистояти небезпеці. Байдужість до прекрасного — шлях деградації суспільства. Наше майбутнє залежить від нас. Бредбері також добре бачить і майбутнє технократичної цивілізації — її позитивні й негативні сторони		

2. Аналіз образів літературного твору (запис до зошитів)

ü Випишіть цитати до характеристики героїв роману.

3. Евристична бесіда

ü Назвіть сучасні технічні винаходи, появу яких свого часу передбачив Бредбері. (Навушники для пересічних користувачів.)

ü Як би ви реагували на змальовану письменником фантастичну ситуацію щодо книг, телебачення, якби це справді сталося?

ü Як ці картини перегукуються з нашим часом? Яку небезпеку це може становити?

4. Постановка та розв'язання проблемного питання

ü Наскільки особисто ви здатні протистояти загальноприйнятій думці, поведінці, способу життя?

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Інтерактивний прийом «займи позицію»

ü Оберіть одне із завершень речення: «Книга для мене — це...». Свою думку обґрунтуйте.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Завершальне слово вчителя

— Акцент у словосполученні наукова фантастика щодо творів Р. Д. Бредбері припадає на слово наукова, тому що з технічної точки зору його твори цілком відповідають справжнім науковим розробкам і перспективним напрямкам розвитку науки й техніки. Оскільки письменник прожив досить довге життя, то мав можливість перевірити хоча б недовгострокові свої передбачення. І вони дійсно справджуються! Позитивне — з'явилися навушники для широкого загалу користувачів, плоскі великі телевізори (плазми), банкомати тощо. Негативне — частина нашого суспільства, на жаль, справді занедбала читання художніх книжок, надає перевагу іграм, віртуальному спілкуванню, телевізору та бездумному, безмістовному витрачання часу, задоволенню своїх матеріальних потреб. Тому застереження письменника звучить сьогодні як ніколи актуально. Автор щиро сподівався, що справжнє мистецтво вплине на розвиток духовності людей: людство читатиме книги, відвідуватиме музеї та художні галереї, спілкуватиметься й

дискутуватиме з нагальних питань. Пам'ятаймо про його сподівання і ми, адже заповіт Бредбері — шлях до збереження Людини в людині.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: дочитати роман Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом» до кінця; уміти аналізувати твір, характеризувати його героїв.

Індивідуальне (творче): створити ілюстрації або буктрейлери (за можливості) до твору Р. Д. Бредбері.

УРОК 64 Р. Д. БРЕДБЕРІ «451° ЗА ФАРЕНГЕЙТОМ»: ТЕМА ЗНЕЦІНЕННЯ КУЛЬТУРИ. ПРОВІДНІ МОТИВИ ТВОРУ — КНИГИ (ЧИТАННЯ), ПОЖЕЖІ, ТОТАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ, ІНАКОМИСЛЕННЯ ТОЩО

Мета (формувані компетентності): предметні (розуміння значення теми знецінення культури, порушеної Р. Д. Бредбері у романі «451° за Фаренгейтом», знання провідних мотивів цього твору; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички ідейно-художнього аналізу твору; потребу в саморозвитку й самовдосконаленні); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; соціально-громадянські: вміння виробляти власну позицію та життєві принципи; вміння протистояти будь-яким проявам наруги над особистістю та тоталітаризму; комунікативні: навички роботи в групі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: навички роботи із джерелами інформації; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок формування знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: тема, сюжет, провідні мотиви, художні образи, художні засоби.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, фізика, хімія, біологія.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Дехто вважає, що прочитати художню книжку або подивитися кінофільм за її мотивами — це те саме. Насправді, читаючи книжку, людина активно використовує процеси мислення, замислюється над прочитаним, домальовує в уяві картини, що виникли зі словесних образів. Перегляд кінофільму, телепередачі дозволяє лише пасивно спостерігати, споживати готовий продукт — як його уявили режисери-постановники, артисти, оператори й навіть політики. Тому таке інфантильне споживання поступово спричиняє бездуховність, пасивність, байдужість і, зрештою, залежність від усіх тих, хто замовляє подібну продукцію. Прозріння, як у творі Рея Дугласа Бредбері «451° за Фаренгейтом», буває гірким, а інколи має навіть дуже сумні наслідки для особистості та суспільства.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

1) Робота з текстом літературного твору

D Перекажіть і прокоментуйте частини першу та другу твору Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом».

2) Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

1- й учень. Велике місто, що бурхливо розвивалося, може перетворитися на покинуту всіма, здичавілу пустелю за кілька років, місяців, а можливо, навіть днів чи годин. Таких випадків траплялося у світі немало. Але чому раптом вируюче життя місто стає примарою? Причин на те кілька. Змусити людей назавжди покинути свої оселі може або природний катаклізм, або техногенна катастрофа, або війна, або різкий спад економіки. життя в таких містах-примарах зупиняється, вони поступово починають заростати бур'янами й обростати легендами.

2- й учень. Прип'ять, Україна. У ніч на 26 квітня 1986 року на Чорнобильській АЕС сталася найбільша у світі ядерна техногенна катастрофа. Масштаби забруднення були величезні. Незабаром стало зрозуміло, що необхідно терміново евакуювати все населення міста Прип'ять, що знаходилося за 2 км від станції. О 14 годині 27 квітня до під'їздів будинків було подано автобуси та спеціально обладнаний автотранспорт. Через 2,5-3 години місто спорожніло. Усе населення (а це приблизно 50 тисяч осіб) назавжди полишило свої помешкання. Місто Прип'ять перетворилося на примару...

3- й учень. Вароша, Кіпр. Колись перспективний курорт Вароша — сьогодні місто-примара на півночі Кіпру. Однак іржаві шезлонги, перекошені парасольки, недобудовані готелі й безкрає море, як і раніше, приваблюють допитливих шукачів пригод. Але чому місто Вароша так і не стало місцем відпочинку для тих, хто любить позасмагати на пляжі й поніжитися на сонечку? 1974 року під час греко-турецького конфлікту на Кіпрі курортне місто окупували турки. Греки-кіпріоти змушені були покинути свої оселі. Вони сподівалися незабаром повернутися, але час минав, а жодного рішення щодо долі цього міста так і не було ухвалено. Місто безлюдне дотепер: його оголошено забороненою зоною й обнесено колючим дротом. Місто Вароша перетворилося на примару...

4-й учень. Сан-Жі, Тайвань. Сан-Жі планували зробити дуже дорогим курортом, але розвиток пішов за іншим сценарієм. Причина, через яку призупинили будівництво, так і залишилася невідомою. Уся історія міста оповита таємницею. Ходять чутки, що забудовників спіткала велика кількість смертельних випадків. Хтось вважає це місце проклятим. Є навіть ті, хто стверджує, що бачили там примар. Та й саме місто Сан-жі перетворилося на примару...

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Аналіз тексту літературного твору (запис до зошитів)

ⁱⁱ За романом Рея Дугласа Бредбері «451° за Фаренгейтом» складіть схему за зразком, зробіть висновки.

Очікувана відповідь

Тематика	Жанр	Ознаки стилю
----------	------	--------------

Майбутнє. Взаємини в тоталітарному суспільстві. Ставлення до книг як до джерела духовності. Негативні наслідки технічного прогресу	Фантастична проза. Роман-антиутопія	Технічна достовірність. Фантастика, поєднана з казковістю, містикою, страшними легендами, романтикою
Висновки. Автор добре розуміє значення технічних досягнень для життя людства, але застерігає: майбутнє може нести лихо. Потрібно протистояти небезпеці. Байдужість до прекрасного — шлях деградації суспільства. Наше майбутнє залежить від нас. Бредбері також добре бачить і майбутнє технократичної цивілізації — її позитивні й негативні сторони		

2. Аналіз образів літературного твору (запис до зошитів)

ü Випишіть цитати до характеристики героїв роману.

3. Евристична бесіда

ü Назвіть сучасні технічні винаходи, появу яких свого часу передбачив Бредбері. (Навушники для пересічних користувачів.)

ü Як би ви реагували на змальовану письменником фантастичну ситуацію щодо книг, телебачення, якби це справді сталося?

ü Як ці картини переграють з нашим часом? Яку небезпеку це може становити?

4. Постановка та розв'язання проблемного питання

ü Наскільки особисто ви здатні протистояти загальноприйнятій думці, поведінці, способу життя?

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Інтерактивний прийом «займи позицію»

ü Оберіть одне із завершень речення: «Книга для мене — це...». Свою думку обґрунтуйте.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Завершальне слово вчителя

— Акцент у словосполученні наукова фантастика щодо творів Р. Д. Бредбері припадає на слово наукова, тому що з технічної точки зору його твори цілком відповідають справжнім науковим розробкам і перспективним напрямкам розвитку науки й техніки. Оскільки письменник прожив досить довге життя, то мав можливість перевірити хоча б недовгострокові свої передбачення. І вони дійсно справджуються! Позитивне — з'явилися навушники для широкого загалу користувачів, плоскі великі телевізори (плазми), банкомати тощо. Негативне — частина нашого суспільства, на жаль, справді занедбала читання художніх книжок, надає перевагу іграм, віртуальному спілкуванню, телевізору та бездумному, безмістовному витрачання часу, задоволенню своїх матеріальних потреб. Тому застереження письменника звучить сьогодні як ніколи актуально. Автор щиро сподівався, що справжнє мистецтво вплине на розвиток духовності людей: людство читатиме книги, відвідуватиме музеї та художні галереї, спілкуватиметься й

дискутуватиме з нагальних питань. Пам'ятаймо про його сподівання і ми, адже заповіт Бредбері — шлях до збереження Людини в людині.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: дочитати роман Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом» до кінця; уміти аналізувати твір, характеризувати його героїв.

Індивідуальне (творче): створити ілюстрації або буктрейлери (за можливості) до твору Р. Д. Бредбері.

ЛІТЕРАТУРА ХХ-ХХІ СТ.: ЖИТТЯ, ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА

УРОК 65 Р. Д. БРЕДБЕРІ «451° ЗА ФАРЕНГЕЙТОМ» НАТОВП І ВЛАДА; СКЛАДНЕ ПРОЗРІННЯ ОСОБИСТОСТІ В ТОТАЛІТАРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Мета (формувані компетентності): предметні (розуміння бачення Р. Д. Бредбері проблем натовпу та влади, особистості в тоталітарному суспільстві (за твором «451° за Фаренгейтом»); словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички ідейно-художнього аналізу твору; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; соціально-громадянські: вміння виробляти власну позицію та життєві принципи; вміння протистояти будь-яким проявам наруги над особистістю й тоталітаризму; комунікативні: навички роботи в парі та в колективі; інформаційні: навички роботи з підручником і вміння критично оцінювати теоретичний матеріал; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок удосконалення вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: сюжет, ідея, проблематика, художні образи, художні засоби.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, фізика, хімія, біологія.

Обладнання: підручник; літературознавчий і тлумачний словники; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

Учитель. Шпигунські пристрасті, детектив, бойовик, інтригу, фантастику змішано в романі-антиутопії Рея Дугласа Бредбері «451° за Фаренгейтом», наче у різнобарвному коктейлі. А фінал — як у «новій» драмі: відкритий... Він — на розсуд читача, для його міркувань і здогадів. І це робить роман незвичайним, захопливим, повчальним, хоча про мораль, ідею твору — у письменника ані слова. З одного боку, він ніби зазирає в майбутнє, застерігає від помилок, які можуть у тому майбутньому мати фатальні наслідки, а з іншого — говорить про минуле: тоталітарний режим, трагедію особистості в ньому, жорстоке переслідування інакомислячих, самвидав тощо. Про це поміркуємо сьогодні на уроці.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

1) Робота з текстом літературного твору

ü Перекажіть третю частину твору Рея Дугласа Бредбері «451° за Фаренгейтом».

2) Творча робота

ü Презентуйте створені вами ілюстрації, буктрейлери до роману Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом».

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Міні-лекція вчителя. словникова робота (запис до зошитів)

— розгляньмо взаємодію натовпу та влади в тоталітарному суспільстві, а також дослідімо, наскільки дорого коштуватиме особистості прозоріння в такому суспільстві.

Натовп — це скупчення неорганізованих людей, стурбованих фактором зовнішньої провокації. Натовп можна охарактеризувати як тимчасове об'єднання великої кількості людей, що мають безпосередній контакт між собою та майже ідентично реагують на певні стимули. Натовп навіть має власну класифікацію та багато різновидів. Ознайомимось з деякими з них.

Випадковий натовп можна спостерігати на місці дорожньо- транспортної аварії. Він складається із зацікавлених перехожих, які затрималися на деякий час. Такий вид натовпу може зберегтися навіть після від'їзду винуватців аварії. Це пов'язано з процесом так званого емоційного кружляння — натовп по колу відтворює ту саму розповідь, додаючи до неї власні емоції та свій погляд на ситуацію.

Експресивний натовп — це скупчення людей, які відверто виражають свої емоції: радість, горе, гнів, заперечення. Одним із варіантів експресивного натовпу є екстатичний натовп, що може виникати під час релігійних обрядів, шалених карнавалів чи концертів музичних кумирів, коли індивіди молитвами, ритуалами, музикою, піснями, танцями або іншими спільними діями доводять себе до стану шаленства.

Конвенційний натовп складається з людей, які поєднані спільними інтересами та дотримуються низки правил. Та конвенційний натовп діє відповідно до правил лише до певного моменту. Прикладом цього виду натовпу можна назвати групи вболівальників — фанатів футбольних команд тощо, які підтримують своїх кумирів на стадіонах.

Дієвий натовп — соціальна психологія приділяє особливу увагу вивченню саме цього різновиду натовпу. Його вважають найбільш значущим у соціально-політичному відношенні. У свою чергу, дієвий натовп поділяють на такі підвиди: агресивний, панічний, здирицький (бунтівний не розглядатимемо).

Агресивним натовпом рухають ненависть і гнів. Це маса людей, яким притаманна жага вбивств та руйнувань.

Панічний натовп об'єднує людей, які намагаються уникнути небезпеки, реальної або вигаданої.

Люди, які належать до здирницького натовпу, прагнуть надбання певних матеріальних цінностей — це можуть бути звичайні мародери або ошукані вкладники фінансових пірамід, їхня головна особливість — емоційна єдність, але при цьому є неминучим конфлікт цінностей, за які бореться натовп, адже цих цінностей не вистачить на всіх охочих.

Особливості поведінки натовпу, сила маси людей залежать від психологічних якостей та індивідуальностей лідерів цього натовпу.

Натовп має схильність до крайнощів, збуджують його лише сильні подразники. Почуття маси завжди дуже прості й надмірні. Відповідно, тому, хто бажає впливати на цю масу, не потрібна перевірка логічності та послідовності своїх аргументів: навпаки, він має перебільшувати та постійно повторювати те саме. Від ватажка натовп вимагає сили, навіть насилля, доброту ж сприймає як прояв слабкості. Ватажок повинен мати сильну волю й бути фанатично відданим ідеї, яку намагається донести до решти; саме це дає йому можливість впливати на масу. До жахливих наслідків може привести надання влади людині, наділеній привабливістю у поєднанні з твердими переконаннями та вузькістю розуму. Така людина легко може перетворити натовп із аморфної маси на руйнівну матеріальну силу.

Одним цікавим фактором масової поведінки, який згадано в багатьох описах дій натовпу, є однаковий вираз людських облич. Це пояснюється тим, що сильне переживання певного емоційно-афективного стану впливає на мускулатуру обличчя та спричиняє напруження тих самих м'язів у багатьох людей. Обличчя стають схожими, з'являється узагальнене обличчя маси. Через це явище виникає чимало труднощів під час спроб ідентифікувати учасників масових заворушень.

Натовпом, масовою свідомістю можуть маніпулювати ЗМІ, які підконтрольні певним лідерам відповідно до цілей цих лідерів (політиків, олігархів, представників владних структур та ін.).

Завдяки ЗМІ інформацію можна:

- спотворити за допомогою неповного, одностороннього подання; так званий фрагментарний спосіб поширення інформації (масив інформації подрібнюють на менші масиви або подають єдиним неопрацьованим потоком, що не дозволяє пересічному індивіду сформувати цілісну картину подій);
- відредагувати, додавши власні домисли та коментарі (значну частину спотворень у поданні інформації спричинено індивідуально-психологічними особливостями поширювачів інформації, особистими політичними симпатіями);
- інтерпретувати у вигідному для замовника цієї інформації світлі;
- приховати, водночас акцентуючи увагу на окремих сторонах події, замовчуючи інші, що створює додаткові можливості для маніпулювання аудиторією (наприклад, створити так званий інформаційний шум, тобто знизити міру сприйняття фактів за рахунок подачі такої кількості новин, за якої стає неможливим їхнє сортування);
- спотворити — подати неперевірену інформацію, що є певним маніпулятивним прийомом, адже відповідно до закону випередження (сформульованому ще 1925 р. американським психологом М. Лундтом) будь-яке перше повідомлення про подію справляє значно сильніший вплив на аудиторію, ніж наступні;

■ поширювати з акцентуванням уваги на певній особливості як єдиному правильному варіанті. За рахунок цього створюватиметься ілюзорний ефект підтримання трансльованої ЗМІ ідеї більшістю, що призведе до небажання індивіда відкрито висловлюватись, побоюючись будь-яких санкцій, якщо його точка зору не схожа на погляди більшості. Чим частіше це повідомлення повторюватиметься у ЗМІ, тим більше зростатиме небажання людини публічно говорити — так звана модель спіралі мовчання.

2. Евристична бесіда

ÿ На вашу думку, як усе щойно вами почуте проектується на вивчений твір? (Варіанти відповідей учнів.)

3. Коментар учителя

— Влада в тоталітарному суспільстві зацікавлена в тому, щоб народ, маси були покірними, духовними рабами, які приймали все, що ця влада їм запропонує. Прозріння буває важким і небезпечним, як це показано у творах Р. Д. Бредбері, зокрема у романі «451° за Фаренгейтом».

4. Міні-диспут

ÿ Чи згодні ви з висловлюванням Ж. А. Пуанкаре, французького математика й філософа: «Уся міцність цивілізації залежить від Науки та Мистецтва»? Свою думку обґрунтуйте.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

Вікторина «Для уважних читачів»

ÿ Визначте, хто з героїв роману «451° за Фаренгейтом» р. Д. Бредбері сказав ці слова.

■ «Це було б смішно, якби не було так серйозно»¹. (Фабер.)

■ «Важко визначити мить народження дружби. Коли по краплині наповнюєш посудину, буває одна, остання, яка переповнює її, й рідина переливається через вінця; отак і серед багатьох добрих вчинків є якийсь, що переповнює серце». (Монтег².)

■ «Зрештою, ми живемо в таку пору, коли люди не мають жодної цінності. людина — наче паперова серветка: в неї висякуються, зминають, викидають. Ніхто не має свого обличчя». (Дядько Кларіс Маклелен.)

■ «Ненавиджу римлянина на ймення Статус-Кво... Дивися на все з подивом, живи так жадібно, ніби через десять секунд помреш. Намагайся побачити світ. Він прекрасніший за будь-яку мрію, створену на фабриці й оплачену грішми. Не проси гарантій, не шукай спокою — його зараз не існує на білому світі. А коли і є, то він родич мавпи-лінивця, що висить день і ніч на дереві вниз головою і спить, спить протягом усього життя. До дідька!.. Струсони дерево, хай те ледащо гепнеться об землю!» (Дідусь Гренджера.)

■ «Насамперед ми повинні побудувати фабрику дзеркал і цілий рік випускати дзеркала, дзеркала й нічого більше, щоб люди могли добре роздивитися себе в них». (Гренджер.)

■ «А ще думав про книжки. І вперше зрозумів, що за кожною стоїть людина. Людина плекала свої думки. Потім витрачала хтозна-скільки часу, аби їх викласти на папері. А мені це досі й на думку не спадало». (Монтег.)

¹ Тут і далі: цитати з роману «451° за Фаренгейтом» Р. Д. Бредбері наведено у перекладі Є. Д. Крижевича.

² У різних перекладах можна зустріти різне написання імен героїв твору Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом»: Гай Монтег і Гай Монтег (англ. Guy Montag), Гренджер і Гренджер (англ. Granger), Кларіс, Кларис і Кларисса (англ. Clarisse) Маклелен (Маклелан, Маклеллан і Маклеллен; англ. McClellan).

■ «Але в людини є чудова риса: якщо треба починати все з самого початку, вона не зневірюється і не втрачає мужності, бо знає, що це дуже важливо і варто зусиль». (Монтег.)

■ «Не вимагайте гарантій. І не чекайте порятунку від чогось одного — від людини, машини чи Бібліотеки. Створюйте самотужки засоби порятунку,— і якщо втопитеся, то принаймні знатимете, що пливли до берега». (Фабер.)

■ «На все свій час. Так. Час руйнувати і час будувати. Так. Час мовчати і час говорити». (Монтег.)

■ «життя коротке, отож треба перш за все працювати, а після роботи — розважатися досхочу. І навіщо навчатися чогось іншого, крім уміння натискувати на кнопки, вмикати перемикачі, загвинчувати гайки і припасовувати болти?» (Капітан Бітті.)

■ «Отже, тепер вам ясно... чому книжки викликають таку ненависть, чого їх так бояться? Вони показують пори на обличчі життя. Тим, хто прагне спокою, хотілося б бачити лише воскові лица, без пор, безволосі й невиразні». (Фабер.)

■ «Переказ переказу! Витяг із переказу переказу! Політика? Один стовпчик, два рядки, заголовок! І за хвилину все випаровується з пам'яті. Крутіть людський розум у шаленому смерчі — швидше, швидше! — руками видавців, підприємців, дикторів, так, аби відцентрова сила викинула геть усі непотрібні, зайві, шкідливі думки!» (Капітан Бітті.)

■ «Спадковість і оточення — дивні речі. Не дуже просто позбутися всіх диваків за якихось кілька років. Домашнє оточення може звести нанівець усе, що намагається прищепити школа. Ось чому ми весь час зменшували вік дітей для вступу в дитячі садки і тепер вихоплюємо їх мало не з колисок». (Капітан Бітті.)

■ «Не можна побудувати дім без цвяхів і дерева. Отож коли не хочеш, щоб дім побудували, заховай цвяхи і дошки. Коли не хочеш, щоб людина стала нещасною через політику, не давай їй змоги роздивитися проблему з двох боків. Хай бачить лише один бік, а ще ліпше — жодного. Хай забуде, що існує така штука, як війна. Хай уряд нездатний, нестійкий, душить податками — це краще, ніж заворушення в народі! Головне — спокій». (Капітан Бітті.)

■ «Влаштовуйте різні конкурси, наприклад: хто краще запам'ятає слова популярних пісеньок, хто може назвати столиці штатів чи хто знає, скільки зібрали зерна в штаті Айова торік. Напихайте людям голови інформацією, яку не можна перетравити; захаращуйте їх нічого не вартими «фактами», аби вони переситилися, аби відчували себе «чудово поінформованими». І тоді вони вважатимуть, що думають, що рухаються вперед, хоч насправді й стоять на місці. І вони будуть щасливі, бо ті «факти» не змінюються. Але боронь боже втаємничувати їх у таку непевну матерію, як філософія чи соціологія — вони можуть спробувати пов'язати деякі речі та явища. А це призводить до меланхолії! Той, хто вмів розібрати й зібрати телевізорну стіну,— а тепер це можуть майже всі,— щасливіший за того, хто намагається виміряти й математично обчислити Всесвіт, бо той

Всесвіт не можна ні виміряти, ні обчислити, не відчувши власної мізерності й нікчемності. Я знаю, бо сам намагався зробити це!» (Капітан Бітті.)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Завершальне слово вчителя

— Зазираючи на кілька століть уперед, Бредбері робить висновок: людство і людина прямують не туди, а на цьому хибному шляху вони втрачають усе світле, прекрасне, радісне. Але він вірить у духовне відродження людини. А якщо в серці хоча б однієї людини перемаже добро, світ ще не загинув, людство ще може врятуватися. У романі висловлено мрію про людину, душа якої горнеться до прекрасного і яка поверне світу гармонію. Можливо, цією людиною з душею стане Гай Монтег.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: прочитати роман «Убити пересмішника» Н. Г. Лі (до уроку позакласного читання); уміти коментувати, висловлювати свої думки та враження.

Творче: придумати продовження роману Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом» (за бажанням).

Індивідуальне: підготувати повідомлення про життєвий і творчий шлях Н. Г. Лі та її роман «Убити пересмішника».

ДОДАТОК ДО УРОКУ 65

ЦЕ ЦІКАВО!

П'ять цікавих фактів про роман Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом»

1. Основну увагу в романі приділено спаленню книжок. Слід зауважити, що температура горіння паперу насправді складає 451° за Цельсієм. За визнанням самого автора, він припустився цієї помилки через те, що пожежник, за консультацією до якого Бредбері звернувся перед написанням свого бестселера, сплутав температурні шкали.
2. Уперше «451° за Фаренгейтом» було видано у журналі «Playboy» 1953 р.
3. Роман, який приніс письменникові статки та популярність, було написано за друкарською машинкою, яку Бредбері взяв напрокат у бібліотеці.
4. У романі «451° за Фаренгейтом» Рей Бредбері передбачив багато технічних нововведень, що з'явилися після видання його твору: навушники для широкого загалу користувачів, телевізор з плоским екраном, банкомати та багато іншого.
5. 1938 року Рей Бредбері закінчив середню школу, на чому його формальна освіта завершилася. Подальшу освіту, за його власними словами, він здобув у бібліотеці, у якій перебував день у день, зачитуючись творами Дж. Б. Шоу, В. Шекспіра, Р. Л. Стівенсона та Ч. Діккенса.

УРОК 66 ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ. НЕЛЛ ГАРПЕР ЛІ «УБИТИ ПЕРЕСМІШНИКА»: ПРОБЛЕМА ВХОДЖЕННЯ МОЛОДІ В ДОРОСЛИЙ СВІТ, ЗІТКНЕННЯ ІЗ ЖОРСТОКІСТЮ; МОРАЛЬНІ ІДЕАЛИ У ТВОРІ

Мета (формувати компетентності): предметні (розуміння значення проблематики й моральних ідеалів твору Н. Г. Лі «Убити пересмішника»; уміння характеризувати за допомогою рецензії ідейно-художні особливості цього роману; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; комунікативні: навички роботи в групі; інформаційні: навички роботи із джерелами інформації; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок позакласного читання.

Основні терміни й поняття: рецензія (відгук про книгу), тема, ідея, проблематика, художні образи, художні засоби.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, психологія.

Обладнання: підручник; літературознавчий і тлумачний словники; портрет письменниці, видання її творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; фрагменти кінофільму «Убити пересмішника» (США, 1962, реж. Р. Малліган, автор адаптованого сценарію А. Х. Фут); медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. «Деякі книги слід тільки покуштувати, інші — проковтнути і лише небагато з них — пережувати й перетравити», — саме ця фраза Томаса Бабінгтона Маколея спадає на думку, коли береш до рук хорошу книгу, що відкриває для тебе незнайомі світи, розповідає про тебе самого, пояснює тобі твої ж думки та почуття. Як знайти хорошу, цікаву, корисну книгу? Як зрозуміти явний або прихований її зміст? Про ці та багато інших питань поговоримо сьогодні на уроці.

III. ЗАНУРЕННЯ В РОБОТУ НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Експрес-опитування

ÿ Розкажіть про свої читацькі вподобання: улюблені жанри та теми, авторів і героїв.

ÿ Яка кількість сторінок у книзі може вас спершу налякати?

ÿ Можливо, ви віддаєте перевагу певним форматам книжок: схожим за розмірами на старовинний фоліант або, навпаки, покетним (кишеньковим) виданням?

ÿ Чи перегортали ви колись не читаючи описи природи або війни у книжках за шкільною програмою? Чи вам такі описи подобаються найбільше?

ÿ Які герої вас приваблюють — позитивні чи негативні, спокійно-меланхолійні чи агресивно-холеричні?

2. Міні-лекція вчителя. словникова робота (запис до зошитів)

— Для того щоб обрати потрібну книгу, слід звернутися до рецензії на неї (анотації), що зазвичай вміщено на другій сторінці титульного аркуша або на останній сторінці

обкладинки книжки. Необхідно також самому вміти складати рецензію, оцінювати ідейну й мистецьку цінність твору.

Рецензія — це відгук на певний твір (книгу, гру, фільм), призначений для складання вражень про нього у цільовій аудиторії. Це невеликий (стандартний обсяг 1800-3600 знаків, 1-2 сторінки формату А4) текст, який містить огляд та аналіз твору.

Існують такі різновиди рецензій:

- офіційні — друкуються в урядовому або відомчому виданні з нагоди виходу друком книги державного значення;
- функціональні — для складання враження про книгу в контексті конкретних завдань та з конкретною метою (чи відповідає твір інтересам конкретного видавництва або умовам видання серії, як успішно можна продати, чи висвітлює він якісь певні питання). Пишеться ясно й доступно;
- інформативні — для потенційних читачів і покупців, із метою допомогти прийняти рішення — варто читати чи ні;
- есе за темою — міркування про марність всього існуючого з використанням книги як відправної точки;
- публіцистичні — загострюють увагу на суспільно-важливій проблемі. Пишеться яскраво, жорстко, влучно, обов'язково суперечливо, ніби запрошуючи до дискусії;
- критичні. Основні вимоги — стежити за логікою, не опускаючись до критиканства, аргументувати свою позицію, грамотність (критик, який оперує матеріалом гірше за того, кого він критикує,— жалюгідне видовище).

Критерії оцінювання в рецензії. Оцінюючи й аналізуючи твір, варто враховувати:

- загальне враження від книги — цільне, розрізнене, потужне, слабке, приємне, неадекватне;
- сюжет — наскільки логічно його створено, чи є моменти, що не працюють на нього, чи не провисають лінії;
- розповідь — динамічна, некваплива, затягнена, загнана, рвана. Якою мірою динаміка історії відповідає жанру і завданням книги?
- герої — наскільки докладно й достовірно їх описано, чи достатньо природна їхня психологія, чи могли вони вчинити саме так у запропонованих обставинах. Чи симпатичні ці герої читачеві, чи викликають вони співчуття або відразу?
- мова і стилістика — взагалі та в контексті поставлених завдань;
- достовірність взагалі та в деталях. Чи не порушено у книзі законів природи й науки, чи вдягали у змальований час такий одяг, чи розмовляли саме цією мовою в конкретному середовищі, чи точно відтворено текст молитви?
- основна думка тексту — наскільки вона етична, розумна, оригінальна. Чого саме книга навчає читача, що хоче йому сказати?

■ оригінальність — наскільки ідея банальна, звідки і що автор запозичив, кого цитує, пародіює, перефразує. Якщо здається, що книга започатковує новий жанр або напрямок,— обов'язково згадаємо про це;

■ різноманітні помилки й недоречності;

■ суспільне значення — чи визначено в тексті моменти, корисні, наприклад, для патріотичного виховання чи національної самосвідомості, або описано складні етичні моменти й варіанти вибору;

■ позалітературні переваги — наприклад, історичне, етнографічне чи соціальне значення видання. Посередньо написана книга може бути цікавою як джерело інформації (наприклад, про побут і вдачу пілотів-вимищувачів або придворних дам Катерини Великої);

■ потрібність — чи актуальна обрана тема, чи цікава вона суспільству, на яку аудиторію розрахована;

■ місце книги в літературному процесі — як конкретний твір співвідноситься з іншими у своєму жанрі, яку тенденцію позначає, розвиває або завершує;

■ власні враження — сподобалося чи ні, які відчуття й думки викликало, чи захотілося придбати та залишити у домашній бібліотеці.

Не обов'язково аналізувати кожну книгу за всіма цими пунктами: ми маємо обрати ті, які важливіші для нас саме зараз.

Для того щоб написати вдалу рецензію на літературний твір, потрібно:

■ скласти чіткий план, яким ви керуватиметеся в процесі написання своїх рецензій;

■ розглянути якість написання художнього твору, виокремити оригінальність сюжету;

■ писати в одному тоні (весело, повчально або пізнавально) та одному стилі;

■ зазначити помилки автора книги, яких він припустився;

■ висловити свої почуття, які ви відчували під час читання твору;

■ висловлювати свої думки максимально докладно й обґрунтовано;

■ уникати використання ненормативної лексики або закликів до насильства.

Орієнтовний план написання рецензії

1. Невеликий бібліографічний опис твору та стислий переказ сюжету.

2. Відгук рецензента на сам твір.

3. Критика або аналіз твору:

а) сенс назви;

б) аналіз форми та змісту;

- в) майстерність автора і його способу подання основної думки;
- г) опис індивідуального стилю письменника;
- д) оцінка твору й роздуми автора рецензії над твором (основна думка рецензії);
- е) актуальність твору.

Основні помилки під час написання рецензії

- рецензію написано як звичайний переказ змісту твору.
- Відсутні аргументи.
- Не зрозуміла думка рецензента.
- Занадто багато описів другорядних деталей.

Для того щоб написати якісну рецензію на книгу, необхідно дуже багато читати, навчитися порівнювати різні за жанрами та тематикою твори. Починати писати рецензію на книгу слід із назви, адже заголовок — це обличчя будь-якої статті. Далі — стисло описати головних героїв і події твору. Кожного персонажа варто виокремити поіменно, щоб читач розумів, про кого йдеться. Після опису подій і персонажів потрібно розкрити основну ідею твору (що автор хоче сказати? які проблеми він порушує? чого хоче навчити?) й оцінити книгу зі своєї точки зору.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

— Нелл Гарпер Лі — юрист за освітою та фахом, авторка роману «Убити пересмішника» (1960), який нагороджено Пулітцерівською премією того самого 1960 р. й перекладено багатьма мовами світу.

Цей твір тривалий час очолював списки бестселерів. Після такого блискучого дебюту Лі оголосила, що працює над другим романом, проте його читачі так і не побачили.

лі народилася та виросла в невеликому містечку Монровілл штату Алабама (США) у родині адвоката, навчалася у коледжі, а 1945 р. вступила до лабамського університету. 1950 року вона влаштувалася на роботу до Нью-Йоркського відділу бронювання авіакомпанії.

У вільний час почала писати. Два есе та кілька оповідань показала літературному агентові, який порадив їй одне з оповідань розвинути у повість або роман. 1957 року Лі звернулася до видавництва Дж. Б. Ліппінкотта з рукописом свого роману. їй порадили змінити композицію, на що пішло ще три роки праці.

Нелл Гарпер Лі

Секрет успіху першого роману Лі полягав у єдності багатьох факторів, одним із яких стало своєрідне звучання у творі авторського голосу.

Роман Лі з'явився услід за повістями Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті» (1951) і «Кульбабове вино» Р. Д. Бредбері (1957), близькими одне до одного за тематикою та проблематикою.

Роман «Убити пересмішника» посідає 40-ве місце у «Рейтинзі 100 найкращих книг усіх часів» журналу «Ньюсвік».

Українською мовою твір Н. Г. Лі «Убити пересмішника» переклав Михайло Федорович Харенко.

З моменту першої публікації «Убити пересмішника» Лі практично не давала інтерв'ю, не брала участі в громадському житті та, за винятком кількох невеличких есе, нічого більше не написала. Вона працювала над своїм другим романом, але він так і не вийшов друком. У середині 1980-х рр. письменниця розпочала роботу над документальною книгою про серійного вбивцю з Алабами, але припинила працювати над нею, оскільки не була задоволена результатами. Гарпер Лі подорожувала між своєю квартирою в Нью-Йорку й будинком сестри в Монровіллі. Вона приймала почесні звання та нагороди (зокрема, Президентську медаль Свободи, вручену їй 05.10.2007 р. тодішнім президентом США Дж. Бушем-молодшим), але відмовлялася від публічних виступів, що сприяло буянню фантазії вигадливих папараці.

У журналі Опри Вінфрі «О» Н. Г. Лі написала про свою любов до книг, яка виникла в неї ще з дитинства: «Гепер, 75 років потому, у забезпеченому суспільстві, коли люди мають ноутбуки, мобільні телефони, айподи й порожнечу в головах, я все ж надаю перевагу книгам». 2007 року на церемонії прийому нових членів до Алабамської Почесної академії письменниця відмовилася виступати з промовою, сказавши: «Краще бути мовчазною, ніж нерозумною».

Митчиня померла у грудні 2016 р., два місяці не доживши до 90-річного ювілею.

2. Робота з текстом літературного твору

ü Перекажіть сюжет твору Н. Г. Лі «Убити пересмішника» з елементами аналізу.

3. Сприйняття творів інших видів мистецтва

Учитель. За мотивами книги «Убити пересмішника» 1962 р. у США знято однойменний фільм: режисер Роберт Малліган, автор адаптованого сценарію Альберт Хортон Фут, у головних ролях Грегорі Пек та Мері Бедем. Цю екранізацію вважають класикою американського кіно. Кінострічка «Убити пересмішника» отримала три премії «Оскар» (1962): за адаптацію роману Н. Г. Лі для кінематографу — А. Х. Фут, за найкращу роботу художників — О. О. Голіцин і Х. Бамстед, за найкращу чоловічу роль — Грегорі Пек.

ü Перегляньте фрагмент кінофільму «Убити пересмішника». Чи збігається ваше уявлення про головних героїв твору Н. Г. Лі з побаченим на екрані?

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

1. Вікторина «Для уважних читачів»

D Визначте, хто з героїв роману «Убити пересмішника» Н. Г. Лі сказав ці слова.

■ «Я не любила читати, аж поки не злякалася думки, що все це може скінчитися. Припустімо, вам не подобається дихати, а спробуйте-но недихати...» (Джін Луїза Фінч.)

■ «Ти ніколи не зрозумієш людину, поки не подивишся на речі її очима. <...> ...поки не влізеш у її шкіру і не походиш в ній». (Аттікус.)

■ «<...> це справді погано. Та коли чоловік, одержавши грошову допомогу, пропиває її, діти його плачуть, тому що вони голодні, то думаю, що унашому округу не знайдеться землевласника, який пошкодував би для них дичину, навіть якщо б їхній батько здобув її незаконно. <...> ...такий уже він є, і ніщо його не змінить. Сподіваюся, ти розумієш, що діти тут не винні?». (Аттікус.)

■ «<...> одначе, плентаючись у ярмі педагогічної системи Мейкомбського округу, відчувала, що мене обкрадають. Хоч я й не розуміла, що до чого, кому потрібні дванадцять років безпросвітної нудьги в школі. Шостий клас сподобався Джемові з самого початку; він захопився короткою історією Єгипту та, бувало, немало дивував мене, зображуючи єгиптян: випрямиться, мов жердина, і йде — одну руку витягне вперед, другу — закладе за спину, ступні ставить одна за одною. Твердив, що саме так ходили єгиптяни. Незрозуміло тоді, зауважила я, як вони могли щось робити; і Джем пояснив, що вони зробили набагато більше, ніж американці: винайшли туалетний папір і вічне бальзамування. Що б з нами сталося, якби не вони? Аттікус сказав мені: відкинь прикметники, і залишаться факти. <...> коли дитина

щось питає, ради бога, поясни їй. Не треба викручуватися. Діти це діти, вони швидше, ніж дорослі, помічають, коли ми починаємо ухилятися, це їх тільки збиває з пантелику. Всі діти — рано чи пізно — захоплюються лайливими словами, а потім, коли бачать, що на них не зважають, це захоплення минає. Не минає запальність. Не можу зрозуміти, чому помірковані люди просто божеволіють, зачувши, що до справи має якесь відношення негр. Нормальні люди ніколи не пишаються своїм талантом». (Моді Аتكінсон.)

■ «— я б хотів, щоб ти стріляв у бляшанки десь на задвірку, проте знаю, що битимеш пташок. Можеш бити сойок скільки завгодно, якщо зумієш поцілити, але запам'ятай: убити пересмішника — великий гріх.— Я вперше почула, щоб Аттікус сказав: це робити — гріх, і спитала міс Моді, чому гріх. «— Твій батько має слухність,— відповіла вона.— Пересмішники не роблять ніякої шкоди, а своїм співом дають нам велику радість. Вони не завдають шкоди нашим садам, не в'ють гнізд в амбарах, вони тільки співають, виливаючи нам свою душу. Ось чому гріх убивати пересмішника». У такі вечори я думала: хоч батько і не любить рушниці, не був на війні, а проте він — найхоробріша людина в світі. Це їхнє право, і їхню думку треба поважати <...>. Але для того, щоб жити по совісті з іншими людьми, я повинен жити в злагоді з власною совістю. Діяти по совісті не завжди означає погоджуватися з думкою більшості». (Аттікус.)

■ «...це не образа, коли тебе називають словом, яке комусь здається образливим. Це тільки свідчить, яка жалюгідна душа у людини, що таккаже». (Аттікус.)

■ «Я хотів, щоб ти уважніше придивився до неї, хотів, щоб ти побачив справжню мужність, щоб переконався, що не обов'язково мати в руках рушницю. Справжня мужність — це коли ти знаєш наперед, що не переможеш, а все одно борешся, борешся до кінця. Рідко перемагаєш, а все-таки часом перемагаєш». (Аттікус.)

■ «Суд — найперша установа, де з людиною повинні поводитися по справедливості, якого б кольору не була її шкіра, але не всі присяжні лишають свої упередження за порогом суду. Коли ти виростеш, то побачиш, як білі на кожному кроці ошукують чорних. Але я тобі ось що скажу, і ти ніколи про це не забувай: якщо білий обдурює чорного, то цей білий, незалежно від того, хто він, багатий чи бідний, хоч яка порядна була б його родина, а він все одно покидьок». (Аттікус.)

■ «Більшість людей, Всевидько, хороші, коли їх нарешті зрозумієш». (Аттікус.)

■ «<...> кожному адвокату, принаймні раз у житті, доводиться стикатися з судовою справою, яка торкається його особисто». (Аттікус.)

■ «...люди одне одного живцем закопують у землю і самі цього не помічають. Того, що білі влаштували кольоровим справжнє пекло ще за життя, їм і на думку не спадає, що кольорові — теж люди». (Дольфус Реймонд.)

2. ворчо-аналітична робота

ÿ Складіть рецензію на роман Н. Г. Лі «Убити пересмішника».

(Охочі учні презентують складені рецензії, учитель та однокласники обговорюють і коментують виконану роботу.)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

1. Завершальне слово вчителя

— У сучасному світі, здається, вже подолано проблему дискримінації людини через колір її шкіри. І ми вже побачили на найвищій державній посаді афроамериканця, якому довірили свої долі мільйони людей зі світлою, темною та не дуже світлою або не дуже темною шкірою. Світ побачив, що справа не в кольорі, а в совісті, порядності, мудрості й гуманізмі. Проте залишається ще багато інших, вічних проблем — взаємин батьків і дітей, дорослих і дітей, правди і неправди, компромісу і справедливого суду тощо. Над їхнім розв'язанням розмірковує письменниця, а разом із нею — ми, читачі різних поколінь, тому що роман Н. Г. Лі «Убити пересмішника» цікавий як підліткам, так і дорослим.

2. Інтерактивний прийом «мікрофон»

ÿ Продовжте речення: «Твір письменниці Н. Г. Лі запам'ятався мені тим, що...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: закінчити складати рецензії на роман Н. Г. Лі «Убити пересмішника»; прочитати повість Е. В. Сігала «Історія одного кохання» (до уроку позакласного читання), скласти рецензію на неї, знайти в соціальних мережах відгуки на цей твір (бажано — протилежні).

Індивідуальне (творче): підготувати повідомлення про життєвий і творчий шлях Е. В. Сігала.

ДОДАТОК ДО УРОКУ 66

ЦЕ ЦІКАВО!

Пересмішник — горобцеподібний птах, який у роман Н. Г. Лі «Убити пересмішника» символізує невинність.

ОРІЄНТОВНА РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ

Книгу «Хочу жити» написав видатний письменник, журналіст, політичний діяч і педагог О. Данський (Данило Чайковський) 1946 р. Ця книга була першим опублікованим твором про жах концентраційних таборів; окрім того, у ній категорично заперечено плітки про співпрацю українських націоналістів із німцями.

Навіть у маленькому фрагменті твору можна побачити всю жорстокість і знущання фашистів над людьми та водночас героїзм і любов до Батьківщини наших співвітчизників.

Ця книга є важливим історичним і політичним документом. Данський жорстко змальовує нелюдські умови утримання в'язнів: «На ховзких, дерев'яних ґратах долівки лежав бруд, змішаний з клаптями людського волосся. Під стіною стояв стілець, і шеф політичного відділу поклав на нього ногу. На мокрій цементовій долівці лежало коло його ніг голе тіло чоловіка. Темно-сині плями розповзлися по тілі, наче б хто розлив по ньому чорнило. Квакернак нудьгував, гидуючи війною, лагровим життям, і навіть цим побитим, що лежав на землі».

Також у книжці зображено стосунки між в'язнями, звичайні людські почуття — кохання, турботу, жалість, повагу до жінки та багато іншого. Це можна побачити у цьому фрагменті: «Старий Качке підійшов до жінок і швидко протягнув одній чорнявці свій клуночок. Тут підійшов Майк і запитав: “А що це ви передали їй?” “Я дав їй тільки кусень хліба з учорашнього нашого додатку, адже нам ліпше, ніж тим жінкам. Хоча вони нічого не роблять, сидять на блоку, їх не б'ють так, як нас, але їм сто разів гірше. На них роблять досліди, а коли закінчать, то їх спалять у крематорії”».

Отже, у цій книзі зібрано дуже багато людських переживань та історичних фактів. Це робить її цікавою як для психологів, так і для істориків. А те, що книжку написано простою та зрозумілою мовою, робить її цікавою і для звичайного читача.

Упевнена, вам буде цікаво її прочитати та знайти щось нове для себе.

УРОК 67 ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ. ЕРІК ВОЛЬФ СІГАЛ «ІСТОРІЯ ОДНОГО КОХАННЯ»: РОЗПОВІДЬ ПРО ЗВОРУШЛИВЕ І ТРАГІЧНЕ КОХАННЯ СИНА МІЛЬЙОНЕРА ДО ДОЧКИ БІДНОГО ІТАЛІЙСЬКОГО ЕМІГРАНТА. ПРОБЛЕМИ ЖИТТЯ ТА СМЕРТІ, ЛЮБОВІ ТА ВІДДАНОСТІ У ТВОРІ

Мета (формувані компетентності): предметні (розуміння значення проблем життя та смерті, любові й відданості, взаємин батьків і дітей, гуманізму (за повістю Е. В. Сігала «історія одного кохання»); словниковий запас; навички зв'язного мовлення, аналітичного мислення, компаративного аналізу художніх творів; потребу сповідувати високі естетичні й гуманні цінності); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; комунікативні: навички роботи в групі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: навички роботи із джерелами інформації; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок позакласного читання.

Основні терміни й поняття: рецензія, повість, тема, ідея, проблематика, художні образи, художні засоби.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, психологія.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; фрагменти кінофільму «Історія кохання» (США, 1970, реж. А. Гіллер); медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

ü Презентуйте складені вами рецензії на роман Н. Г. Лі «Убити пересмішника».

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повідомлення за індивідуальним домашнім завданням

— Ерік Вольф Сігал (1937-2010) — американський письменник і сценарист, автор повісті «Історія одного кохання», яку вважають однією з найбільш читаних книжок ХХ ст. (стала бестселером і розійшлася накладом понад 30 мільйонів примірників).

Народився в родині рабина. Закінчив Гарвардський університет 1958 р.

Наприкінці 1960-х рр. викладав класичну літературу в Єльському університеті у США. 1968 року написав сценарій до анімаційного музичного фільму «Жовтий підводний човен» за альбомом ліверпульського гурта The Beatles, сповненого чудової музики цього легендарного рок-колективу.

Рік потому Сігал написав твір про кохання студентів Гарварду та редкліффського коледжу, героїня якого гине у фіналі від хвороби. Повість Сігала не викликала цікавості видавців, і літературний агент автора запропонував йому написати на її основі сценарій, який придбала одна з найпотужніших кіностудій — Paramount Pictures.

Після прем'єри фільму «Історія кохання» книга Е. В. Сігала «Історія одного кохання» стала бестселером не тільки у США: її було перекладено 33 мовами світу (зокрема, українською — переклад вийшов друком у журналі «Всесвіт»).

1977 року видали продовження «Історії одного кохання» — «Історію Олівера», яку також згодом було екранізовано.

Згодом Сігал викладав античну літературу в Гарвардському, Єльському та Принстонському університетах, а також в одному з коледжів Оксфордського університету. Також Сігал є автором низки наукових праць.

Із 1975 р. був одружений на Керен Маріані Джеймс, мав двох дочок.

Ерік Вольф Сігал страждав на хворобу Паркінсона останні 25 років свого життя. Але замолоду він був відомий у викладацьких колах найпрестижніших університетів світу значною мірою не як професор, а як досвідчений бігун: упродовж 1955-1975 рр. він щороку брав участь у Бостонському марафоні.

Також Сігал коментував телетрансляцію марафону на Олімпійських іграх 1972-го та 1976 рр., проте робив це настільки емоційно нестримано, що після одного курйозного випадку його більше не запрошували до коментаторської кабіни.

Помер письменник через інфаркт у січні 2010 року. Поховано митця на одному з лондонських кладовищ.

Ерік Вольф Сігал

2. Сприйняття творів інших видів мистецтва

Учитель. Кінострічка «Історія кохання» (США, 1970, реж. А. Гіллер) за сценарієм Сігала стала лідером прокату 1971 р. та була номінована на 7 премій «Оскар» (хоча здобула тільки одну — за найкращу музику), отримала 5 премій «Золотий глобус», 2 італійські премії «Давид ді Донателло» і була зарахована до десятки найкращих фільмів за версією Національної ради кінокритиків США (1971). «Історію кохання» з моменту її виходу на екрани критики та глядачі регулярно додають до переліків найромантичніших фільмів світу.

ÿ Перегляньте фрагмент кінофільму «Історія кохання». Чи збігається ваше уявлення про головних героїв твору Е. В. Сігала із побаченим на екрані?

3. Робота з текстом літературного твору

ÿ Перекажіть сюжет повісті Е. В. Сігала «Історія одного кохання». Обміняйтеся враженнями та думками про прочитане.

4. Творчо-аналітична робота

ÿ Презентуйте складені вами рецензії на повість Е. В. Сігала «Історія одного кохання». (Учні презентують складені рецензії, учитель та однокласники обговорюють і коментують виконану роботу.)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ МАТЕРІАЛУ

1. Міні-дискусія

ÿ Порівняйте відгуки у соцмережах про повість Е. В. Сігала «Історія одного кохання» зі своїми враженнями.

ÿ На вашу думку, хто має рацію — ті, хто захоплюється книгою Е. В. Сігала «Історія одного кохання», чи ті, кому вона здається малохудожньою

2. Інтерактивний прийом «займи позицію»

ÿ Чи вважаєте ви, що кохання — одне із найсильніших почуттів у житті людини? Свою думку обґрунтуйте.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Заключне слово вчителя

— Книг про кохання у світі безліч. Здається, про це почуття сказано вже все. Але кожна нова історія відкриває нову грань, новий нюанс кохання, оскільки кожен із нас відкрив чи відкриває це почуття для себе по-новому, по-своєму. Відгуки читачів про повість Е. В. Сігала «Історія одного кохання» дуже різняться — від захоплення до різкої критики та навіть заперечення літературності цього твору. Що ж, у суперечках, як кажуть, народжується істина.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до контрольної роботи за темою «Література XX-XXI ст.: життя, історія, культура. Творчість Шолом-Алейхема, Р. Д. Бредбері, Н. Г. Лі, Е. В. Сігала»

УРОК 68 КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 6 ЗА ТЕМОЮ «ЛІТЕРАТУРА ХХ-ХХІ СТ.: ЖИТТЯ, ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА. ТВОРЧІСТЬ ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМА, Р. Д. БРЕДБЕРІ, Н. Г. ЛІ, Е. В. СІГАЛА»

Мета (формувати компетентності): предметні (розуміння значення ролі Шолом-Алейхема, Р. Д. Бредбері, Н. г. Лі, Е. В. Сігала у розвитку та втіленні в літературних творах гуманістичних цінностей ХХ-ХХІ ст.; уміння характеризувати вивчені твори як вершинні здобутки світової літератури; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення та критичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; наполегливість; прагнення самовдосконалення); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність; критичне мислення; уміння систематизувати й узагальнювати; комунікативні: навички аналізу художніх творів; уміння толерантно висловлювати свою думку й оцінювати твердження; інформаційні: вміння виокремлювати головне й художні деталі; загальнокультурні: естетичний смак; вишукані читацькі вподобання; світогляд).

Тип уроку: урок контролю та корекції знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: тематика, жанр, композиція, сюжет, ідея, художній образ, художні засоби, традиції, новаторство.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, живопис, фізика, етика, естетика.

Обладнання: картки із завданнями (2 варіанти).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. «Кожна людина, незалежно від обраного нею фаху та способу заробляння грошей, прагне вважати себе культурною. Це стосується не лише побутових речей на зразок не плюй на асфальт та поступайся місцем, а й освітнього рівня, що одразу помітний під час розмови. Вікторіанський джентльмен мав уміти цікаво говорити про політику й коней: інші теми вважали негідними. Деяко схоже відбувається і нині: можна, звісно, обговорювати рецепти смаження барбекю, проте культурною розмова стає, щойно ми апелюємо до прочитаних книжок. Власне, до визнаних — без яких нашу інтелектуальну підготовку вважатимуть неповною», — так було написано в газеті «Тиждень» у рецензії на книгу Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом». І ми не можемо із цим погодитися. Сучасна світова література багата на актуальні теми та проблеми, нам якими нам доведеться ще раз поміркувати під час виконання контрольної роботи.

III. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Інструктаж щодо виконання контрольної роботи

2. Виконання контрольної роботи I варіант

Початковий і середній рівні (кожна правильна відповідь — 1 бал, усього — 6 балів)

1. Поміж основних проблем, які порушено у повісті Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар», немає проблем:

а) філософських;

б) етичних;

в) екологічних;

г) історичної долі єврейського народу.

2. Функцію вистежування й покарання Монтега у романі Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом» виконував:

а) дрон; б) пожежна машина-робот;

в) електричний пес; г) термінатор.

3. Дочка Тев'є-молочара Цейтл із повісті Шолом-Алейхема взяла шлюб із:

а) студентом; б) писарем;

в) кравцем; г) підрядником.

4. Завданням пожежників у романі Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом» було:

а) гасіння пожеж;

б) спалення книг;

в) профілактична робота з пожежної безпеки серед населення;

г) покарання порушників протипожежної безпеки.

5. У цитаті з повісті Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар»: «“Звідки ти родом — чи з наших, чи, може, з Литви?” — “Рід мій походить від Адама, а сам я,— каже він,— тутешній, ви мене знаєте”» використано такі засоби комічного:

а) гумор; б) сатира;

в) гротеск; г) сарказм.

6. «Убити пересмішника» в однойменному романі Н. Г. Лі означає:

а) знищити безневинну істоту;

б) бути влучним стрільцем;

в) бути безпринципною особою;

г) впіймати злодія.

Достатній рівень (3 бали)

7. Схарактеризуйте образ Тев'є-молочара за однойменною повістю Шолом-Алейхема, висловіть своє ставлення до особистостей його типу.

Високий рівень (3 бали)

8. Виконайте одне із завдань (за вибором):

а) напишіть твір «Складне прозріння особистості в тоталітарному суспільстві (за романом Р. Бредбері «451° за Фаренгейтом» та історичними й сучасними подіями у світі)»;

б) продовжте історію доньок Тев'є-молочара за однойменною повістю Шолом-Алейхема.

II варіант

Початковий і середній рівні (кожна правильна відповідь — 1 бал, усього — 6 балів)

1. Основними рисами Тев'є-молочара з однойменної повісті Шолом-Алейхема були:

а) життєвий оптимізм; б) сміливість, мужність;

в) пихатість, далекоглядність; г) обачність, обережність.

2. Найболючішою проблемою з-поміж тих, які можна розв'язати, твору Е. В. Сігала «Історія одного кохання» є проблема:

а) батьків і дітей; б) гордості й упередження;

в) відданості та зради; г) здійснення мрій.

3. Поміж основних ідей роману Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом» немає ідеї:

а) осуду тоталітарного режиму;

б) неоціненної значущості художніх книжок;

в) великого значення любові, взаєморозуміння, живого спілкування;

г) багатства та бідності.

4. У цитаті з повісті Шолом-Алейхема «Тев'є-молочар»: «Авжеж, авжеж,— кажу,— від вашої ласки, Реб Лейзер-Волф,— голова може попухнути: взимку снігу не випросиш, це ми знаємо вже давно, ще з старих часів» використано такий засіб комічного:

а) гротеск; б) парадокс;

в) іронію; г) гумор.

5. Зі світу, де живе Гай Монтег із твору Р. Д. Бредбері «451° за Фаренгейтом», майже зникли:

а) емоції; б) дерева;

в) дикі тварини; г) різні хвороби.

6. Дочка Тев'є-молочара Годл із повісті Шолом-Алейхема вийшла заміж за:

а) кравця; б) м'ясника;

в) студента; г) писаря.

Достатній рівень (3 бали)

7. Схарактеризуйте образ Гая Монтега (за романом «451° за Фаренгейтом» Р. Д. Бредбері), висловіть своє ставлення до особистостей його типу.

Високий рівень (3 бали)

8. Виконайте одне із завдань (за вибором):

а) напишіть твір «Філософські й етичні проблеми у творі Шолом-Алейхема “Тев’є-молочар”»;

б) складіть обґрунтований діалог між оптимістом і песимістом щодо майбутнього Землі та людства (за романом «451° за Фаренгейтом» Р. Д. Бредбері).

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Рефлексія

ï Виконувати які завдання вам було найскладніше?

ï Які завдання виявилися найлегшими?

ï Що здалося неактуальним?

ï Які завдання змусили серйозно замислитися?

ï Чи збагатилися ви новими думками, ідеями в процесі обмірковування та виконання контрольної роботи? Якими саме?

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Повторити вивчений за навчальний рік матеріал.

УРОК 69 УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Мета (формувати компетентності): предметні (узагальнені й систематизовані знання про прочитані за навчальний рік літературні твори; уміння визначати основні ідеї, художні особливості цих творів, їхній зв'язок із сучасністю; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення й аналітичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; потребу в саморозвитку й самовдосконаленні); ключові (уміння вчитися: активну пізнавальну діяльність і критичне мислення; комунікативні: навички спілкування в колективі; навички роботи в групі; толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: навички роботи з художнім текстом; загальнокультурні: естетичний смак; вишукані читацькі вподобання; світогляд).

Тип уроку: урок систематизації й узагальнення знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: жанр, стиль, роман, ода, композиція, романтична поема, типовий образ, повість та її різновиди, оповідання, комедія, психологічна художня деталь, психологізм, інтер'єр, «нова» драма, ібсенізм, класична і масова література, рецензія, художність.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, соціологія, психологія, етика, естетика.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портретна галерея письменників, твори яких вивчали впродовж навчального року, видання цих творів та ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Учитель. Я щиро прагну, щоб світ художньої літератури не обмежився для вас шкільною програмою. Є багато творів, які варто прочитати самостійно. Це сприятиме не лише вашому саморозвитку, а й духовному зростанню, розширенню світогляду, зрештою, професійній орієнтації в майбутньому. Звертайте увагу не лише на книги, а й на матеріали сучасних літературно-художніх часописів — журналів, газет, альманахів, які допоможуть вам зорієнтуватися в безмежному морі художньої літератури. Наприклад, журнал «Тиждень.ua» вважає, що «вітчизняні освітні програми містять аж ніяк не всі цінні з погляду цивілізованого світу літературні джерела. Там дотепер багато зразків письменства, позначених радянським соціальним сентиментом чи нав'язливим шароварним патріотизмом. А знакові тексти потрактовано часто неглибоко й нецікаво. Нова рубрика «Тижня» пропонуватиме глибші тлумачення значущих для світової культури творів. Говоритимемо також про кіно, театр, мистецтво та музику. У нашому сьогодні починати, вочевидь, варто з художніх видань, важливих не лише культурно, а й політично». Із думкою кореспондентів тижневика щодо «зразків письменства, позначених радянським соціальним сентиментом чи нав'язливим шароварним патріотизмом», можна, звісно, посперечатися, проте наразі у нас інше завдання: підбити підсумки роботи за навчальний рік.

III. АНАЛІЗ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Міні-лекція учителя (запис до зошитів)

— Художня література неоднорідна за своєю художньою цінністю. Тому в сучасному світі розрізняють поняття класична література та масова література.

Класична література — досить широке поняття, оскільки до цього різновиду належать твори різних епох і жанрів. Це загально визнані твори, які вважають зразковими для епох, у які їх було написано.

У широкому сенсі класичним називають будь-який твір, що створив канон, зразок у своєму жанрі. Наприклад, є класика епохи модернізму, епохи романтизму, реалізму та ін. Існує поняття вітчизняної та зарубіжної, а також світової класики.

Зазвичай в історії літератури різних країн і націй є період, у який художня словесність набула найяскравішого вираження, і таке століття називають класичним. Існує думка, що твір знаходить суспільне визнання, коли несе собі вічні цінності, щось актуальне для всіх часів, закликає читача замислитися над загальнолюдськими проблемами. Класика залишається в історії назавжди та протиставляється творам-одноденкам, які з часом забувають.

Масова література — це розважальна й дидактична белетристика, яку друкують великими накладками та яка є складовою так званої індустрії культури. Використовуючи стереотипи масової свідомості й популістську стратегію завойовування публіки, а також примітивізуючи художні відкриття високої літератури, такі твори передбачають спрощене, комфортне читання, їхні типові ознаки — пригодницький або звульгаризований романтичний сюжет, який має зовнішню напружену динаміку та здебільшого щасливий фінал — хепі-енд. Заради справедливості слід зазначити, що чимало творів масової літератури гідні нашої уваги.

Художність — це складне поєднання творчих і професійних ознак, які визначають кінцевий результат праці творця в мистецтві. Художність пов'язана із творчою свободою, оригінальністю, смаком, почуттям міри автора у висвітленні теми. До художніх належать твори, де у співзвучності з ідеальними нормами й вимогами теорії мистецтв реалізовано професійний творчий процес, органічно поєднано форму зі змістом.

2. Аналітично-творча робота (у групах)

ü Об'єднайтеся у 4 групи та виконайте завдання.

Завдання для роботи груп

1-ша група

1. На основі прочитаних упродовж навчального року творів наведіть приклади «зайвих людей».

2. Назвіть твори, у яких діють такі персонажі:

а) Дервіль; б) Ляпкін-Тяпкін;

в) Нора; г) Альфред Дулітл.

3. Хто з авторів творів, прочитаних упродовж навчального року, був пов'язаний з Україною? Як саме?

4. які нові, цікаві відомості, факти ви відкрили для себе у прочитаних творах?

5. Доберіть до 5-7 літературних творів відповідні їм ілюстрації.¹

2-га група

1. Які моральні уроки містять прочитані вами цього навчального року літературні твори?

2. Назвіть автора, який:

а) належав до представників двох літератур;

б) одружився з українкою;

в) використав у своєму творі античний міф;

г) написав усього один значний твір.

3. У яких із прочитаних упродовж навчального року творів реалізм переплітається з романтизмом?

4. Чим різняться соціально-побутовий літературний твір і філософський?

5. Доберіть до 5-7 літературних творів відповідні їм ілюстрації.

¹ Тут і далі: вчитель пропонує ілюстрації на власний розсуд.

3-тя група

1. Назвіть прочитані цього навчального року художні твори, у яких висміяно людські недоліки.

2. Представниками літератур яких країн або народів є Й. К. Ф. Шиллер, Е. В. Сігал, Г. Гейне, М. Ю. Лермонтов, Н. Г. Лі, Дж. Свіфт, Дж. Г. Н. Байрон, Р. Д. Бредбері, Й. В. Гете, Шолом-Алейхем, Б. Шоу, О. де Бальзак, О. С. Пушкін, М. В. Гоголь?

3. На основі прочитаних упродовж навчального року творів наведіть приклади «маленьких людей».

4. Які нові, цікаві відомості, факти ви відкрили для себе в прочитаних упродовж навчального року літературних творах?

5. Доберіть до 5-7 літературних творів відповідні їм ілюстрації.

4-та група

1. Назвіть прочитані цього навчального року художні твори, у яких засуджено суспільний лад.

2. Назвіть письменників, які у своїх творах широко використовують засоби комічного, наведіть приклади.

3. Чим «нова» драма відрізняється від «старої»?

4. Які нові, цікаві відомості, факти ви відкрили для себе в прочитаних упродовж навчального року літературних творах?

5. Доберіть до 5-7 літературних творів відповідні їм ілюстрації.

Повідомлення про результати роботи в групах

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

1. Завершальне слово вчителя

— «Гай Монтег, головний персонаж роману Р. Бредбері «451° за Фаренгейтом», живе у світі, де майже зникли емоції. Немає страху, але так само й азарту; немає ревнощів, але так само й кохання. Ідучи назустріч побажанням громадян, влада назавжди забезпечила їх від ризику будь-що пережити. Зробили це просто: знищили всі книжки й залишили тільки телевізійні серіали та шоу. Більшості цього вистачає, адже навіть плазми у світі фантаста куди кращі, ніж у нашому,— кожен може дозволити собі мати кімнату з гігантськими екранами замість стін, із 4D-ефектом цілковитої присутності. Це те, до чого рухаємося також ми. Чи не так?» — це знову цитата з журналу «Тиждень.ua». Різко, еге ж? Але, напевно, справедливо. Тому цінуймо, плекаймо позитивні емоції, не втрачаймо їх у віртуальному спілкуванні. До цього нас закликають герої кращих книг світової літератури.

2. Інтерактивний прийом «Мікрофон»

ї Продовжте речення: «Найбільше мені запам'ятався твір (герой, автор)... тому що...».

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити визначення літературознавчих термінів, які вивчали або повторювали впродовж цього навчального року; за прочитаними творами дібрати приклади, що унаочнюватимуть вивчені літературознавчі терміни; ознайомитися з переліком літератури, рекомендованої для читання у 10-му класі (див. додаток 2).

Групове (творче): у групах підготувати інсценування фрагментів улюблених літературних творів (об'єднання у групи відбувається за читацькими вподобаннями).

Індивідуальне (творче): скласти сенкани, акровірші, асоціативні кущі, вірші про героїв улюблених літературних творів.

УРОК 70 ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ РОКУ

Мета (формувані компетентності): предметні (узагальнені й систематизовані знання, опановані впродовж навчального року; уміння визначати основні ідеї та художні особливості прочитаних за навчальний рік літературних творів, їхній зв'язок із сучасністю; словниковий запас; розвинені зв'язне мовлення й аналітичне мислення; навички компаративного аналізу художніх творів; потребу в саморозвитку й самовдосконаленні); ключові (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; комунікативні: навички роботи в групі; навички спілкування в колективі; уміння толерантно висловлювати оцінні судження; інформаційні: навички роботи із джерелами інформації; загальнокультурні: прагнення до літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок систематизації й узагальнення знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: жанр, стиль, роман, ода, композиція, романтична поема, типовий образ, повість та її різновиди, оповідання, комедія, психологічна художня деталь, психологізм, інтер'єр, «нова» драма, ібсенізм, класична й масова література, рецензія, художність.

Міжпредметні зв'язки: історія, географія, соціологія, психологія, етика, естетика.

Обладнання: підручник; літературознавчий словник; портрети письменників, твори яких вивчали впродовж навчального року, видання цих творів та ілюстрації до них; роздавальний матеріал за темою уроку; медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Як і на попередньому уроці, звертаємося до висловлювань літературних критиків із популярного часопису: «людьми, які розучилися читати, а отже, й думати, керувати легше. черговий усміхнений президент звертається до жителів країни з гігантських екранів. Його точно оберуть на новий строк (або іншого, кого запропонує телевізор). Головне — щоб люди залишалися спокійними, були впевнені у своєму завтра, щоб їх нічого не хвилювало. Дивно, але Монтегові у цьому ідеально стабільному світі незатишно.

Наростання тривоги й самотності прописано в першій частині книжки надзвичайно майстерно — жодна екранізація враження передати не зможе. Герой має родину, але від духовної ізольованості це його не рятує. Хоча, здавалося б, персонаж має тішитися життям. Працює на державу, і в нього неабияка робота, дістати таку не всім щастить: Монтег — пожежник, він спалює книжки. Температура, винесена в заголовок роману, — це градус займання паперу. Шеф відділку пожежників виголошує цілу промову, у якій популярно пояснює, як зробити всіх людей щасливими і чому багато думати шкодить. Знаєте, схоже, його думки поділяють у наших міністерствах освіти й культури». Отже, нам усім є про що поміркувати, чого домагатися, чого прагнути. І в цьому нам допоможуть, крім усього іншого, герої улюблених книжок.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

Театралізовано-поетичний конкурс

ÿ Презентуйте однокласникам інсценування, поставлені вами за фрагментами улюблених літературних творів (робота в групах), або складені сенкани, акровірші, асоціативні кущі, вірші про героїв цих творів.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

Творча робота

ÿ Складіть словник літературознавчих термінів із прикладами або кросворд за будь-якою темою навчального року чи прочитаним твором (за вибором).

ÿ Заповніть «Анкету читача».

Запитання «Анкети читача»

1. Який твір, герой запам'яталися найбільше, чим саме?
2. На вашу думку, яка форма проведення уроку, навчальний прийом або метод були найефективнішими?
3. Що не задовольнило на уроках зарубіжної літератури? У який спосіб, на вашу думку, можна виправити цей недолік?
4. Висловіть свої зауваження, побажання.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

1. Оцінювання роботи учнів

(Учитель оголошує та коментує оцінки, здобуті учнями за навчальний рік.)

2. Інтерактивний прийом «Посміхнися й побажай»

ÿ Утворіть коло (сидячи або стоячи), поверніться до сусіда праворуч, посміхніться йому й висловіть добрі побажання на майбутнє.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Улітку читати художні твори, рекомендовані в курсі зарубіжної літератури для 10-го класу (див. додаток 2).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1 ПЕРЕЛІК УСІХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (ХРЕСТОМАТІЯ) ДЛЯ 9-ГО КЛАСУ

Коментар. Тексти усіх згаданих далі художніх творів зарубіжної літератури (хрестоматія) для 9-го класу за новою Програмою Міністерства освіти і науки України вміщено на CD-ROM¹, який є невід’ємною складовою посібника Паращич В. В. Усі уроки зарубіжної літератури. 9 клас. I семестр [Текст] / В. В. Паращич. — Х. : Вид. група «Основа», 2017. — 222, [2] с. : схеми, табл., іл., CD. — (Серія «Усі уроки»). Уміщені на диску тексти (загалом 1354 сторінки) зручні у використанні: їх можна відкрити у форматі .pdf на комп’ютері; роздрукувати повністю або частково; вивести на екран мультимедійної дошки будь-яку цитату; копіювати уривки, зважаючи на нагальну необхідність, тощо.

Автор	Назва твору	Перекладач
I семестр		
Просвітництво		
Дж. Свіфт	Мандри до різних далеких країн світу Лемюеля Гуллівера, спершу лікаря, а потім капітана кількох кораблів	Ю. Я. Лисняк
Й. В. Гете	Вільшаний король	М. Т. Рильський
	Травнева пісня	М. К. Зеров
Й. К. Ф. Шиллер	До радості	М. О. Лукаш
Романтизм		
Г. Гейне	На півночі кедр одинокий	Л. С. Первомайський
	Не знаю, що стало зо мною	Л. С. Первомайський
	Коли розлучаються двоє	М. Стависький ²

¹ Див.: Усі художні твори зарубіжної літератури (хрестоматія). 9 клас [Електронний ресурс] / укл. В. В. Паращич. — Електрон. текстові дані. (10 Мб). — Х. : Вид. група «Основа», 2017. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). — (Серія «Усі уроки»). — Систем. вимоги: ПК Pentium або вище; 128 Мб ОЗУ; Windows XP або вище; SVGA 1024x768 та більше; 4xCD-ROM дисковод; миша. — Загол. з екрану. — Диск уміщено в конверт 12 x 12 см.

² М. Стависький — один із чисельних псевдонімів Максима Антоновича Славинського, українського громадсько-політичного діяча, поета, перекладача, дипломата, публіциста, редактора.

Автор	Назва твору	Перекладач
Дж. Г. Н. Байрон	Хотів би жити знов у горах	Д. Х. Паламарчук
	Мій дух як ніч	В. І. Самійленко
	Мазепа	Д. Ю. Загул
	Паломництво чайльд Гарольда (уривок з поеми)	Д. Х. Паламарчук
	Паломництво чайльд Гарольда (пісня перша)	П. О. Куліш

Взаємодія романтизму й реалізму		
О. С. Пушкін	Я мить чудову пам'ятаю... (До А. П. Керн)	В. М. Сосюра
	Я вас кохав	М. А. Чернявський
	Я пам'ятник собі поставив не- зотлінний	М. К. Зеров
	Я пам'ятник собі воздвиг нерукотворний	М. Т. Рильський
	Євгеній Онегін	М. Т. Рильський
М. Ю. Лермонтов	Сосна	Ю. Я. Отрошенко
	Кедр	Л. С. Первомайський
	І нудно, і сумно	М. І. Терещенко
	На дорогу йду я в самотині	М. Т. Рильський
	Герой нашого часу	О. Л. Кундзіч
II семестр		
Реалізм		
О. де Бальзак	Гобсек	В. Й. Шовкун
М. В. Гоголь	Ревізор	Остап Вишня ¹
	Шинель	А. С. Хуторян
Нові тенденції у драматургії на межі ХІХ-ХХ ст.		
Дж. Б. Шоу	Пігмаліон	О. М. Мокровольський
Г. Ібсен	Ляльковий дім	О. М. Новицький
Література ХХ-ХХІ ст.: життя, історія, культура		
Шолом-Алейхем	Гев'є-молочар	Є. Х. Райцин
Р. Д. Бредбері	451° за Фаренгейтом	Є. Д. Крижевич
Н. Г. Лі	Убити пересмішника	М. Ф. Харенко
Е. В. Сігел	Історія одного кохання	О. І. Терех
Для додаткового (позакласного) читання		
б. Космовська	Позолочена рибка	Б. Ю. Антоняк
О. С. Пушкін	Скупий рицар	Л. С. Первомайський

¹ Остап Вишня — псевдонім Павла Михайловича Губенка, українського письменника, новеліста, класика сатиричної прози ХХ ст., перекладача.

ДОДАТОК 2 ПЕРЕЛІК ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ, РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЛЯ ЧИТАННЯ У 10-МУ КЛАСІ (АКАДЕМІЧНИЙ РІВЕНТ І РІВЕНЬ СТАНДАРТУ)¹

Вступ. Із літератури реалізму. Стендаль «Ваніна Ватні»; М. В. Гоголь «Мертві душі»; Ф. М. Достоєвський «Злочин і кара»; Л. М. Толстой «Хаджі Мурат»; А. П. чехов «Вишневий сад», «Дама з собачкою», «Скрипка Ротшильда», «АГРУС».

Традиції і новаторські зрушення в поезії середини — другої половини ХІХ ст. В. Вітмен «листя трави» («Пісня про себе»); Ш. Бодлер «Альбатрос», «Відповідності», «Вечорова гармонія».

Із поезії французького символізму. П. Верлен «Поетичне мистецтво», «Осіння пісня»; А. Рембо «Голосівки», «Моя циганерія»; Ф. І. Тютчев «Ще горить в душі бажання...», «Silentium»; А. А. Фет «Я прийшов до тебе, мила...», «Шепіт, ніжний звук зітхання.»; М. Метерлінк «Синій птах».

Роман ранньомодерністської доби. О. Уайльд «Портрет Доріана Грея»; Дж. Д. Селінджер «Ловець у житі»; М. Зюзак «Книжкова злодійка».

Для додаткового (позакласного) читання. О. де Бальзак «Шагренева шкіра», «Батько Горіо»; Ш. Бронте «Джейн Ейр»; Е. Верхарн. Вірші; П. Верлен «Так тихо серце плаче.»; Г. Гауптман «Затонулий дзвін»; Е. Т. А. Гофман «Крихітка Цахес на прізвисько Циннобер»; Данте Аліг'єрі «Божественна комедія»; Й. В. Гете «Фауст»; Г. Джеймс «Дейзі Міллер»; Ч. Діккенс «Пригоди Олівера Твіста», «Великі сподівання»; Ф. М. Достоевський «Брати Карамазови»; Е. Золя «Кар'єра Руґонів», «Черевко Парижа»; Кнут Гамсун «Пан»; Джозеф Конрад. Твори; П. Меріме. Новели; Гі де Мопассан «Любий друг», новели; О. Генрі. Новели; Е. Ожешко. Оповідання; Е. А. По. Новели; Б. Прус «Фараон»;

А. Рембо «Відчуття», «П'яний корабель»; Г. Сенкевич «Камо грядеши?»; Стендаль «Червоне і чорне», «Пармський монастир»;

В. Теккерей «Ярмарок марнославства»; Л. М. Толстой «Анна Кареніна»; І. С. Тургенєв «Ася»; О. Уайльд. Комедії; Г. Флобер «Пані Боварі»; А. П. Чехов. Оповідання; В. Шекспір «Гамлет».

¹ Цей перелік є орієнтовним, тому що наприкінці березня 2017 року Програма із зарубіжної літератури для 10-11-х класів іще перебуває на стадії обговорення.